

SUDĖTINGAS LIETUVOS DERYBŲ
SU MASKVA KELIAS 1990–1992 METAIS

Česlovas Vytautas Stankevičius

SUDĖTINGAS LIETUVOS DERYBŲ SU MASKVA KELIAS 1990–1992 METAIS

Skiriama atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės,
1991-ųjų Sausio 13-osios pergalės ir okupacinės kariuomenės
išvedimo iš Lietuvos dvidešimtosioms metinėms.

Vilnius, 2013

Autorius dėkingas Birutei Simanavičienei už šios knygos rankraščio kalbos sutvarkymą. Autoriaus padėkos žodžiai skiriami Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos darbuotojams: kancleriui Jonui Mileriui, Parlamentarizmo istorijos ir atminimo įamžinimo skyriaus vedėjai Angonitai Rupšytei, Dokumentų departamento direktorei Irenai Perkauskienei, redaktorėms Gražinai Belickienei, Jurgitai Kelpšienei, Jolantai Laurinaitienei, dizaineri Neringai Motiejūnaitei-Lilienei, kurių rūpesčio ir nuoširdžios pagalbos dėka ši knyga buvo parengta spaudai ir pasiekia skaitytoją.

Logotipo „Laisvės liepsna“ autorius Giedrius Reimeris

KNYGOJE SPAUSDINAMOS NUOTRAUKOS IŠ:
Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA)
ELTOS nuotraukų archyvo

NUOTRAUKŲ AUTORIAI:
S. Laukys, R. Rakauskas, V. Gulevičius,
J. Juknevičius, G. Svitojus, J. Staselis,
P. Lileikis, R. Jurgaitis

Ižanga	11
--------------	----

Lietuvos nepriklausomybės problema Vakarų santykių su Sovietų Sąjunga kontekste	15
--	----

Kovo 11-osios Akto gyvybingumo išbandymas	20
---	----

LIETUVOS DERYBŲ SU SSRS IR KARTU SU RUSIJOS FEDERACIJA ISTORIJA

I etapas: nuo Lietuvos ekonominės blokados pabaigos iki 1991 metų sausio ginkluotos agresijos	29
--	----

II etapas: nuo 1991 metų sausio ginkluotos agresijos iki Lietuvos tarptautinio pripažinimo ir Sovietų Sąjungos egzistavimo pabaigos	47
---	----

Lietuvos Respublikos derybos su Rusijos Federacija 1991–1992 metais dėl okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos	59
---	----

Pabaigos žodis	75
----------------------	----

PRIEDAI

1 priedas

Lietuvos Respublikos valstybinės derybų delegacijos vadovo
1991 m. vasario 27 d. derybinis susitikimas Maskvoje su SSR
Sąjungos derybų delegacijos vadovu (*sutrumpintas magnetofono įrašo tekstas*) 79

2 priedas

Lietuvos ir Sovietų Sąjungos delegacijų 1991 m. balandžio 4 d.
oficialaus susitikimo protokolas 89

3 priedas

Sutartis tarp Rusijos Tarybų Federacinės
Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos
dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų 91

4 priedas

ESBK 1992 m. Helsinkio Viršūnių susitikimas.
Lietuvos delegacijos aiškinamasis pareiškimas 98

5 priedas

Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos valstybinių
delegacijų 1992 m. sausio 31 d. darbo susitikimo komunikatas 100

6 priedas

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos grafikas	102
---	-----

7 priedas

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos grafiko 1 priedas.	105
---	-----

8 priedas

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos grafiko 2 priedas	114
--	-----

9 priedas

Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos susitarimas dėl išvedamų Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių, dalinių bei kariškių elgesio ir funkcionavimo taisyklių	115
--	-----

10 priedas

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos techninių ir organizacinių klausimų sprendimo tvarkos protokolas	119
--	-----

Laisvuose rinkimuose išrinkta Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba turėjo Tautos suteiktą konstitucinį mandatą atkurti *visišką* Lietuvos valstybės nepriklausomybę. 1990 m. kovo 11-osios Akta atkūrusi valstybės nepriklausomybę ir įtvirtinusi valstybės tęstinumą *de jure*, Aukščiausioji Taryba turėjo pareigą valstybės nepriklausomybę įgyvendinti ir *de facto*. Aprašomu 1990–1992 metų laikotarpiu Lietuvai reikėjo derybomis sureguliuoti teisinius valstybinius santykius su Rusija išvengiant grėsusio naujų ryšių su transformuojama Sovietų Sąjunga primetimo, pasiekti nepriklausomos Lietuvos valstybės pripažinimą, o 1992 metais – pasiekti susitarimus su Rusija dėl greito okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos. Knygoje nušviečiama, kaip šie tikslai buvo pasiekti sudėtingomis Lietuvos derybomis su Sovietų Sąjunga ir Rusijos Federacija. Derybas su Maskva politiškai koordinavo Aukščiausioji Taryba, deryboms vadovavo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas – atkurtos Lietuvos valstybės vadovas Vytautas Landsbergis ir Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas, derybų delegacijų nariais buvo ir derybose tiesiogiai dalyvavo Aukščiausiosios Tarybos deputatai. Knygoje atskleidžiama paralelinių derybų tarp Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos bei Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos procesas, šalių pozicijų skirtumai ir derybų rezultatai. Knygos prieduose pateikiami susijusių dokumentų tekstai.

Lietuvą pusę amžiaus okupavusiai SSRS imperijai devintajame XX a. dešimtmetyje patiriant gilią totalitarinės santvarkos krizę, tuometinio SSRS režimo vadovas Michailas Gorbačiovas ėmėsi „iš viršaus“ vykdyti Sovietų Sąjungos politinės ir ūkio sistemų pertvarkos (rus. *perestroika*) bei didesnio viešumo (rus. *glasnost*) ir tarptautinio atvirumo politiką. Pasinaudodama dėl *perestroikos* ir *glasnost* politikos atsivėrusia galimybe surengti laisvus demokratiškus rinkimus, lietuvių tauta išrinko teisėtą Lietuvos parlamentą – Aukščiausiąją Tarybą, kurioje absoliučią daugumą laimėjo su Sąjūdžio nepriklausomybės atkūrimo programa išrinkti tautos atstovai. Demokratiškai išrinkta tautos atstovybė – Lietuvos Aukščiausioji Taryba gavo aiškų tautos mandatą atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 11-osios Aktu „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ valstybės nepriklausomybę atkūrė *de jure*. Kovo 11-ąją Aukščiausiosios Tarybos priimti pamatiniai nepriklausomos valstybės dokumentai teisiškai nutraukė pusę amžiaus trukusią aneksiją ir panaikino okupavusios valstybės Lietuvai primestą neteisėtą administraciją, įtvirtino iki 1940 metų buvusios nepriklausomos Lietuvos Respublikos konstitucinį tęstinumą (kontinuitetą). Tai buvo pradinis konstitucinis tautos atstovybės – Aukščiausiosios Tarybos veiksmas įgyvendinant tautos suteiktą mandatą. Tautos mandatas įpareigojo Aukščiausiąją Tarybą visiškai atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę, t. y. ne tik *de jure*, bet ir faktiškai bei visiškai ją įgyvendinti. Reikėjo panaikinti visas okupacijos ir aneksijos pasekmes, atkurti demokratijos principais pagrįstą valstybės santvarką, suverenios valstybės valdžios institucijas, iš okupacinių struktūrų perimti ir vykdyti valstybės sienų bei teritorijos kontrolę, atkurti Lietuvos kariuomenę ir visa kita. Tačiau svarbiausias ir sunkiausias Aukščiausiosios Tarybos laukęs uždavinys – nutraukti pusę amžiaus Sovietų Sąjungos vykdytą Lietuvos okupaciją ir jos suverenių teisių uzurpavimą, realiai įgyvendinti Lietuvos valstybės visišką politinę ir juridinę nepriklausomybę nuo ją okupavusios valstybės, atkurti visavertį nepriklausomos Lietuvos valstybės statusą ir suverenias teises tarptautinėje bendrijoje bei tarptautinėse organizacijose.

Šioje knygoje apžvelgsime 1990 m. kovo 11 d. *de jure* atkurtos Lietuvos tą faktiško nepriklausomybės įgyvendinimo 1990–1992 metais sudėtingo proceso dalį, kuri susijusi su tiesioginėmis Aukščiausiosios Tarybos pastangomis išlaisvinti

Lietuvą nuo bet kokių jai Sovietų Sąjungos imperijos 1940 metais jėga primestų priklausomybės ryšių, išvengti susaistymo naujais ryšiais su transformuojama Sovietų Sąjunga, atsikratyti okupacinės kariuomenės, sutartimi atkurti lygiateisius valstybinius santykius tarp Lietuvos ir Rusijos, atkurti visavertį Lietuvos valstybės nepriklausomybės tarptautinį pripažinimą.

Sąlygos faktiškai įtvirtinti nepriklausomybę po 1990-ųjų kovo 11-osios buvo itin sudėtingos. SSRS karinės pajėgos vis dar kontroliavo Lietuvos teritoriją, oro erdvę ir valstybės sienas. 1990 metais Lietuvos teritorijoje, įskaitant sostinę Vilnių, kitus svarbiausius miestus ir strategiškai svarbias vietas, tebebuvo įsitvirtinę dideli koviniai SSRS kariuomenės junginiai ir specializuoti daliniai, kuriuose buvo sutelkta per 200 000 karių.

Tokiomis sąlygomis faktiškos Lietuvos valstybės nepriklausomybės likimas priklausė nuo to, ar Lietuvai pavyks derybomis atkurti normalius, tarptautine teise grindžiamus valstybinius santykius su iki tol ją pusę amžiaus okupavusia ir visiškai aneksavusia Sovietų Sąjungos imperija, kuri, nepaisant M. Gorbačiovo vykdomos *perestroikos* ir *glasnost* politikos, susitaikyti su realia Lietuvos nepriklausomybe nebuvo linkusi.

1990 m. kovo 11-tąją demokratiškai išrinkto Lietuvos Respublikos parlamento, Vyriausybės ir visos lietuvių tautos adresu pasipylė SSRS imperijos ultimatumai ir atviri grasinimai karine jėga. SSRS struktūros vykdė ardomąją veiklą šalies viduje. Pagaliau 1991 metų sausį SSRS prieš Lietuvą panaudojo karinę jėgą.

Nuolatinė ir reali tiesioginė grėsmė 1990 m. kovo 11 d. atkurtos Lietuvos nepriklausomybės išsaugojimui ir įtvirtinimui išnyko tik tada, kai 1991 metų pabaigoje nustojo egzistuoti jos šaltinis – totalitariniu režimu ir karine jėga besilaikiusi Sovietų Sąjungos imperija, o jos karinių pajėgų ir slaptųjų tarnybų kontrolė perėjo į prezidento Boriso Jelcino vadovaujamos Rusijos Federacijos Vyriausybės kontrolę.

Lietuva nuo pat Kovo 11-osios siekė normalių lygiateisių tarpvalstybinių derybų su Sovietų Sąjunga. Derybomis Lietuva norėjo atnaujinti nepriklausomos Lietuvos valstybės pripažinimą, atkurti iki 1940 metų buvusius sutartimis nustatytus Lietuvos ir Rusijos-Sovietų Sąjungos valstybinius santykius, išvengti bet kokių naujų politinių ir teisinių saitų su SSRS primetimo, susitarti dėl okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos tvarkos ir terminų, kad nebūtų įteisintas net ir laikinas tos kariuomenės buvimas. Bet apie tai vėliau.

Autoriaus nuomone, 1990 m. kovo 11 d. *de jure* atkurtos Lietuvos nepriklausomybės faktinio įgyvendinimo sėkmė ar nesėkmė priklausė bent nuo penkių esminių veiksnių: lietuvių tautos rodomos tvirtos valios saugoti ir ginti atkurtos valstybės nepriklausomybę; nuoseklios ir principingos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos politikos siekiant derybomis su Maskva įtvirtinti Lietuvos nepriklausomybę be jokių išlygų; M. Gorbačiovo vykdyto SSRS imperijos

liberalizavimo (*perestroikos*) proceso; M. Gorbačioviui alternatyvios B. Jelcino vadovaujamos Rusijos Federacijos Vyriausybės galių stiprėjimo; SSRS santykių su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, taip pat su įtakingiausiomis Europos valstybėmis – Jungtine Karalyste, Prancūzija ir Vokietija – raidos.

Toliau matysime, kad mūsų pastangas neatidėliotinai įgyvendinti visišką Lietuvos nepriklausomybę Vakarų lyderiai laikė pavojingomis, o perspektyvą – ne-realia. Po Kovo 11-tosios tapo aišku, kad Vakarų valstybės reiškia Lietuvai atsargią politinę paramą, skatina Maskvos ir Vilniaus dialogą, perspėja M. Gorbačiovą dėl jėgos nenaudojimo, tačiau, palaikydamos M. Gorbačiovo reformas, tiesiogiai nepadės Lietuvai derybomis su Kremliumi pasiekti visišką nepriklausomybės įtvirtinimą. Tad santykių su Maskva byla, nuo kurios priklausė Kovo 11-ąją paskelbtosios nepriklausomybės likimas, konkrečiai spręsti derybomis su Maskva Lietuvai reikėjo pačiai. Visa atsakomybės našta už nepriklausomybės faktinį įgyvendinimą, derybas su Maskva, jų strategiją, rezultatus ir galimas pasekmes teko tuometiniam Lietuvos valstybės vadovui Vytautui Landsbergiui ir jo vadovaujamai Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai, kurioje absoliučią daugumą turėjo su Sąjūdžio Lietuvos nepriklausomybės programa išrinkti deputatai.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba ne tik politiškai vadovavo deryboms su Maskva, bet ir tiesiogiai jas vykdė. Šis vaidmuo Aukščiausiajai Tarybai priklausė organiškai. Viena vertus, todėl, kad Aukščiausioji Taryba buvo išskirtinį konstitucinį tautos mandatą – nepriklausomos valstybės atkūrimo mandatą – gavęs parlamentas. Kita vertus, todėl, kad *de jure* atkurtoji Lietuvos Respublika pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, galiojusį nuo 1990 metų kovo iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo 1992 metais, turėjo dominuojančius parlamentinės respublikos bruožus. Pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą atskiros Prezidento institucijos tuometinėje atkurto Lietuvos valstybės valdžios sandaroje nebuvo. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas buvo valstybės vadovas ir *ex officio* turėjo aukščiausius valstybės atstovavimo tarptautinių santykių srityje įgaliojimus.¹ Jis realiai vadovavo užsienio politikai, kuri buvo nukreipta į pagrindinį tikslą – Lietuvos nepriklausomos valstybės ir jos vyriausybės pripažinimo atnaujinimą, Lietuvos valstybinių santykių su Sovietų Sąjunga ir kitomis užsienio valstybėmis atkūrimą, suverenių Lietuvos teisių tarptautinėje bendrijoje ir tarptautinėse organizacijose įgyvendinimą.

Aukščiausioji Taryba tvirtino tarpvalstybinių derybų su Sovietų Sąjunga ir Rusijos Federacija delegacijų sudėtį, nustatė jų įgaliojimus ir konkrečius derybų tikslus. Derybų su Maskva eigą pagal kompetenciją koordinavo Aukščiausiosios

1 Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 86 straipsnis skelbė: „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas yra aukščiausias Lietuvos Respublikos pareigūnas ir atstovauja Lietuvai tarptautiniuose santykiuose.“

Tarybos Pirmininkas ir Prezidiumas. Deryboms su SSRS ir Rusijos Federacija valstybinių delegacijų vadovais Aukščiausioji Taryba skirdavo Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką ir jo pavaduotoją, o delegacijų nariais ir tiesioginiais derybų dalyviais – Aukščiausiosios Tarybos deputatus. Kartu reikia pažymėti, kad į derybas taip pat buvo tiesiogiai įtraukti atitinkami Vyriausybės nariai, Vyriausybės institucijų kompetentingi atstovai, reikalingi teisės ir kitų sričių specialistai, kurie, dalyvaudami valstybinių derybų delegacijų ir derybų ekspertų grupių darbe, įnešė svarų indėlį į derybų rezultatus.

Apie autorių. Česlovas Vytautas Stankevičius, g. 1937 m. vasario 27 d., 1990 m. Kovo 11-osios Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras; 1990–1992 m. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininko pavaduotojas; 1990–1991 m. Lietuvos Respublikos valstybinės derybų su SSRS delegacijos narys, nuo 1991 m. vasario mėn. – įgaliotasis delegacijos vadovas; 1991–1993 m. Lietuvos Respublikos valstybinės derybų su Rusijos Federacija delegacijos vadovas; 1996–2000 m. Lietuvos Respublikos Seimo narys ir krašto apsaugos ministras; 2001–2005 m. Lietuvos Respublikos ambasadorius Norvegijos Karalystėje; 2005–2008 m. – užsienio reikalų ministro patarėjas; 2008–2012 m. – Seimo narys, Seimo Pirmininko pavaduotojas ir Seimo Europos reikalų komiteto pirmininkas.

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS PROBLEMA VAKARŲ SANTYKIŲ SU SOVIETŲ SAJUNGA KONTEKSTE

15

M. Gorbačiovo vykdoma *perestroikos* ir *glasnost* politika sudarė prielaidas baigti Rytų ir Vakarų konfrontaciją, panaikinti Europą padalijusią geležinę uždangą, taip pat didesniam tarpusavio pasitikėjimui ir konstruktyvesniam bendradarbiavimui. Naujoji M. Gorbačiovo politika leido atsiverti realiai perspektyvai JAV kartu su SSRS išspręsti svarbias tarptautines problemas, tokias kaip nuo Antrojo pasaulinio karo išlikęs Vokietijos ir jos sostinės padalijimas, galima Vokietijos narystė NATO po jos susijungimo, sudarymas sutarčių dėl įprastinės ginkluotės Europoje (CFE) ir dėl strateginės ginkluotės (balistinių raketų ir branduolinių galvučių) sumažinimo (START 1), Irako keliamos grėsmės pašalinimas ir kt.

JAV ir pagrindinių Europos valstybių lyderių politikos prioritetas buvo parama M. Gorbačioviui ir jo *perestroikai*, kuri vedė į SSRS imperijos totalitarinės politinės sistemos pokyčius, sudarė prielaidas panaikinti Europą dalijančią geležinę uždangą, baigti karinę konfrontaciją tarp SSRS ir Vakarų bei šaltąjį karą. JAV ir įtakingiausių Vakarų Europos valstybių vadovai šaltojo karo pabaigos ir sėkmingo svarbiausių tarptautinių problemų sprendimo lūkesčius siejo su M. Gorbačiovo išlikimu ilgalaikiu SSRS vadovu, jo *perestroikos* ir *glasnost* politikos kurso sėkme, kuri buvo ir esminis Vakarų interesas. Vakarų lyderiai norėjo, kad didžiuoliaus branduolinius arsenalus turinčios imperijos liberalizavimo procesus ir toliau kontroliuotų M. Gorbačiovas ir kad jie būtų negrįžtami, nesudarytų prielaidų totalitarinių komunistinių jėgų revanšui, nesukeltų staigios SSRS dezintegracijos ir iš jos kylančios nestabilumo grėsmės, kas taptų grėsme ir esminiams Vakarų interesams.

Vakarų valstybių visuomenės ir daugelis politikų, ypač parlamentų nariai, rėmė Lietuvos ir kitų dviejų Baltijos valstybių nepriklausomybės atgavimo taikiu būdu pastangas. Dar 1989 metais, po estų, latvių ir lietuvių tautų surengtos precedento pasaulyje neturėjusios Baltijos kelio manifestacijos, „Baltijos valstybių byla“ atsirado nuolatinėje Vakarų valstybių, ypač JAV santykių su SSRS, pagrindinėje darbotvarkėje.

Kaip vyko Jungtinių Amerikos Valstijų ir Sovietų Sąjungos prezidentų ir užsienio reikalų ministrų dialogas nepriklausomybę atgauti siekiančių Baltijos valstybių klausimu Jungtinių Amerikos Valstijų ir Sovietų Sąjungos tarpusavio santykių kontekste, išsamiai nušviečia tiesioginiai jo liudytojai, žymūs JAV užsienio politikos, ypač santykių su SSRS, ekspertai Strobe Talbottas ir Michaelis Beschlossas

1993 m. anglų kalba išleistoje knygoje „*Aukščiausiais lygiais. Istorija iš vidaus apie šaltojo karo pabaigą*“².

Lietuvos, kartu ir kitų dviejų Baltijos valstybių klausimas Jungtinių Amerikos Valstijų ir Sovietų Sąjungos Viršūnių dialogo darbotvarkėje atsirado 1989 m. gruodžio 2–3 d. įvykusio pirmojo abiejų valstybių vadovų M. Gorbačiovo ir G. Busho susitikimo audringoje Viduržemio jūroje prie Maltos metu. Susitikime JAV prezidentas pabrėžė, kad per 49 metus JAV niekada nepripažino SSRS įvykdytos Baltijos valstybių aneksijos ir nėra išsižadėjusios jų nepriklausomybės troškimo³. Tačiau, teikdamas pirmenybę M. Gorbačiovo *perestroikai*, G. Bushas pareiškė, kad jeigu M. Gorbačiovas nenaudos prieš Lietuvą jėgos, tai JAV vyriausybė abipusiškumo pagrindu Lietuvos reikalu laikysis santūrumo, nes, G. Busho žodžiais, „*mes nenorime sukurti jums didelių problemų*“⁴. M. Gorbačiovas pažadėjo prieš Lietuvą karinės jėgos nenaudoti, pripažindamas, kad jos panaudojimas reikštų galą *perestroikai*. Jis pažadėjo: „*mes svarstysime bet kokią asociacijos [tarp Baltijos valstybių ir SSRS] formą, kuri atitiktų abipusius interesus*“, tačiau pabrėžė, kad Kremlius netoleruos vienašališko Baltijos valstybių atsiskyrimo nuo SSRS, nes SSRS turinti konstituciją, kuri nustato, kaip toks klausimas gali būti sprendžiamas, tad procesas nebūsiąs nei lengvas, nei greitas⁵.

Kadangi M. Gorbačiovo vykdomo grėsmę pasaulio taikai ir tarptautiniam saugumui kėlusios Sovietų Sąjungos liberalizavimo sėkmė buvo laisvojo pasaulio prioritetas, tad į Lietuvos paskelbtą besąlygišką nepriklausomybę Vakarų valstybių vadovai reagavo su susirūpinimu, kaip į lietuvių sukurtą papildomą problemą M. Gorbačioviui, trukdančią jo vykdomai *perestroikai*, komplikuojančią tuo metu Vakarams svarbesnių tarptautinių problemų sprendimus. Antai Jacques Attali liudija, kad Prancūzijos prezidentas François Mitterrand'as, sužinojęs apie Lietuvos parlamento paskelbtą nepriklausomybę, net neslėpė savo susierzinimo: „*Lietuviai viską sugadins*“⁶.

Kovo 11-ąją Lietuvai paskelbus savo nepriklausomybės atkūrimą, Jungtinėms Amerikos Valstijoms ir Europos valstybėms, niekada nepripažinusioms Lietuvos prievartinio inkorporavimo ir priklausomybės Sovietų Sąjungai teisėtumo, iškiilo sunki nepripažinimo politikos pakeitimo į Lietuvos diplomatinio pripažinimo politiką problema. Kai 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos parlamentas priėmė Lietu-

2 Michael Beschloss and Strobe Talbott. *At the Highest Levels. The Inside Story of the End of the Cold War*, Boston/London/Toronto, 1993. Tolesnės nuorodos į šią knygą trumpinamos taip: „M. Beschloss and Strobe Talbott“.

3 Ten pat, p. 164.

4 Ten pat.

5 Ten pat.

6 Apie tai rašo François Mitterrand'o patarėjas Jacques Attali knygoje „*Verbatim*“ (*Tome 3 chronique des années 1988–1991*. Paris: Fayard, 1995).

vos nepriklausomybės atkūrimo Aktą, JAV prezidentas G. Bushas stengėsi tesėti Maltoje duotą pažadą nedidinti problemų M. Gorbačiovui. Kaip jau minėta, JAV prezidentas laikėsi Baltijos valstybių prievartinio inkorporavimo į SSRS nepripažinimo nuostatos, tačiau neketino jos pakeisti diplomatinio pripažinimu. Jis pavedė savo patarėjams parengti pareiškimo tekstą, kuriame atsispindėtų subtili pusiausvyra tarp Lietuvos aneksijos nepripažinimo ir siekio nesukurti per daug problemų M. Gorbačiovui, o pareiškimą paskelbti pavedė Baltųjų rūmų spaudos sekretoriui⁷.

Baltųjų rūmų kovo 11-osios pareiškime sakoma: „Jungtinės Valstijos niekada nepripažino Estijos, Latvijos ir Lietuvos prievartinio inkorporavimo į SSRS ir nuosekliai rėmė Baltijos tautų nepaneigiamą taikingo apsisprendimo teisę. Naujasis Parlamentas deklaravo tikslą (angl. *intention*) atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Jungtinės Valstijos ragina (angl. *would urge*) sovietų vyriausybę gerbti Lietuvos piliečių valią, išreikštą per jų laisvai išrinktus atstovus, ir tikisi, kad Lietuvos vyriausybė atsižvelgs į savo gyventojų mažumos teises. <...> Mes kviečiame (angl. *call upon*) sovietų vyriausybę reikšti savo susirūpinimą ir interesus per neatidėliotinas konstruktyvias derybas su Lietuvos vyriausybe“⁸. Matome, kaip subtiliai derindamos savo poziciją, Jungtinės Amerikos Valstijos Lietuvos parlamento Kovo 11-osios aktus įvertina kaip deklaruotą *tikslą atkurti* nepriklausomybę ir kartu ragina sovietų vyriausybę gerbti Aukščiausiosios Tarybos išreikštą Lietuvos piliečių valią, t. y. gerbti priimtus nepriklausomybės aktus.

1990 m. kovo 12 d. JAV prezidento patarėjas M. M. Fitzwateris prezidento vardu žurnalistams pareiškė, kad JAV nesuteiks Vilniui diplomatinio pripažinimo, kuriam suteikti reikia, kad Lietuvos vyriausybė kontroliuotų savo teritoriją ir savo likimą. Tuo tarpu daugelis JAV Kongreso narių tokiai prezidento pozicijai nepritarė. 1990 m. kovo 21 d. 116 JAV senatorių ir Kongreso narių laišku kreipėsi į G. Bushą, reikalaudami neatidėliotino diplomatinio Lietuvos pripažinimo⁹. Prezidentas G. Bushas 1990 m. kovo 22 d. vėl aiškino, kad nors JAV niekada nepripažino Lietuvos aneksijos, bet „egzistuoja kai kurios realybės gyvenime“, todėl lietuviai turi kalbėtis su SSRS oficialiais asmenimis ir išspręsti esamus pozicijų skirtumus¹⁰. Kadangi pozicijų skirtumas buvo esminis – tarp priklausomybės ir nepriklausomybės, G. Bushas įvertino, kad tuo metu SSRS vientisumo išlikimas tarptautinei taikai ir stabilumui yra svarbesnis negu nepriklausoma Lietuva¹¹.

7 M. Beschloss and Strobe Talbott, p. 194.

8 Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991. Vilnius, VU leidykla, 2007, p. 52.

9 Kovo 21 d. JAV Senate net buvo pateikta balsavimui rezoliucija, reikalaujanti neatidėliotino Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo, tačiau ji 59 balsais prieš 36 buvo atmesta. M. Beschloss and Strobe Talbott, p. 199.

10 M. Beschloss and Strobe Talbott, p. 199.

11 Ten pat, p. 196–197.

1990 m. kovo 12 d. užsienio reikalų ministro Rolando Dumas pareiškimе oficiali Prancūzijos pozicija suformuluota taip: „Prancūzija niekada nepripažino 1940 metų Lietuvos aneksijos ir <...> 1922 metais Lietuvai suteiktas pripažinimas tebegalioja; nepaisant suvereniteto praradimo, Baltijos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjektai, išgyveno aneksiją, todėl jokio papildomo pripažinimo akto joms nereikia.“¹² Kovo 20 d. spaudos konferencijoje Prancūzijos prezidentas F. Mitterrand'as sakė: „<...> Prancūzija niekada nepripažino sovietų aneksijos fakto Lietuvai. Mes ir toliau manome, kad ši šalis galėjo reikalauti pripažinti jos suverenitetą. <...> Tačiau pirmiausia mes manome, kad šios krizės metu negali būti panaudota jėga.“¹³

Rūpindamiesi globaliais tikslais ir *perestroikos* sėkme, įtakingiausių Vakarų valstybių vadovai tuo metu nenumatė realių galimybių Lietuvai be išlygų įgyvendinti visišką valstybės nepriklausomybę. Jie orientavo Lietuvą į derybas su M. Gorbačiovu dėl „*abipusiškai priimtino*“ sprendimo. Kaip toliau įsitikinsime, „*abipusiškai priimtinas*“ sprendimas galėjo būti kompromisas dėl Lietuvos nepriklausomybės jai sutinkant kokia nors forma susisaistyti valstybiniais ryšiais su M. Gorbačiovo projektuojama „naująja SSRS“. Toks kompromisas būtų patenkinęs ir Vakarų. Tuo labiau kad Estija ir Latvija, skirtingai nei Lietuva, buvo pasirinkusios „minkštesnį“ pereinamojo laikotarpio į visišką nepriklausomybę sprendimą. Tad Estijos ir Latvijos nepriklausomybė tiesiogiai priklausė nuo to, ar Lietuvai pavyks paskelbtą visišką nepriklausomybę išsaugoti ir įtvirtinti.

Jungtinių Amerikos Valstijų ir jų sąjungininkių poziciją galima trumpai apibūdinti taip: lietuvių tautos demokratiškai išrinktų atstovų valia paskelbta Lietuvos nepriklausomybė turi būti gerbiama, dėl jos SSRS iškylusios problemos turi būti sprendžiamos be jėgos naudojimo, o nesutariančios šalys konstruktyviomis derybomis turi siekti „*abiem šalims priimtino sprendimo*“. Tokia Vakarų nuostata tiesiogiai orientavo Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos dialogą į tam tikrą kompromisą dėl pačios nepriklausomybės. Kitaip tariant, būsimose derybose pati nepriklausomybė turėtų būti traktuojama kaip derybų objektas. Tokiu būdu būsimose Lietuvos derybose su Sovietų Sąjunga pastarajai būtų iš anksto suteikiamas akivaizdus pranašumas, paverčiantis būsimų derybų rezultatus visiškai priklausomus nuo to, ar ir kiek jie priimtini SSRS vyriausybei.

Lietuvos vadovas V. Landsbergis ir Aukščiausioji Taryba turėjo spręsti dilemą: ar susitaikyti su „tam tikromis realybėmis“ ir sutikti kuo greičiau pradėti su SSRS nelygiateisį dialogą dėl vadinamojo „*abiem šalims priimtino sprendimo*“, t. y. *savarankiškumo laipsnio reformuojamoje SSRS*, ar atkakliai siekti tik tokių derybų, ku-

12 R. Satkauskas. *The Practice of France with Respect to the Baltic States* // *Baltic Yearbook of International Law*, vol. 1, 2001, p. 116.

13 V. Landsbergis. Kovo vienuoliktoji prieš dvidešimt metų ir šiandien. Vilnius, 2010, p. 53.

riose Lietuva ir SSRS dalyvautų kaip lygios suverenios valstybės, o Kovo 11-osios Aktu deklaruota visiška Lietuvos Respublikos nepriklausomybė būtų įgyvendinta be išlygų. V. Landsbergis ir Sąjūdžio deputatų Aukščiausiojoje Taryboje dauguma atkakliai laikėsi pastarosios pozicijos.

Kartu turime pripažinti ir vertinti tai, kad JAV prezidento Georgo Busho keliamą M. Gorbačioviui sąlygą nenaudoti jėgos prieš Lietuvą buvo labai svarbus veiksnys, turėjęs lemiamą įtaką tam, kad SSRS politinė vadovybė nepamėgino karine jėga nuversti demokratiškai išrinktos Lietuvos valdžios tuoj pat po Kovo 11-osios, o delsė net iki 1991 m. sausio 13 d. Tai suteikė Lietuvai dešimt mėnesių brangaus laiko paskelbtą nepriklausomybę įtvirtinti tarptautinėje aplinkoje kaip politinę realybę.

Tuoj po Kovo 11-tosios Akto „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ paskelbimo Lietuva siūlė SSRS vadovybei pradėti derybas. 1990 m. kovo 12 d. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis laišku kreipėsi į tuometinį SSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininką M. Gorbačiovą ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos vardu pranešė apie priimtus Lietuvos nepriklausomybės aktus, pateikė oficialų pasiūlymą SSRS pradėti derybas dėl visų klausimų, susijusių su Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimu, sureguliuavimo.

Kovo 12 d. Maskvoje prasidėjo neeilinis SSRS liaudies deputatų suvažiavimas, kuriame turėjo būti priimtas tariamas SSRS respublikų „išstojimo iš SSRS“ įstatymas. Jis buvo parengtas taip, kad padarytų „išstojimą“ nerealų. Suvažiavimas išrinko M. Gorbačiovą SSRS prezidentu. 1990 m. kovo 15 d. suvažiavimas priėmė nutarimą, kuriuo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos kovo 11–12 d. priimtus „vienašališkus sprendimus“ įvertino kaip neturinčius „teisėtos juridinės galios“. Suvažiavimas nutarė, kad „iki [SSRS] įstatymu bus nustatyta išstojimo (rus. *vychoda* – išėjimo) iš SSRS tvarka ir pasekmės, vienašališki LSSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimai, prieštaraujantys SSRS Konstitucijos 74 ir 75 straipsniams, yra negaliojantys“. Suvažiavimas pavedė SSRS prezidentui užtikrinti „Lietuvos SSR teritorijoje SSRS teises ir interesus“¹⁴.

M. Gorbačiovas atsiuntė V. Landsbergiui suvažiavimo nutarimą ir pareikalavo per tris dienas pranešti apie jo vykdymą. 1990 m. kovo 18 d. laišku SSRS prezidentui M. Gorbačiovui V. Landsbergis atsakė, kad pati SSRS liaudies deputatų suvažiavimo išvada dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sprendimų negaliojimo „stokoja teisinio pagrindo“¹⁵. Kovo 22 d. V. Landsbergis SSRS deputatams adresuotame laiške Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos vardu pareiškė protestą prieš suvažiavimo sprendimą ir nurodė konkrečius SSRS teisės aktus, kuriems tas sprendimas prieštarauja. Laiške V. Landsbergis patvirtino, kad Lietuvos Respublika yra pasirengusi neatidėliotinai pradėti derybas su SSRS¹⁶.

1990 m. kovo 31 d. SSRS prezidentas M. Gorbačiovas kreipimusi į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą pateikė pirmąjį ultimatumą Lietuvai. Kreipimėsi jis pabrėžė, kad Lietuvos pasirinktas kelias yra pražūtingas, ir pareikalavo „nedelsiant Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos sesijoje panaikinti priimtus neteisėtus aktus“, taip pat pareiškė, kad „toks žingsnis atvers galimybę svarsty-

14 *Putj k peregovoram s Sojuzom SSR*, Vilnius, 1991, p. 83.

15 V. Landsbergis laiške pacitavo SSRS konstitucinės teisės profesoriaus, Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojo A. Lukjanovo komentarą: „Sovietinių respublikų išėjimo iš SSRS teisė yra besąlyginė, todėl jai realizuoti Sovietų Sąjungos pritarimas nebūtinai.“

16 *Putj k peregovoram s Sojuzom SSR*, Vilnius, 1991, dok. 6, p. 86–88.

ti visą kompleksą iškilusių problemų *vieninteliu priimtinu pagrindu – remiantis SSRS Konstitucija*¹⁷. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1990 m. balandžio 2 d., atsakydamas M. Gorbačioviui į jo kreipimąsi, pareiškė apie pasirengimą bet kokių lygiu su SSRS vyriausybės atstovais „apsvarstyti Lietuvos teisinį statusą SSRS konstitucijos ir tarptautinės teisės atžvilgiu“¹⁷. Pasirengimą tokiam dialogui V. Landsbergis dar kartą patvirtino 1990 m. balandžio 5 d. laiške SSRS prezidentui M. Gorbačioviui¹⁸.

Nors SSRS liaudies deputatų suvažiavimo 1989 m. gruodžio 24 d. nutarimu, kurį pasirašė M. Gorbačiovas, Sovietų Sąjunga savo 1939 m. slaptuosius susitarimus su Vokietija buvo paskelbusi esant niekiniais, o 1940 metais įvykdytą Lietuvos, Latvijos ir Estijos prievartinį inkorporavimą į SSRS netiesiogiai pripažinusi neteisėtą, po 1990 m. kovo 11-osios ji vėl, kaip ir 1940 metų birželį, su Lietuva pasirinko ultimatumų kalbą ir derėtis nė neketino¹⁹. 1990 metų kovą į Lietuvą SSRS

17 Ten pat, dok. 13, p. 77–78.

18 Ten pat, dok. 18, p. 103.

19 Šiomis aplinkybėmis verta paminėti, kad 1940 m. birželio 14 d. turėjęs priimti Stalino ultimatumą Lietuvai tuometinis Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys, nors po Sibiro kalėjimų jau buvo silpnos sveikatos, jautė pareigą prisidėti prie teisinių santykių su SSRS atnaujinimo būdo paieškos. J. Urbšys iš Kauno perdavė savo 1990 m. balandžio 2 d. pasiūlymus. Savo laiškelyje, perduotame į Aukščiausiąją Tarybą, jis rašė (cituojama pagal kopiją iš autoriaus archyvo): „Siunčiu čia projektą nutarimo, kuris gal tiktų kaip atsakymas į [SSRS] Prezidento reikalavimą. Įsivaizduoju tokią procedūrą: 1. [Lietuvos] Aukščiausiojoje Taryboje perskaitomas [SSRS] Prezidento reikalavimas ir be diskusijų pavedama [Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos] Prezidiumui paruošti atsakymą. 2. Kitame posėdyje Prezidiumas pateikia Aukščiausiajai Tarybai atsakymo projektą. Jis svarstomas [Aukščiausiojoje Taryboje] saugantis išsišokimų, priekaištų kitai pusei, galutinai suredaguojamas“.

J. Urbšio ranka rašyto Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo projekte remiamasi SSRS liaudies deputatų suvažiavimo 1989 m. gruodžio 24 d. nutarimu dėl Sovietų Sąjungos ir Vokietijos 1939 metų nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo, cituojamos jo ištraukos apie tai, kad to meto SSRS santykiai su Lietuva ir Estija buvo sureguliuoti sutartimis, nurodomos 1920 metais, 1926–1933 metais ir 1939 m. rugsėjo 10 d. sudarytos sutartys bei jose prisiimti šalių įsipareigojimai. Toliau cituojamas SSRS liaudies deputatų suvažiavimo nutarime pateiktas Vokietijos ir SSRS sutarties ir jos slaptyjų protokolų neteisėtumo įvertinimas.

Nutarimo projekte rašoma, kad „Lietuvos Aukščiausioji Taryba priima dėmesin SSRS liaudies deputatų suvažiavimo nutarimą, smerkiantį Stalino veiksmus, kuriais buvo sulaužyti Tarybų Sąjungos sutartiniai įsipareigojimai Lietuvos atžvilgiu, laiko šį nutarimą SSRS grįžimu prie senų sutarčių kaip tvirto pagrindo, teikiančio galimybę atnaujinti tuos draugiškus santykius, kurie siejo Lietuvą ir Tarybų Sąjungą <...> prieš 1940 metų įvykius.“

J. Urbšio pasiūlyto nutarimo projekto tekstas baigiamas taip: „Lietuvos Aukščiausioji Taryba yra įsitikinusi, kad abiejų pusių sugrįžimas prie 1939 m. spalio 10 d. sutarties būtų geras įrankis ir pagrindas dabartiniam Lietuvos ir Tarybų Sąjungos santykiams į taikingą, ramią, abiejų pusių interesus paisančią stadiją atvesti.“

J. Urbšio pasiūlyme galima įžvelgti tokius motyvus. Viena vertus, kadangi Sovietų Sąjungos aukščiausiasis organas pripažino iki 1939 metų buvusių sutarčių su Lietuva sulaužymą ir SSRS 1940 metais įvykdytą krašto užėmimą jėga bei Lietuvos aneksiją neteisėtai, SSRS galėtų grįžti prie 1939 m. spalio 10 d. sutarties peržiūrėjimo „neprarasdama veido“. Kita vertus, šia sutartimi SSRS buvo „grąžinusi“ Lietuvai Vilnių kartu su didele Vilniaus sritimi, kurią SSRS pagal 1920 m. liepos 12 d. sutartį buvo pripažinusi priklausant Lietuvai ir kuri vėliau buvo Lenkijos okupuota. Be to, grįždama prie šios sutarties atnaujinimo Sovietų Sąjunga pripažintų Lietuvos Respublikos tęstinumą. Pagaliau Sovietų Sąjunga pagal 1939 metų sutartį turėtų nutraukti Lietuvos okupaciją ir galėtų tik terminuotai palikti nustatytą dydžio kariuomenės igulas (bazes).

Ministro J. Urbšio pasiūlymas buvo aptariamasis Aukščiausiosios Tarybos Sąjūdžio deputatų daugumos klube. Įvertinant 1939 m. spalio 10 d. sutarties sąsajas su Molotovo–Ribentropo sandėriu, jos priverstinio primetimo Lietuvai aplinkybes ir pasekmes, buvo prieita prie vieningos išvados, kad siūlyti Sovietų Sąjungai derėtis dėl Lietuvai 1939 metais prievarta primestos sutarties atnaujinimo negalima.

papildomai permetė tris tūkstančius desantininkų, pradėjo karine jėga užiminti civilinius pastatus, šarvuočių kolonų judėjimu naktimis grasinti Aukščiausiajai Tarybai, užsienio diplomatams įsakė palikti Lietuvą.

Reaguodama į SSRS karinės jėgos demonstravimą Lietuvoje, JAV administracija perspėjo SSRS ambasadorių Anatolijų Dobryniną, kad tuo atveju, jeigu SSRS Lietuvoje panaudotų jėgą, JAV į tai atitinkamai reaguotų. 1990 m. kovo 26 d. į Maskvą nuvyko JAV senatorius Edwardas Kennedis. Jis paklausė M. Gorbačiovo, ar gali būti aplinkybių, kuriomis jis naudotų jėgą prieš lietuvius. M. Gorbačiovas atsakė, kad „*jėga būtų panaudota esant smurtui, gresiančiam kitų žmonių gyvybėms*“²⁰. Vadinasi, Sovietų Sąjungos struktūroms tereikėjo suorganizuoti provokacijas, kurios duotų pretekstą panaudoti karinę jėgą. Gavęs E. Kennedžio pranešimą, prezidentas G. Bushas 1990 m. kovo 29 d. pasiuntė M. Gorbačiovui asmeninę laišką, kuriame priminė Maltos susitikimą ir pakartojo, kad jis nenori dar labiau apsunkinti M. Gorbačiovo dilemą, tačiau paragino ir M. Gorbačiovą laikytis savo pažado nenaudoti jėgos prieš Baltijos valstybes.

Vašingtonas pradėjo zonuoti kompromiso tarp esminių Lietuvos Respublikos ir SSRS pozicijų galimybę. Kai Eduardas Ševardnadzė 1990 m. balandžio 3 d. atvyko į Vašingtoną planuoti gegužės mėnesį vyksiančio G. Busho ir M. Gorbačiovo susitikimo, JAV valstybės sekretorius J. Bakeris jo paklausė: jeigu Vilnius ne atšauktų, bet tik suspenduotų Nepriklausomybės Aktą, ar Sovietai būtų pasirengę „prasmingam, rimtam dialogui“ su Lietuva ir „nutraukti sankcijas“? Užuoť tiesiai atsakęs, E. Ševardnadzė teiřtarė: „*Lietuviai pakeis savo požiūrį. Tarp Lietuvos vadovų yra susiskaldymas. Reikalai išsispręs savaime.*“²¹ Paskui per abiejų ministrų patarėjų Deniso Rosso ir Sergejaus Tarasenkos pokalbį pastarasis paaiřkino: „Mes pasirengę sutikti su jūsų idėja suspenduoti Nepriklausomybės Aktą. Tačiau lietuviai turi sutikti atvykti į Maskvą. M. Gorbačiovas jaučiasi įžeistas, kai jo kviestas V. Landsbergis į Maskvą atvykti atsisakė.“²² J. Bakeris šią žinią perdavė V. Landsbergiui²³.

Tuo tarpu M. Gorbačiovas toliau laikėsi kietos pozicijos. 1990 m. balandžio 14 d. M. Gorbačiovas ir Nikolajus Ryžkovas²⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai ir Vyriausybei adresuotu laišku pateikė antrąjį ultimatumą Lietuvai. Jie pareikalavo per dvi dienas atšaukti visus iki tol priimtus Lietuvos nepriklausomybę įtvirtinančius aktus ir *atkurti iki 1990 m. kovo 10 d. buvusią Lietuvos padėtį*. Šio reikalavimo Aukščiausiajai Tarybai per dvi dienas neįvykdžius, jie pagrasiņo nutraukti Lietuvai svarbios produkcijos tiekimą iš SSRS respublikų. Svarbu pažymėti, kad M. Gorbačiovas, reikalaudamas atšaukti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtus teisės aktus, jau neginčijo jų teisėtumo ir galio-

20 M. Beschloss and Strobe Talbott, p. 200.

21 Ten pat, p. 202.

22 Ten pat.

23 Ten pat.

24 SSRS Ministrų Tarybos pirmininkas.

jimo. Galbūt jis atsižvelgė į Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento kovo 11-osios raginimą gerbti Lietuvos Respublikos parlamento išreikštą piliečių valią.

Kadangi Lietuva ultimatumo nepriėmė, nuo 1990 m. balandžio 18 d. Sovietų Sąjunga pradėjo vykdyti Lietuvos ekonominę blokadą. Buvo nutrauktas naftos tiekimas į Lietuvą, blokuojamas žaliavų ir pramonės gamybai reikalingų medžiagų tiekimas Lietuvos įmonėms. Tą pačią dieną Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą²⁵, kuriuo patvirtino savo ištikimybę Kovo 11-osios Aktui ir nutarė: „1. Preliminarinių konsultacijų tarp Lietuvos Respublikos ir SSRS, *jeigu jos prasidėtų*, laikotarpiu iki 1990 m. gegužės 1 d. nepriimti naujų politinių teisės aktų. 2. Kviesti Tarybų Sąjungą, kad ji atsisakytų bet kurios, taip pat ekonominės, prievartos prieš Lietuvos Respubliką ir jos piliečius. 3. Siūlyti Tarybų Sąjungai pradėti konsultacijas dėl derybų su Lietuvos Respublikos įgaliotąja delegacija.“

JAV prezidentas perspėjo M. Gorbačiovą, kad blokados sukelta Lietuvos krizė gresia sužlugdyti baigiamą rengti JAV ir SSRS prekybos susitarimą. Norėdamas į Lietuvos reikalą įtraukti Vokietiją ir Prancūziją, G. Bushas paskatino Helmutą Kohlį ir F. Mitterrand'ą parašyti V. Landsbergiui laišką su pasiūlymu sustabdyti Lietuvos Nepriklausomybės Akto galiojimą²⁶. 1990 m. balandžio 26 d. Prancūzijos Respublikos prezidentas F. Mitterrand'as ir Vokietijos Federacinės Respublikos kancleris H. Kohlis Lietuvos Respublikos vadovui V. Landsbergiui adresuotu bendru laišku²⁷ pasiūlė, kad Lietuva *laikinaai sustabdytų parlamento [kovo 11-osios] nutarimų padarinius*, dėl ko patys nutarimai neprarastų vertės, *t. y. nereikštų nepriklausomybės atsisakymo*, bet pasitarnautų kaip derybas su SSRS pagreitinanti priemonė. Reikšmingas skirtumas buvo tas, kad F. Mitterrand'o ir H. Kohlio formuluotė iš Nepriklausomybės Akto išplaukiančių *sprendimų sustabdymą* numatė *kaip sąlygą deryboms pradėti*, tuo tarpu Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba savo 1990 m. balandžio 18 d. pareiškime *derybų pradžią* numatė *kaip sąlygą nepriimti* iš Akto išplaukiančių *naujų sprendimų*.

1990 m. gegužės 3 d. JAV prezidentas paskyrė Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkei Kazimirai Danutei Prunskienei susitikimą Baltuosiuose rūmuose. Tuo jis aiškiai parodė, kad jai teikia pirmenybę prieš V. Landsbergį²⁸. Susitikime su JAV prezidentu K. D. Prunskienė pasiūlė „*atidėti visišką Lietuvos nepriklausomybės įgyvendinimą iki 1992 m., jeigu derybos su Maskva vyktų konstruktyviai*“²⁹. G. Bushas pagyrė K. D. Prunskienės kantrumą ir toliaregiškumą³⁰.

25 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ir Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos santykių plėtojimo“.

26 M. Beschloss and Strobe Talbott, p. 206.

27 Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991. Vilnius, VU leidykla, 2007, p. 61–62.

28 Su V. Landsbergiu prezidentas G. Bushas susitiko tik po gero pusmečio – 1990 m. gruodžio 10 d.

29 M. Beschloss and Strobe Talbott, p. 207. Autoriai 204 p. rašo, kad nepriklausomybės sustabdymas dvejiems metams buvo Kremliaus siūlymas.

30 Ten pat, 207 p.

1990 m. gegužės 12 d. V. Landsbergis su Latvijos ir Estijos parlamentų pirmininkais Anatolijumi Gorbunovu ir Arnoldu Rüüteliu sutarė vykti į Maskvą M. Gorbačiovo kvietimu dalyvauti SSRS prezidento vadovaujamos Sovietų Sąjungos Federacijos Tarybos posėdyje. Tarybą sudarė SSRS respublikų parlamentų pirmininkai, todėl V. Landsbergis, M. Gorbačiovo kviečiamas į Tarybos posėdžius, anksčiau nevykdavo. Šį kartą V. Landsbergis, A. Gorbunovas ir A. Rüütelis sutarė kartu dalyvauti Taryboje, bet tik kaip stebėtojai, paskui susitikti su M. Gorbačiovu prižadėto atskiros pokalbio. Toks pokalbis įvyko, jame dalyvavo ir SSRS Ministrų Tarybos pirmininkas N. Ryžkovas. Per pokalbį, kuris, pasak V. Landsbergio, vyko pakankamai konstruktyvioje atmosferoje, Sovietų Sąjungos vadovai atkakliai aiškino, kad blokada bus nutraukta, kai tik Lietuva ras būdą *atšaukti* Kovo 11-osios „deklaraciją“, tad reikia tik rasti tokią formulę, kuri atvertų duris dialogui³¹.

1990 m. gegužės 16 d. Lietuvos valstybės vadovas V. Landsbergis ir Vyriausybės vadovė K. D. Prunskienė pasirašė bendrą Lietuvos parlamento ir Vyriausybės pareiškimą, kuriame sakoma, kad tarpvalstybinių derybų su SSRS laikotarpiu Lietuva sutinka laikinai sustabdyti vienašališką įgyvendinimą tų iš nepriklausomybės atkūrimo dokumentų išplaukiančių sprendimų, kurie galėtų būti derybų objektas. K. D. Prunskienė panoro pati 1990 m. gegužės 16 d. vykti į Maskvą ir įteikti pareiškimą SSRS vadovams. 1990 m. gegužės 17 d. ji susitiko su SSRS prezidentu M. Gorbačiovu ir ministru pirmininku N. Ryžkovu.

Grįžusi iš Maskvos, K. D. Prunskienė Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą informavo, kad SSRS vadovai nekelia kategoriško reikalavimo atšaukti Kovo 11-osios Aktą, tačiau nori, kad būtų laikinai sustabdytas jo galiojimas. Aukščiausiosios Tarybos pareiškimo formulę dėl vienašališkų veiksmų ar vienašališkų sprendimų sustabdymo jie laiko nepakankama, nes joje kalbama tik apie veiksmų, išplaukiančių iš kovo 11-osios dokumentų, pristabdymą. Jie nori, kad būtų nuspręsta *„laikinai sustabdyti Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos dokumentų veikimą, kad būtų sprendžiamas visas kompleksas klausimų, susijusių su valstybinės nepriklausomybės atkūrimu“*³². Svarbu pažymėti, kad tarp spręstinių praktinių klausimų SSRS vadovai įvardijo ir *Lietuvos teritorijos klausimą*. Aukščiausiosios Tarybos posėdyje K. D. Prunskienė prisipažino pati ketinanti vadovauti būsimoms deryboms: „Aš neatsargiai pasakiau, kad gal greičiausiai praktinių derybų [metu] delegacijai vadovausiu aš.“³³

1990 m. gegužės 18 d. priėmęs J. Bakerį, M. Gorbačiovas žadėjo pradėti tiesiogines derybas tarp Maskvos ir Vilniaus, tačiau tik su sąlyga, kad Lietuvos parlamentas suspenduos Nepriklausomybės deklaraciją. Gegužės 17-osios susitikimą

31 Landsbergis V. Lūžis prie Baltijos. Vilnius, 1997, p. 194.

32 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. gegužės 19 d. posėdžio stenograma.

33 Ten pat.

su K. D. Prunskiene M. Gorbačiovas J. Bakeriui apibūdino taip: „Aš turėjau gerą pokalbį su ponio K. D. Prunskiene. *Ji grįš į savo parlamentą ir argumentuos* (angl. *argue*) *už Nepriklausomybės Akto suspendavimą*. Aš tikiuosi, ji sugebės sėkmingai susitvarkyti (angl. *to get it through*).“³⁴

Gegužės 17 d. Maskvoje, JAV ambasadoje, įvyko Lietuvos atstovų Kazimiro Danutės Prunskienės, Česlovo Vytauto Stankevičiaus ir Bronislavo Juozo Kuzmicko susitikimas su JAV valstybės sekretoriumi J. Bakeriu. Jis išsakė JAV norą, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, įgyvendindama savo pasirengimą deryboms, greičiau priimtų reikalingą Aukščiausiosios Tarybos nutarimą. Lietuvos atstovai J. Bakeriui aiškino, kad negali sustabdyti pačių svarbiausių dokumentų galiojimo, nes tada Lietuvos statusas taptų dviprasmiškas ir prie derybų stalo Lietuvai tektų sėstis kaip Lietuvos SSR. J. Bakeris pripažino, kad garantijų dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės statuso derybose nėra. Kai dėl pamatinių aktų sustabdymo, anot jo, tai greičiau semantikos dalykas, nes sustabdymas nereiškia anuliovimo, o „iššaldytus“ aktus galima vėl „atšildyti“³⁵.

Kadangi M. Gorbačiovas buvo pareiškęs, kad jo netenkina pareiškimo forma, o reikia teisės akto – Aukščiausiosios Tarybos nutarimo, 1990 m. gegužės 23 d. Lietuvos Respublikos parlamentas priėmė nutarimą, kurio nuostatos buvo analogiškos 1990 m. gegužės 16 d. pareiškimo nuostatoms: „*Pristabdyti oficialių tarpvalstybinių derybų laikotarpiui tuos iš 1990 m. kovo 11 d. aktų kylančius jų realizavimo veiksmus ir sprendimus, kurie susiję su interesais, abiejų pusių apibrėžtiniais kaip derybų objektas.*“ M. Gorbačiovas šį nutarimą įteikusiam Lietuvos atstovui Maskvoje³⁶ pareiškė, kad ir gegužės 23 d. nutarimas jo netenkina. M. Gorbačiovas teigė, esą jis „iš esmės neprieštarauja Lietuvos išstojimui iš SSRS“, tačiau dėl to reikia derybų, o sąlyga jas pradėti – Kovo 11-osios Akto sustabdymas.

Žinodamas vyraujančią Aukščiausiosios Tarybos deputatų nusistatymą prieš moratoriumo skelbimą tiesiogiai Kovo 11-osios Aktui, Pirmininkas V. Landsbergis Kremliaus reikalaujamo pavojaingesnio Aukščiausiosios Tarybos nutarimo neinicijavo.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo dėl moratoriumo projektą 1990 m. birželio 16 d. Vyriausybės vardu inicijavo Ministrė Pirmininkė K. D. Prunskienė. Pasiūlymas buvo pirma paskelbtas per radiją, o tik vėliau K. D. Prunskienė jį pateikė Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui V. Landsbergiui ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui. Savo knygoje „Gintarinės ledi išpažintis“ ji aiškina, kodėl buvo taip padaryta: „*Paskelbę [projektą] įtvirtinome savo iniciatyvą, tolesnę eigą turėjo perimti visa Lietuva, nes suinteresuotų greičiau išeiti iš blo-*

34 M. Beschloss and Strobe Talbott, p. 211.

35 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. gegužės 19 d. posėdžio stenograma.

36 Egidijui Bičkauskui.

*kados buvo labai daug.*³⁷ Vyriausybės informacijos tarnybos apie tai išplatintame pranešime spaudai teigiama: „Toks Lietuvos žingsnis bus aktyvus ir pozityvus veiksmas, įvertinantis Rytų ir Vakarų politinių jėgų konkrečiai išreikštą poziciją išspręsti Lietuvos problemą *visiems priimtiniu būdu*“ (sic!).

Vyriausybės vardu K. D. Prunskienės pateiktame projekte buvo pasiūlyta tokia Aukščiausiosios Tarybos nutarimo formuluotė: „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba derybų su Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga laikotarpiui skelbia *laikiną moratoriumą* 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktui „*Dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomos valstybės atstatymo.*“

Taigi projektu siūloma skelbti moratoriumą pačiam Aktui, o ne jo įgyvendinimo veiksams, kalbama apie derybas apskritai, nepabrėžiant nei jų tarpvalstybinio pobūdžio, nei dėl ko jos turi vykti. Toks nutarimas Aukščiausiosios Tarybos daugumai buvo visiškai nepriimtinas, nes neatitiko nuostatų, kurios buvo suformuluotos Aukščiausiosios Tarybos anksčiau priimtuose dokumentuose.

Valstybės vadovas V. Landsbergis ėmėsi rengti alternatyvius „moratoriumo“ projekto variantus. Variantų su reikalingomis valstybinių derybų sąlygomis ir saugikliais rengimas užtruko dvi savaites. Kai bene keturi redakciniai variantai buvo parengti, V. Landsbergis nusprendė susitikti su M. Gorbačiovu ir preliminariai supažindinti jį su galimais Aukščiausiosios Tarybos sprendimais.

V. Landsbergio ir M. Gorbačiovo susitikimas Kremliuje įvyko 1990 m. birželio 26 d.³⁸ M. Gorbačiovas pradėjo pokalbį taip: „Mes seniai laukiame jūsų sprendimo. Reikia spręsti... Mes išėjome į tokį etapą, kai visos respublikos priėmė savo bazinius dokumentus ir tuo pagrindu pradėjo darbą prie sąjunginės sutarties. Juo remiantis (rus. *v jievo rusle*) bus išspręsti visi klausimai.“

V. Landsbergis išdėstė Lietuvos požiūrį į moratoriumo reikalavimą. Jis sakė, kad Kovo 11-osios Aktui moratoriumo priimti neįmanoma. Galime kalbėti tik dėl iš jo išplaukiančių veiksmų, kurie svarbūs SSRS, pristabdymo. Iškyla svarbus klausimas – ar nuo derybų pradžios ir kuriam laikui veiksmų moratoriumas įsigalio-tų? Todėl iš pradžių reikia derybų ar konsultacijų dėl derybų. Iki derybų pradžios turėtų būti susitarta dėl derybų objekto, derybų šalių ir sąlygų. Reikia apibrėžti atvejį, jei derybos nutrūktų Aukščiausiajai Tarybai negalint atlikti savo funkcijų. Kai V. Landsbergis baigė, M. Gorbačiovas pasakė: „Jūs, atrodo, švelninate savo pozicijas, kai kalbate apie pristabdymą. Leiskite, aš paskaitysiu jūsų variantus.“

M. Gorbačiovas, atidžiai perskaitęs į rusų kalbą išverstus rengiamo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo projekto variantus, taip juos pakomentavo: „Su jumis niekaip negalime žengti reikalingo sprendžiamojo žingsnio.

37 Prunskienė K. Gintarinės ledi išpažintis, p. 64.

38 Kartu su Vytautu Landsbergiu jame dalyvavo šios knygos autorius ir Egidijus Bičkauskas. Kartu su M. Gorbačiovu dalyvavo SSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Anatolijus Lukjanovas.

Visos respublikos priima sprendimus ir teikia pasiūlymus. Tokiu būdu priartėjome prie pokalbio apie naują sutartį dėl suverenių respublikų sąjungos, įvertinančios mūsų daugianacionalinių tautų bendradarbiavimą. <...> Jūs tai ignoravote. Jūs tęsiate viską taip, tarsi nieko neįvyko.“ V. Landsbergis atsakė: „Mes turime savo poziciją, kuri atspindi parengtame nutarimo projekte.“

M. Gorbačiovas įtikinėjo: „Grįžimas į [1990 m.] kovo 10 d. būtinas dviem trimis mėnesiams, *kol mes rasime sprendimą ir pasirinksimė būsimus ryšius*. Gali tai būti konfederaciniai ar asociacijos ryšiai, kurie nevaržys (rus. *ne budut užčiemiati*) jūsų suvereniteto, išskyrus tai, ką jūs perduosite sąjungai. Diferencijuoti [sąjungos] ryšiai tegul jūsų nebaugina. Sandrauga būtų blogiau. <...> Reikia orientuotis į sąjungą. Jūs [siūlote] savo, mes savo – reikia palyginti. Kai tik procesas prasidės, visi apribojimai [t. y. blokada] bus atšaukti. Tačiau pirmiausia – moratoriumas ir grįžimas į kovo 10-ąją. <...> Dabar reikia nepraleisti progos (rus. *nepropustitj šans*), kad jūs galėtumėte pateikti savo variantą sustabdę, bet neatšaukę Akto. Mes tiesiog darome manevrą.“³⁹ V. Landsbergiui pasakius, kad tautai grįžti į 1990 m. kovo 10-ąją neišmanoma ir toks reikalavimas mus stumia į aklavietę, M. Gorbačiovas ragino: „Nužno rešitjsia, Vytautas Vytautovič.“⁴⁰ Šios knygos autoriui priminus, kad Lietuvos siūlomame projekte yra numatytas moratoriumas iš Akto išplaukiantiems veiksams, M. Gorbačiovas teatsakė: „Tai sena pozicija.“

Kitą dieną, 1990 m. birželio 27-ąją, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis vėl, šįkart kartu su Ministre Pirmininke K. D. Prunskiene, susitiko su M. Gorbačiovu jo rezidencijoje (rus. *na dače*). Susitikime dalyvavo SSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas A. Lukjanovas, SSRS Ministrų Tarybos pirmininkas N. Ryžkovas ir M. Gorbačiovo dešinioji ranka Anatolijus Jakovlevas, o iš Lietuvos pusės – Aukščiausiosios Tarybos deputatai Vladimiras Jarmolenko, Česlavas Okinčicas ir Saulius Šaltenis. M. Gorbačiovas dar kartą mėgino įtikinti Lietuvos atstovus daryti kompromisą: tegul Lietuvos pusė pristabdo Kovo 11-osios Aktą, o SSRS pusė nereikalaus jo atšaukti. V. Landsbergis konstatavo M. Gorbačiovo vakarykštės pozicijos pasikeitimą: „Dabar jis kalbėjo apie suradimą formulės, kuri lyg atidėtų mūsų Kovo 11-osios Aktą, tiksliau – tolesnį jo veikimą, kažkuriam laikui. Tą jie galėjo būti nusprendę praėjusią naktį. <...> Sovietams moratoriumas reiškė Kovo 11-osios Akto veiksmingumo atidėjimą arba užšaldymą, bet detalės nebuvo aiškios. <...> Mums išvažiuojant pagrindinis dalykas buvo tai, kad SSRS, nors ir su moratoriumo sąlyga, sutiko derėtis.“⁴¹

1990 m. birželio 29 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė naują pareiškimą, o ne nutarimą, kaip norėjo SSRS vadovybė, kuriame sakoma, kad

39 Cituojama pagal autoriaus užrašus susitikimo metu.

40 Reikia ryžtis, Vytautai Vytautovičiau.

41 Landsbergis V. Lūžis prie Baltijos. Vilnius, 1997, p. 201.

Aukščiausioji Taryba, „<...> siekdama tarpvalstybinių derybų su TSR Sąjunga, skelbia nuo tokių derybų pradžios 100 dienų moratoriumą Kovo 11-osios Aktui dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo, tai yra sustabdo iš jo kylančius teisinius veiksmus. Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos derybų pradžia, jų tikslai ir sąlygos fiksuojami šalių įgaliotųjų delegacijų specialiu protokolu.“ Pareiškimė buvo numatyta, kad Aukščiausioji Taryba moratoriumą gali pratęsti arba atšaukti, o deryboms nutrūkusi ar Aukščiausiajai Tarybai negalint normaliai atlikti valstybės valdžios funkcijų, moratoriumas savaime netenka galios. Po dviejų dienų debatų Aukščiausiojoje Taryboje svarstant įvairius variantus už tokį pareiškimo tekstą balsavo 69, prieš – 35, susilaikė 2 ir 4 deputatai nebalsavo.

Kaip matome, 1990 m. birželio 29 d. pareiškimu Aukščiausioji Taryba numatė: a) kad moratoriumas bus taikomas iš Kovo 11-osios Akto kylantiems teisiniams veiksams; b) įsigalios tik tada, kai bus pasirašytas SSRS ir Lietuvos Respublikos tarpvalstybinių derybų pradžios protokolas. Šio pareiškimo su esminiu žodžiu „moratoriumas“ jau pakako, kad M. Gorbačiovas, „neprarasdamas veido“, nuo 1990 m. liepos 1 d. Lietuvos blokadą nutrauktų.

Lietuvos ir SSRS konsultacijos dėl Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. birželio 29 d. pareiškimė numatyto tarpvalstybinių derybų pradžios protokolo ir vykusios „derybos dėl derybų“ aprašytos kitame skyriuje. Čia tik vertėtų pažymėti, kad, Sovietų Sąjungai taip ir nesutikus pasirašyti derybų pradžios protokolo, numatyto moratoriumo taikymo Kovo 11-osios Aktą įgyvendinantiems teisiniams veiksams pavyko išvengti. Tad 1990 metų gruodžio pabaigoje Aukščiausiajai Tarybai savo 1990 m. birželio 29 d. pareiškimą beliko paskelbti netekusiu galios.

Nors 1990 m. birželio 29 d. pareiškimas pasaulio spaudoje buvo interpretuojamas kaip esminė lietuvių nuolaida M. Gorbačioviui, kuris esą juos palaužė, iš tikrųjų Kovo 11-osios Aktas nuo jam tiesiogiai taikytino moratoriumo buvo apgintas, o atkurtos Lietuvos nepriklausomos valstybės statusas netapo dviprasmiškas. Kovo 11-osios Aktas, atlaikęs tris – 1990 m. kovo 31 d., 1990 m. balandžio 14 d. ir 1991 m. sausio 10 d. – Sovietų Sąjungos prezidento M. Gorbačiovo ultimatumus, reikalaujančius jį atšaukti, išvengęs moratoriumo taikymo ir atlaikęs 1991 m. sausio 13 d. karinę agresiją, išliko gyvybingas.

I etapas: nuo Lietuvos ekonominės blokados pabaigos iki 1991 metų sausio ginkluotos agresijos

Iš to, kas pasakyta ankstesniame skyriuje, matome, kad realiam dvišaliam Lietuvos Respublikos politiniam dialogui su SSRS galimybių atsirado tik nuo 1990-ųjų liepos pradžios, kai SSRS vadovybė nustojo reikalauti atšaukti Kovo 11-osios Aktą ir sutiko su Lietuva derėtis. Kadangi Lietuvai reikėjo išvengti pagal M. Gorbačiovo scenarijų numatytą „centro su respublika“ derybų pobūdžio, ji turėjo siekti, kad iki oficialių derybų pradžios dvišaliu protokolu būtų užfiksuotas lygiateisių valstybinių derybų statusas. Rengdamasi deryboms, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba be jokių savo galių apsiribojimų priiminėjo įstatymus, nes 1990 m. birželio 29 d. pareiškimu moratoriumą taikyti teisiniams veiksams ji buvo įsipareigojusi tik nuo tarpvalstybinių derybų su SSRS pradžios.

Nuo 1990-ųjų pavasario ėmė stiprėti B. Jelcino vadovaujamos Rusijos Federacijos vyriausybės, kaip antrojo politinės galios centro Maskvoje, vaidmuo politikoje. 1990 m. birželio 12 d. Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (RTFSR) Aukščiausioji Taryba priėmė Valstybinio suvereniteto deklaraciją. Priėmus šį aktą, pradėjo formuotis Rusijos Federacijos (toliau RTFSR vadinsime šiuo vardu) vidaus savarankiškumas, mažėjo faktinė Rusijos Federacijos valdžios priklausomybė nuo M. Gorbačiovo vadovaujamos Sovietų Sąjungos imperijos valdžios Rusijos vidaus politikos srityje. 1990 m. birželio 12 d. Deklaracijos 5 punkte Rusijos Federacija deklaravo „visateisį RTFSR atstovavimą kitose sąjunginėse respublikose ir užsienio šalyse“. Taigi pradėjo formuotis ir demokratinės Rusijos valstybės kelią pasirinkusios Rusijos Federacijos tarptautinis subjektiškumas.

Maskvoje susidarius dviem konkuruojantiems Rusijos politinės valdžios poliams, vis dėlto realus ir pasaulyje įtakingas tarptautinių santykių subjektas, disponuojantis didele karine ir branduoline galia, tebebuvo M. Gorbačiovo vadovaujama Sovietų Sąjunga. B. Jelcino vadovaujama Rusijos Federacija („naujoji Rusija“) tarptautiniuose santykiuose buvo vos bepradedanti reikštis. Todėl perspektyva sudaryti visavertę Lietuvos ir Rusijos sutartį tuo metu buvo miglota. Kita vertus, kitaip nei Kremlius, Rusijos Federacijos vadovybė laikėsi tolerantiško požiūrio į Lietuvos pastangas įtvirtinti savo nepriklausomybę, rodė norą su Lietuva nustatyti normalaus bendradarbiavimo santykius, o tai buvo palankus veiksnys beprasidedančioms deryboms su Sovietų Sąjungos vyriausybe.

Dar 1990-ųjų gegužės pabaigoje vykdamas per Maskvą į Prahą, į susitikimą su tuometinės Čekoslovakijos prezidentu Vaclavu Havelu, V. Landsbergis Maskvoje neformaliai susitiko su išrinktu Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku B. Jelcinu ir aptarė su juo derybų tarp Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos galimybę⁴². V. Landsbergis pasiūlė B. Jelcinui pirmiausia parengti susitarimą dėl abiejų šalių santykių pagrindinių teisinių ir politinių principų⁴³. Tačiau pirmiausia Lietuvai reikėjo teisiškai kruopščiai ir taktiškai atsargiai pasirengti deryboms su Sovietų Sąjunga.

1990 m. liepos 5 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl pasirengimo tarpvalstybinėms deryboms su TSR Sąjunga“. Šiuo nutarimu ji įtvirtinto esminį, galbūt ir istorinės reikšmės sprendimą, kad „tarpvalstybinėms deryboms su TSR Sąjunga iš Lietuvos Respublikos pusės vadovauja jos Aukščiausioji Taryba“. Aukščiausioji Taryba šiuo nutarimu nustatė, kad pasirengimo deryboms komisiją jai tvirtinti teikia Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas ir Vyriausybė. Komisijai pavedama parengti ir pateikti Aukščiausiajai Tarybai Lietuvos Respublikos ir SSRS savitarpio santykių principų projektą. Nutarimu buvo numatyta, kad Valstybinė derybų delegacija bus sudaryta Lietuvos Respublikai ir Sovietų Sąjungai susitarus dėl derybų tikslų ir sąlygų.

Derybų iniciatyvą tuo metu parodė Rusijos Federacija. 1990 m. liepos 8 d. Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas B. Jelcinas ir ministras pirmininkas I. Silajevas bendru laišku kreipėsi į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką V. Landsbergį ir Ministrę Pirmininkę K. D. Prunskienę, siūlydami neatidėliotinai pradėti rengti „sutarties tarp mūsų respublikų“ projektą, paskirti įgaliotus atstovus ir sudaryti sutartį, „apimančią visas abipusiškai naudingo bendradarbiavimo sferas 1991 metais ir ateityje (rus. *na perspektyvu*)“⁴⁴.

1990 m. liepos 9 d. SSRS prezidentas M. Gorbačiovas dekretu patvirtino SSRS Ministrų Tarybos pirmininko N. Ryžkovo vadovaujamą Sovietų Sąjungos delegaciją deryboms su Lietuva. Pastaroji dekrete buvo įvardyta kaip *Lietuvos SSR*. Delegacijos nariais buvo paskirti Sovietų Sąjungos ministerijų vadovai arba jų pavaduotojai, taip pat KGB vadovas, kiti aukštas pareigas einantys pareigūnai.

1990 m. liepos 11 d. nutarimu⁴⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba sudarė 10 asmenų (tarp jų – 9 Aukščiausiosios Tarybos deputatai) Politinio, teisi-

42 Landsbergis V. Lūžis prie Baltijos. Vilnius, 1997, p. 210.

43 Rugpjūčio 24 d. konsultacijų Vilniuje metu Lietuvos pusė rėmėsi tuo, kad dėl principų deklaracijos buvo susitarta Maskvoje (Žr. Užsienio reikalų ministerijos pirmojo sekretoriaus E. Bukino 1990 m. rugpjūčio 24 d. *Pro memoria*).

44 Pagal laiško kopiją iš autoriaus archyvo.

45 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 11 d. nutarimas Nr. 1-365 „Dėl Politinio, teisinio ir diplomatinio pasirengimo deryboms su TSR Sąjunga komisijos“.

nio ir diplomatinio pasirengimo deryboms su TSR Sąjunga komisiją⁴⁶ ir pavedė jai svarstyti ir pateikti Aukščiausiojai Tarybai pagrindines Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos derybų nuostatas, savitarpio santykių principus bei derybų pradžios, tikslų ir sąlygų protokolo (akto) projektą. Nutarimas nustatė, kad pati komisija „jokia forma neveda tarpvalstybinių derybų“. Atsargumo sumetimais buvo patvirtinta pasirengimo deryboms komisija, o ne derybų delegacija, kad Lietuva nebūtų įtraukta į derybas, kol nesusitarta dėl derybų pobūdžio ir sąlygų.

Kitu tos pačios dienos nutarimu⁴⁷ Aukščiausioji Taryba pavedė Pirmininkui V. Landsbergiui ir Ministrėi Pirmininkei K. D. Prunskienei pradėti sudaryti Valsstybinę delegaciją tarpvalstybinėms Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos deryboms, kuri „bus atskiru nutarimu įgaliota pasirašyti protokolą dėl derybų pradžios, tikslų ir sąlygų, taip pat pradėti ir vesti derybas“.

Atsiliepdama į minėtą Rusijos Federacijos vadovų B. Jelcino ir I. Silajevo pasiūlymą, 1990 m. liepos 19 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos derybų“ patvirtino 15 asmenų (tarp jų – 13 Aukščiausiosios Tarybos deputatų)⁴⁸ Lietuvos Respublikos parlamentinę vyriausybinių komisijų konsultacijoms su Rusijos Tarybų Federacine Socialistine Respublika, o jos pirmininku patvirtino Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotoją Č. V. Stankevičių. Aukščiausioji Taryba pavedė komisijai suderinti derybų principus, objektus ir sąlygas, įpareigojo komisiją pasirengimo deryboms klausimus koordinuoti su Estijos ir Latvijos komisijomis ar delegacijomis.

1990 m. liepos 20 d. M. Gorbačiovas sušaukė SSRS respublikų vadovų posėdį, skirtą „naujosios Sąjungos sutarties“ sąlygoms apsvarstyti, ir pakvietė į jį Baltijos valstybių vadovus. Kadangi Lietuva tokios sutarties svarstyti nesutiko, V. Landsbergis į posėdį vykti atsisakė. Taip pasielgė ir Latvijos bei Estijos vadovai. Posėdyje savo iniciatyva dalyvavo Ministrė Pirmininkė K. D. Prunskienė. Po posėdžio ji kalbėjosi su M. Gorbačiovu dar ir atskirai.

Savo knygoje⁴⁹, atpasakodama pokalbį su M. Gorbačiovu, be kita ko, K. D. Prunskienė rašo: „Mūsų pokalbis buvo gana trumpas, bet dalykiškas. Aš dar tribūnoje sakiau, kad mes kalbame ne apie Sąjungos sutartį, o apie sutartį su Sąjunga: „Ne v sojuze, a s Sojuzom“ („Ne Sąjungoje, bet su Sąjunga“). Tai Gorbačiovas dabar ir sako: „Davaite iskatj opredelenija etomu „s“. Možet sodružestvo?“ („Ieš-

46 B. J. Kuzmickas, P. Kūris, K. Lapinskas, K. Motieka, R. Ozolas, A. Rudys, A. Sakalas, A. Saudargas, G. Šerkšnys, G. Vagnorius.

47 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 11 d. nutarimas Nr. 1-366 „Dėl Valsstybinės delegacijos tarpvalstybinėms Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos deryboms formavimo“.

48 Č. V. Stankevičius, L. L. Andrikiene, P. Budrys, V. Čepaitis, K. Glaveckas, V. Jurna, J. Karvelis, V. Katkus, A. Merčaitis, Č. Okinčicas, R. Paulauskas, N. L. Rasimavičius, Z. Šličytė, K. Uoka, E. Vilkas.

49 Prunskienė K. Gintarinės ledi išpažintis.

kokime apibrėžimo šitam „su“. Gal sandrauga?“) Tada aš klausiu, ar ji galėtų būti terminuota, pvz., 3 metams. Gorbačiovas atsako: „Žinoma, bet reikia derėtis.“ „O koks būtų mūsų tarptautinis statusas?“ – vėl klausiu. „Žinoma, savarankiškas“, – atsako jis. Ir dar priduria, kad pats mus išvestų į tarptautines organizacijas. <...> „Kodėl jūs nesiderate? Ko vilkinat? Derėkimės, ieškokime apibrėžimo, santykių įvardijimo.“ Užsimena apie Suomiją, primena, kad aš ne kartą tribūnose kalbėjusi, kad Lietuva galėtų prekiauti su Europa ir Rusija. Tokiu būdu jis tarsi „išmeta“ mums ką gali.“⁵⁰

1990 m. liepos 27 d. Jūrmaloje (Latvija) įvyko Estijos Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos (RSFSR) vadovų A. Gorbunovo, A. Rüütelio, V. Landsbergio ir B. Jelcino susitikimas. Jų visų pasirašytame Pranešime apie susitikimą skelbiama apie priimtą sprendimą „neatidėliotinai (rus. *nezamiedlitelno*) pradėti rengti Rusijos Federacijos ir Latvijos Respublikos, Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos, Rusijos Federacijos ir Estijos Respublikos dvišalės pradinės (rus. *ischodnyje*) tarpvalstybinės politinės-teisines sutartis, taip pat sutartis dėl ekonominių, mokslo ir technikos, prekybos, socialinių, tarpnacionalinių, kultūrinių ir kitų santykių bei pilietybės klausimų. Dėl to šalys nekels jokių išankstinių sąlygų.“ Pranešime skelbiama, kad tas darbas bus pavestas šalių sudarytoms specialioms komisijoms, vadovaujamoms Aukščiausiųjų Tarybų Pirmininkų pavaduotojų, o „politines-teisines sutartis pasirašys Aukščiausiųjų Tarybų Pirmininkai“⁵¹.

1990 m. rugpjūčio 7 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba pritarė Politinio, teisinio ir diplomatinio pasirengimo deryboms su SSR Sąjunga komisijos parengtoms derybų tarp Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos pagrindinėms nuostatoms ir tikslams⁵², patvirtino Komisijos sudarytų parlamentinių-vyriausybinių ekspertų grupių vadovus⁵³. Komisijos parengtos pagrindinės viešai neskelbtos derybų nuostatos (mandatas) buvo šios: Lietuva pradeda derybas kaip suvereni šalis, siekdama įtvirtinti savo nepriklausomybę atitinkamomis sutartimis; Lietuvos delegacija, derybose apibrėždama Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos santykius, remiasi pamatiniais Lietuvos Respublikos 1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Aktais bei valstybės teisinės galios tęstinumo principu, 1920 m. liepos 20 d. Taikos sutartimi su Rusija; Valstybinė delegacija negali pasirašyti jokio dvišalio dokumento, kuriuo Lietuvos Respublika būtų traktuojama kaip TSR Sąjungos dalis arba kitokia forma, išskyrus tarpvalstybinius ryšius, susietų Lietuvos Respubliką su TSR Sąjunga.

50 Prunskienė K. Gintarinės ledi išpažintis, p. 76.

51 Citatos pagal visų keturių valstybių vadovų pasirašyto pranešimo rusų kalba kopiją iš autoriaus archyvo.

52 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugpjūčio 7 d. nutarimas Nr. 1-467 „Dėl derybų tarp Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos pagrindinių nuostatų ir tikslų“.

53 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugpjūčio 7 d. nutarimas Nr. 1-468.

Buvo suformuluoti šie Lietuvos Respublikos derybų su TSR Sąjunga tikslai: 1) pasiekti visišką Lietuvos Respublikos nepriklausomybę [nuo Sovietų Sąjungos] ir kad SSR Sąjunga ją teisiškai pripažintų; 2) nustatyti lygiateisius ir abipusiškai naudingus tarpvalstybinius Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos santykius; 3) pasiekti, kad būtų pripažintos dabartinės Lietuvos Respublikos valstybės sienos; 4) susitarti dėl TSR Sąjungos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos terminų ir etapų, taip pat *dėl TSR Sąjungos pritarimo Lietuvos neutralitetui*; 5) pasiekti, kad TSR Sąjunga atsisakytų pretenzijų į Lietuvos teritorijoje esantį valstybės turtą.

1990 m. rugpjūčio 21 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba patvirtino⁵⁴ šiuos Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos deryboms su TSR Sąjunga narius: Aleksandrą Algirdą Abišalą, Praną Kūrį, Vytautą Landsbergį, Romualdą Ozolą, Kazimirą Danutę Prunskienę, Algirdą Saudargą, Česlovą Vytautą Stankevičių ir Emanuelį Zingerį. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis patvirtintas Valstybinės delegacijos vadovu remiantis Laikinojo Pagrindinio Įstatymo suteiktomis prerogatyvomis.

Rengdamasi konsultacijoms su Rusijos Federacija, Lietuvos sudaryta derybų komisija 1990 m. rugpjūčio 10 d. išsiuntė Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pirmajam pavaduotojui Ruslanui Chasbulatovui Lietuvos pusės parengtą darbinį Pagrindinių politinių-teisinių santykių tarp Lietuvos Respublikos ir RTFSR principų deklaracijos projektą⁵⁵. Lietuvos projekto preambulėje buvo siūloma pažymėti, kad 1939–1940 metų Sovietų ir Vokietijos susitarimų bei slaptųjų protokolų pagrindu Lietuva buvo prievarta inkorporuota į SSRS sudėtį. Pirmuoju deklaracijos projekto principu buvo siūloma patvirtinti, kad šalių tarpusavio santykių išeities pozicijos yra pagrindinės 1920 metų Taikos sutarties nuostatos.

Deklaracijos projekte buvo įrašyta nuostata dėl Rusijos paramos (rus. *sodejstvije*) Lietuvos demilitarizacijai ir nuolatiniam neutralitetui. Tuo metu ši Sąjūdžio rinkimų programos nuostata, kuri, kaip jau minėta, buvo ir 1990 m. rugpjūčio 7 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos patvirtintame derybų su SSR Sąjunga delegacijos mandate, tebebuvo laikoma kaip Rusijos remiamas ir SSRS priimtinas „raktas“, padėsiantis Lietuvai atsikratyti okupacinės kariuomenės ir SSRS karinių bazių.

Kadangi Rusijos Federacija buvo deklaravusi savo valstybinį suverenitetą kartu su ketinimu dalį savo suverenių galių sąjungine sutartimi perleisti Sąjungai („naujamajai SSRS“), o Lietuva buvo deklaravusi visišką nepriklausomybę, deklaracijos

54 Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas Nr. 1-494 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos narių patvirtinimo“.

55 Kopija autoriaus asmeniniame archyve.

projekte šis statuso skirtumas buvo formuluojamas kaip svarbus principas, kuriuo bus grindžiamos būsimos abiejų šalių sutartys. Projekte buvo siūlomas principas, kad iš būsimų sutarčių kylančios šalių teisės ir pareigos neturės priklausyti nuo SSRS, negalės būti jai perleidžiamos ar Lietuvą kaip nors su pastarąja saistančios.

1990 m. rugpjūčio 24 d. Vilniuje įvyko Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos derybų komisijų pirmosios konsultacijos. Šiame susitikime Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai atstovavo deputatai Česlovas Vytautas Stankevičius (Komisijos pirmininkas), Laima Liucija Andrikienė, Virgilijus Čepaitis, Kęstutis Glaveckas, Juozas Karvelis, Valdemaras Katkus, Česlavas Okinčicas, Liudvikas Narcizas Rasimavičius, Kazimieras Uoka ir Eduardas Vilkas. Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos devynių deputatų komisijai vadovavo RTFSR Aukščiausiosios Tarybos Komiteto santykiams su SSRS respublikomis pirmininkas akademikas Aleksandras Grinbergas⁵⁶. Buvo keičiamasi nuomonėmis dėl abiejų valstybių santykių pagrindų, svarstomas Lietuvos pusės iš anksto pateiktas deklaracijos projektas.

Rusijos delegacija dėl Lietuvos projekto pateikė nemažai kritinių pastabų. Jos nuomone, reikėtų rengti dvišalę sutartį, kaip susitarta Jūrmaloje, o ne principų deklaraciją. Rusijos atstovų nuomone, Lietuvos pusės parengtas deklaracijos projektas kelia tam tikrų išankstinių sąlygų. Anot jų, 1920 metų Taikos sutartis Rusijai nėra absoliučiai įteisinta, nes, praėjus 50 metų nuo jos sudarymo, ne visi jos punktai priimtini. Rusijai būtų sudėtinga vienpusiškai pripažinti Lietuvos „išstojimą iš SSRS“. Rusijos atstovai taip pat pažymėjo, kad, Lietuvai siūlant pabrėžti neįlygų šalių statusą, sutarčių būtų neįmanoma sudaryti, tuo labiau ratifikuoti, todėl reikia išvengti tiesioginio skirtingų statusų konstatavimo. Konsultacijų metu buvo aptariami galimi nauji Lietuvos pusės siūlytų formuluočių variantai ir susitarta, kad maždaug po dviejų savaičių bus organizuojamas kitas šalių susitikimas⁵⁷.

Lietuvos derybų su Rusijos Federacija komisija, atsižvelgdama į 1990 m. rugpjūčio 24 d. konsultacinio susitikimo metu Rusijos derybų komisijos išsakytas pastabas, parengė dvišalio susitarimo dėl politinių-teisinių tarpusavio santykių ir bendradarbiavimo tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos TFSSR *principų* darbo projektą (1990 m. rugpjūčio 12 d. projektas Nr. 2)⁵⁸. Šį projektą Lietuvos derybų komisijos vadovas išsiuntė RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pirmajam pavaduotojui R. Chasbulatovui. Šiame projekte Lietuvos pusė, be kita ko, pasiūlė du principus: a) šalys pasisako už tai, kad būtina likviduoti SSRS 1940 metais

56 Komisijos nariai: S. Baburin, G. Bondarev, E. Kažokin, S. Krasavčenko, V. Mananikov, A. Počinok, A. Čuplygin ir F. Šelov-Kovediajev.

57 Konsultacinio susitikimo turinys išsamiai nušviestas Užsienio reikalų ministerijos pirmojo sekretoriaus E. Bukino 1990 m. rugpjūčio 24 d. *Pro memoria*. Kopija saugoma autoriaus archyve.

58 Kopija saugoma autoriaus archyve.

įvykdyto Lietuvos prievartinio inkorporavimo į SSRS pasekmes; b) 1920 m. liepos 12 d. Rusijos ir Lietuvos sutarties pagrindinės nuostatos bus susitarimų tarp šalių išeities pozicijos. Buvo pasiūlytas Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos suvereniteto tarpusavio pripažinimo pagal šalių priimtus pamatinius aktus, t. y. pagal Lietuvos 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės atkūrimo aktą ir Rusijos 1990 m. birželio 12 d. Suvereniteto deklaraciją, principas. Šiame Lietuvos projekte vis dar buvo nuostata dėl Lietuvos demilitarizacijos ir neutraliteto siekių. Vėlesniuose susitarimo projekto variantuose Lietuvos pusė šios nuostatos jau nesiūlė.

Rusijos komisija pateikė savo parengtą projektą. Jame nebuvo panaudotos Lietuvos pasiūlytos formuluotės dėl 1940 metų prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS pasekmių pašalinimo ir dėl 1920 metų sutarties nuostatų galiojimo. Jas Rusijos pusė vertino kaip labai problemiškas. Rusijos projekte buvo atsižvelgta į Lietuvos projektą ir pasiūlyta formuluotė, kad gynybos ir saugumo srityje šalys savo suverenitetą įgyvendina savarankiškai, atsižvelgdamos į tarptautinio saugumo interesus ir Lietuvos nuolatinio neutraliteto siekius, o dėl galimo bendradarbiavimo šioje srityje numato sudaryti atskirą susitarimą.

1990 m. rugsėjo 28 d. Rygoje į tarpusavio konsultacijas susirinko Latvijos, Estijos ir Lietuvos derybų su Rusijos Federacija komisijų vadovai⁵⁹. Latvijos ir Estijos komisijų vadovai konstatavo Rusijos pozicijų pasikeitimą derybose. Vadovai bendru laišku kreipėsi į RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pirmąjį pavaduotoją R. Chasbulatovą, pažymėdami, kad visos trys valstybės laikosi bendro požiūrio derybose su Rusija. Konstatuodami, kad Rusijos pozicijos galbūt keičiasi, jie prašė bendro susitikimo su juo Rusijos pozicijoms išsiaiškinti⁶⁰. Tačiau pasiūlytas susitikimas neįvyko.

Atsižvelgdama į Rusijos derybų komisijos siūlymus, Lietuvos derybų komisija parengė 3-iąją 1990 m. spalio 10 d. susitarimo redakciją ir perdavė Rusijos komisijai. Šiame Lietuvos pateiktame variante buvo siūloma susitarime įrašyti Rusijai galbūt labiau priimtina nuostata, jog Šalys mano, kad prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS 1940 m. pasekmių pašalinimas sukurs abiejų Šalių ir tautų pasitikėjimo sąlygas, taip pat siūloma patvirtinti 1920 metų Taikos sutarties laikymosi patirtį ir perimamumą Šalių dabarties ir ateities santykiams⁶¹.

1990 m. spalio 2 d. Kremliuje pagaliau įvyko pirmasis SSRS⁶² ir Lietuvos Respublikos⁶³ įgaliotųjų valstybinių delegacijų konsultacinis susitikimas, skirtas parengiamiesiems derybų klausimams apsvarstyti. Jį galima laikyti istoriniu,

59 A. Krastinis, E. Lippmaa ir Č. V. Stankevičius.

60 Pagal laiško kopiją, saugomą autoriaus archyve.

61 Susitarimo projekto kopija saugoma autoriaus asmeniniame archyve.

62 Vadovaujamos SSRS Ministrų Tarybos pirmininko N. Ryžkovo.

63 Vadovaujamos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio.

Lietuvos valstybinės derybų su Sovietų Sąjunga delegacijos nariai Vilniaus oro uoste. Iš dešinės: Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis, Pirmininko pavaduotojas Č. V. Stankevičius, užsienio reikalų ministras A. Saudargas, teisingumo ministras P. Kūris. 1990 m. spalio 1 d.

Fotografas Stasys Laukys.

LCVA. 0-119299.

Lietuvos valstybinės derybų su Sovietų Sąjunga delegacija skrenda į Maskvą, į derybų posėdį. Pirmoje eilėje (iš kairės): Č. V. Stankevičius, B. J. Kuzmickas, V. Landsbergis, K. D. Prunskienė. Antroje eilėje: E. Bičkauskas, R. Kozyrovičius, R. Ozolas (prie lango).

ELTA nuotrauka.

Sovietų Sąjungos ir Lietuvos Respublikos valstybinių delegacijų 1990 m. spalio 2 d. derybų posėdis Maskvoje, Kremliuje. Iš kairės: R. Ozolas, K. D. Prunskienė, V. Landsbergis, Č. V. Stankevičius, B. J. Kuzmickas, A. A. Abišala. Dešinėje viduryje Sovietų Sąjungos Ministrų Tarybos pirmininkas N. Ryžkovas. ELTA nuotrauka.

nes Sovietų Sąjungos ir Lietuvos Respublikos įgaliotieji atstovai pirmą kartą po 1940 m. birželio 14 d., kai SSRS diktatorius Stalinas Kremliuje Lietuvos atstovams⁶⁴ įteikė okupaciją skelbiantį ultimatumą, susitiko prie derybų stalo ap-svarstyti šalių santykių. Abiejų šalių delegacijos šį susitikimą pripažino esant konsultacinį. Pagal prasmę tai buvo „derybų dėl derybų“ pradžia. Šį susitikimą verta aprašyti išsamiai.

Sovietų Sąjungos delegacijai vadovavo SSRS Ministrų Tarybos pirmininkas N. Ryžkovas, Lietuvos – V. Landsbergis. Lietuvai susitikime taip pat atstovavo derybų delegacijos nariai A. A. Abišala, B. J. Kuzmickas, P. Kūris, R. Ozolas, K. D. Prunskienė, A. Saudargas, Č. V. Stankevičius ir E. Zingeris⁶⁵. Prieš negausią Lietuvos delegaciją kitoje ilgo, žalia gelumbe uždengto stalo pusėje dviem eilėmis sėdėjo daugiau kaip trisdešimties žmonių SSRS delegacija – SSRS ministrai, ministrų pavaduotojai ir kiti aukšti SSRS pareigūnai.

Susitikimo pradžioje Vytautas Landsbergis SSRS delegacijos vadovui oficialiai įteikė Lietuvos parengtą protokolo dėl tarpvalstybinių derybų tarp SSRS ir Lietuvos pradžios, tikslų ir sąlygų projektą. Protokolo projekte buvo siūloma apibrėžti

64 Užsienio reikalų ministrui J. Urbšui ir pasiuntiniui Sovietų Sąjungoje L. Natkevičiui.

65 Posėdyje taip pat dalyvavo nuolatinis Lietuvos Respublikos atstovas Maskvoje Egidijus Bičkauskas.

derybų tikslą: teisinių ir lygiateisių santykių tarp nepriklausomų valstybių – Lietuvos Respublikos ir SSRS – atkūrimas⁶⁶.

V. Landsbergis pažymėjo, kad Lietuvos delegacija yra politinė ir kad jos uždavinys – apsvarstyti būsimų derybų politinį turinį. Atskirus klausimus galėtų nagrinėti delegacijų ekspertai. N. Ryžkovas pritarė, kad delegacijos gali svarstyti klausimus iš esmės, nes abi turi reikalingus juridinius įgaliojimus – yra išleistas SSRS prezidento įsakas ir priimtas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas. Jis sakė, kad SSRS delegacijoje yra ir politiniai, ir ekonominių (ūkinių) ministerijų atstovai. Derybų protokolo projektą jis priėmė su išlyga, kad dėl jo turinio bus kalbama vėliau.

Kalbėdamas apie derybų procedūras, V. Landsbergis siūlė susitarti dėl konsultacijų vietos, konkrečiai – dėl Vilniaus, konsultacijų grafiko ir vartojamų kalbų (anglų, lietuvių ir rusų), dėl stenografavimo ir protokolavimo. Siūlė po susitikimų parengti bendrus komunikatus, kurie būtų geriau nei kiekvienos šalies atskiri pranešimai spaudai. Dar kartą pasiūlęs, kad derybos prasidėtų nuo protokolo, paminėjo, kad derybos galėtų vykti Vilniuje arba Prahoje⁶⁷. N. Ryžkovas sakė, kad susitikimų vieta turėtų būti Maskva, kurioje yra Lietuvos atstovybė, taip būtų patogiau dirbti. Kai dėl kalbos, tai „būtų per anksti pabrėžti, kad reikia kalbėti skirtingomis kalbomis. Mūsų šalyje valstybinė kalba yra rusų, o kaip bus toliau, – laikas parodys. Šioje stadijoje pasitenkinkime viena kalba, bet dokumentus galime pasirašinėti rusų ir lietuvių kalbomis. Anglų kalba – niekuo dėta.“⁶⁸

V. Landsbergis paaiškino: „Rusų kalba mums nėra bendravalstybinė. Kad sąlygos būtų lygios, mes ir keliame kalbos klausimą, kurio nereikėtų visiškai išmesti iš darbotvarkės.“ N. Ryžkovas atsakė sutinkąs, kad dokumentuose būtų vartojamos rusų ir lietuvių kalbos. V. Landsbergis tęsė: „Turėtume pastabą dėl terminologijos. Jeigu jūsų delegacijos nariai vartotų „Lietuvos SSR“ terminą, mums tektų kiekvieną kartą aiškinti, kad tokio darinio nėra. Dėl derybų vietos problemų nėra. Bet argumentas, kad čia yra Lietuvos atstovybė, nėra vienintelis, – galime įsteigti SSRS atstovybę Vilniuje.“ N. Ryžkovas į tai atsakė: „Mes gyvename vienoje valstybėje, nors aš suprantu jūsų reakciją į tai. Kai dėl terminologijos, tai jūs save vadinsite *Lietuvos Respublika*, mes – *Lietuvos SSR*.“ K. D. Prunskienei pažymėjus, kad „jeigu terminologija nesuartės, derybos turės mažai šansų, nes terminologija reiškia esmę, o per terminus išreiškiama pozicija“, N. Ryžkovas atsakė, kad iš terminologijos toli siekiančių išvadų jis nedarytų.

Į V. Landsbergio žodžius, kad reikia derybų grafiko, kuris turėtų atsakyti į klausimą, kaip bus nagrinėjamos konkrečios politinės problemos, N. Ryžkovas

66 Žr. dok. Nr. 78, *The Road to Negotiations with The U.S.S.R.*, State Publishing Center, Vilnius, 1991, p. 160.

67 V. Landsbergis buvo gavęs tokį Čekoslovakijos prezidento Vaclavo Havelo pasiūlymą.

68 Visos citatos pateikiamos pagal autoriaus užrašus susitikimo metu (autoriaus vertimas iš rusų k.).

atsakė: „Grafikas juk priklauso nuo išeities pozicijų. Mes pasižiūrėjome į jūsų įteiktą protokolo projektą. Mes negalime sutikti, kadangi jame iš anksto numatyti sprendimai. Negalima kelti išankstinių sąlygų. Kokia prasmė vesti derybas, kai iš anksto suformuluotas tikslas? Mes privalėjome remtis trečiojo Liaudies deputatų suvažiavimo nutarimu, bet vėliau numatėme galimybę vesti derybas esant moratoriumui.“

V. Landsbergis nesutiko, kad protokolu iš anksto sprendžiamos problemos. Jis sakė: protokolu mes siekiame normalių sąlygų – be blokados, be mus nuo pasaulio atitveriančių jūsų sienų ir t. t. Derybos turėtų būti bent iš principo lygios, nors didelis su mažu niekada nebus lygūs. Mes turėtume daug ką pasakyti apie nelygias sąlygas. Protokolas tik sulygintų sąlygas. Mes esame nelygiomis sąlygomis, kurios sukurtos prieš 50 metų. Būtų gerai, kad SSRS anuliuotų savo 1940 m. rugpjūčio 3 d. aktą dėl Lietuvos inkorporavimo. Tada priartėtų prie lygių sąlygų, prie Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Mes negalime neapibrėžti galutinio tikslo, kuris yra labai aiškus. Trečiasis Liaudies deputatų suvažiavimas įvyko po mūsų nepriklausomybės sprendimų. Jis nebuvo mūsų bendras suvažiavimas. Jis priėmė skubotą sprendimą dėl respublikų „neištajimo iš SSRS“. Į tai N. Ryžkovas replikavo: „Argi Kovo 11-osios Aktas nebuvo skubotumas? Reikėjo viską rimtai apsvarstyti su liaudimi.“

Sovietų Sąjungos pusė siūlė prasidėsiančiose derybose svarstyti naujosios SSRS sutarties sąlygas. SSRS vyriausybės vadovas N. Ryžkovas sakė: „Jūs mūsų poziciją žinote: mes norime, kad jūs aktyviai dalyvautumėte Sąjungos sutartyje. Jūs to nenorite. Dėl to ir vesime derybas. <...> Kodėl jūs norite iškart užsiduoti sąlygą – tik nepriklausomybė? Per penkiasdešimt metų [Lietuvos] respublika integravosi į bendrą valstybę, kurioje jūsų atstovai dalyvavo valdžios organuose be diskriminavimo.“ Kai V. Landsbergis pasakė, kad mums suverenitetas reiškia nepriklausomybę ne kitos valstybės sudėtyje, N. Ryžkovas paklausė: „Konfederacija jums taip pat būtų nepriimtina? <...> Dėl naujos Sąjungos sutarties reikia rimtai pagalvoti ir rasti sprendimą. Galbūt Pabaltijui reikia kitokio statuso nei kitiems. Gal rasime tokią formulę, kad jūs su džiaugsmu pasakysite: mes sutinkame.“

Paskui vyko diskusija dėl ūkio santykių. N. Ryžkovas kėlė klausimą dėl bendro 1991 metų SSRS ūkio plano, dėl kurio Lietuva neteikė jokių pasiūlymų. K. D. Prunskienė aiškino, kad centralizuotas sąjunginis planavimas nereikalingas, nes ekonominius santykius galima sureguliuoti Lietuvos tiesioginiais ryšiais su Rusijos Federacija ir kitomis SSRS respublikomis bei tiesioginiais santykiais su ūkio partneriais. N. Ryžkovas su tuo nesutiko sakydamas, kad be sąjunginio planavimo Lietuva liksianti be anglių, naftos ir kitų svarbiausių išteklių, nes Rusijos Federacijos ir kitų sąjunginių respublikų vyriausybės negali

garantuoti daugelio svarbių tiekimų, kurie yra sąjunginio „centro“ kompetencija. V. Landsbergis ir K. D. Prunskienė aiškino, kad Lietuva nepaveda SSRS „centrui“ Lietuvos ekonomikos valdymo funkcijų ir siūlo lygiateisį ekonominį bendradarbiavimą su SSRS. Galų gale abi šalys sutarė toliau palaikyti nusiųstą ekonominio bendradarbiavimo ryšius tarp Lietuvos Respublikos ir SSRS ūkio subjektų.

SSRS delegacija kėlė klausimą, ar Lietuva vykdys SSRS įstatymą dėl pensijų SSRS kariuomenės pensininkams – Antrojo pasaulinio karo dalyviams, kaip ir iš kokių lėšų Lietuva mokės pensijas čia gyvenantiems karo dalyviams. V. Landsbergis atsakė, kad Lietuva šiame kare nedalyvavo kaip kariaujanti šalis ir negali iš savo biudžeto mokėti pensijų SSRS piliečiams pagal SSRS įstatymą. Reikės derybomis išspręsti, kokių būdu SSRS skirs pinigus, kuriuos Lietuva tiems asmenims galėtų išmokėti. Buvo sutarta, kad klausimas bus nagrinėjamas delegacijų ekspertų grupėje.

Susitikimo pabaigoje N. Ryžkovas siūlė apsvarstyti „stebėtojų“ klausimą, norėdamas prie derybų stalo pasodinti Lietuvos nepriklausomybei priešiškus sovietinės Lietuvos lenkų nomenklatūros ir SSRS pavaldumo „rusiškų“ gamyklų Vilniuje atstovus. V. Landsbergis tvirtai paprieštaravo sakydamas, kad būtų neaišku, kam jie atstovautų ir kurios delegacijos sudėtyje. *„Negi derybos vyktų tokiu lygmeniu, kad būtų atstovaujamos įmonės ir vaikų darželiai?“* N. Ryžkovas teigė: *„Į mus kreipėsi dešimtys, o gal šimtas įmonių, kurios nesutinka pereiti Lietuvos žinion.“* V. Landsbergis replikavo: *„Jūs norite, kad čia būtų mūsų vidaus opozicija. Jūsų opozicijos turbūt net neįmanoma būtų čia susodinti – prireiktų stadiono.“* N. Ryžkovas suprato, kad Lietuvos delegacijos pusėje šių „stebėtojų“ pasodinti nepavyks, o mėginti juos sodinti derybų stalo gale ar savo pusėje, matyt, nesiryžo. Savo ruožtu V. Landsbergis nusileido, kad komunikate būtų įrašyta miglota formuluotė, jog „rengiantis deryboms bus svarstoma atsižvelgimo į skirtingų visuomenės grupių nuomonę forma“.

Delegacijų vadovai susitarė sudaryti dvišalę darbo grupę, kurioje Lietuvos pusei vadovautų R. Ozolas⁶⁹, o SSRS pusei – V. Dogužijevs⁷⁰, pavesti jai per dvi savaites parengti kitam delegacijų susitikimui aktualius pasiūlymus. Pasibaigus keturias valandas trukusiam susitikimui, buvo išplatintas abiejų delegacijų vadovų suderintas informacinis pranešimas, kuriame sakoma, kad delegacijos susitarė tęsti darbą dėl dvišalių prekybos ir ekonominių santykių 1991 metais, pavedė ekspertų grupėms parengti pasiūlymus dėl neatidėliotinų praktinių klausimų sprendimo ir pensinio karo veteranų aprūpinimo, o „susitikimas vyko dalykinėje aplinkoje ir, abiejų delegacijų vertinimu, buvo naudingas“.

69 Lietuvos derybų delegacijos narys, Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko pavaduotojas.

70 SSRS derybų delegacijos narys, SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas.

1990 m. spalio 18 ir 19 dienomis Maskvoje vyko SSRS ir Lietuvos Respublikos valstybinių delegacijų ekspertų grupių susitikimai. Jų metu buvo konstatuota, kad dėl derybų pradžios protokolo tarp šalių ir toliau išlieka esminių nesutarimų. SSRS atstovams buvo nepriimtinos protokolo formuluotės: Lietuvos Respublikos įvardijimas kaip derybų šalies, nuorodos į 1920–1940 metų laikotarpio sutartis, kuriomis buvo grindžiami SSRS ir Lietuvos Respublikos santykiai, ir derybų tikslo formulavimas kaip buvusių geros kaimynystės santykių tarp abiejų šalių atkūrimas pagal tarptautinę teisę. Sovietų Sąjungos atstovai sakė, jog SSRS nepriimtina, kad Lietuva derybas pradėtų kaip nepriklausoma valstybė, nes jos statusas paaiškės tik po derybų, t. y. jie vėl siūlė derėtis dėl to, ar Lietuva (ne)galės būti nepriklausoma.

1990 m. spalio 20 d. Kremliuje įvyko antrasis Lietuvos Respublikos valstybinės derybų su SSRS delegacijos⁷¹ ir Sovietų Sąjungos derybų su Lietuva delegacijos⁷² konsultacinis susitikimas. Susitikimo metu šalys išdėstė savo nuostatas dėl būsimų derybų dalyvių statuso, derybų tikslo apibrėžimų ir vadovavimosi derybose tarptautinės teisės principais. Šalių nuostatos ir toliau skyrėsi iš esmės. Sovietų Sąjungos atstovai sakė, kad Lietuva savo pasiūlymais dėl protokolo kelia išankstines sąlygas ir reikalauja išankstinio Lietuvos kaip nepriklausomos valstybės pripažinimo. Susitikimo metu buvo tik sutarta pradėti delegacijų lygmens derybas lapkričio pabaigoje, o iki tol ekspertų lygiu konsultuotis dėl derybų pradžios protokolo projekto, kurio vis dar siekė Lietuvos pusė.

Delegacijų ekspertų grupių susitikimai Maskvoje vyko 1990 m. spalio 23 ir 29 dienomis, tačiau jų metu nebuvo pasiekta apčiuopiamos pažangos. Sovietų Sąjungos atstovai tik sutiko, kad derybų šalis būtų vadinama „Lietuva“, o ne „Lietuvos TSR“, bet ir ne „Lietuvos Respublika“. 1990 m. lapkričio 19 d. įvyko dar vienas Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos delegacijų ekspertų susitikimas kariniais klausimais. Susitikimo metu SSRS ekspertų grupei vadovavęs SSRS kariuomenės Generalinio štabo viršininkas armijos generolas M. Moisejevas susitikimo metu pasiūlė pradėti rengti medžiagą dėl SSRS kariuomenės laikino buvimo statuso Lietuvoje. Lietuvos atstovai sutiko rengti medžiagą, tačiau dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos, o ne dėl jos buvimo.

Nors 1990 m. spalio 2 d. derybų šalys buvo sutarusios palaikyti tarp Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos nusistovėjusį ekonominį bendradarbiavimą, SSRS vyriausybė toliau taikė embargo priemones prekybai su Lietuva. Dėl to valstybės vadovas V. Landsbergis ir Vyriausybės vadovė K. D. Prunskienė SSRS vyriausybei adresuotose telegramose ir viešuose pareiškimuose reiškė protestus.

Tuo laikotarpiu Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos derybų komisijos raštu keitėsi pasiūlymais dėl Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties

71 Vadovaujamos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio.

72 Vadovaujamos SSRS Ministrų Tarybos pirmininko N. Ryžkovo.

projekto. Kažkuriuo metu po 1990 m. spalio 10-osios⁷³ Rusijos derybų komisija perdavė Lietuvos derybų komisijai savo parengtą Valstybinių santykių tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos pagrindų sutarties⁷⁴ projektą.

Rusijos pasiūlytame projekte kai kurios svarbiausių straipsnių formuluotės Lietuvos netenkino. Jos atspindėjo tuometinius Rusijos Federacijos 1990 m. birželio 12 d. deklaruotus suverenumo tikslus, numatant dalies suverenių teisų delegavimą pertvarkomai Sovietų Sąjungai. Lietuvos netenkino tokios Rusijos projekto formuluotės kaip „[Šalys] pripažįsta viena kitos neatimamą teisę į nepriklausomybę ir suverenių valstybingumą“ preambulėje arba „[Šalys] pripažįsta viena kitą suverenomis valstybėmis ir tarptautinės teisės subjektais“ pirmajame straipsnyje, išplaukiančios iš Rusijos Federacijos 1990 m. birželio 12 d. deklaruoto statuso. Tad tolesnėse derybose su Rusijos Federacija reikėjo išspręsti nelengvą uždavinį – susitarti dėl tokios šalių tarpusavio pripažinimo formuluotės, kuri būtų simetriška, bet kartu netiesiogiai atspindėtų šalių valstybingumo statuso skirtumus. Lietuvos atstovai taip pat norėjo pasiekti, kad būsimoje sutartyje būtų nuoroda į Lietuvos ir Rusijos 1920 metų Taikos sutartį, būtų įvertinta 1940 metais SSRS įvykdyta Lietuvos aneksija, o Lietuvos nepriklausomybės ir tęstinumo pripažinimas remtųsi Kovo 11-osios Aktu. Nuo 1990-ųjų lapkričio Lietuvos pusei teko dirbti Rusijos pusės pateikto projekto pagrindu, siūlant savo pataisas ir papildymus. Rusijos pusė vykstant deryboms taip pat teikė naujų pasiūlymų. Apie tai dar kalbėsime toliau.

1990 m. lapkričio 30 d. Maskvoje įvyko SSR Sąjungos⁷⁵ ir Lietuvos Respublikos ekspertų grupių⁷⁶ susitikimas. Buvo toliau diskutuojama dėl galimo derybų pradžios ir sąlygų protokolo. SSRS atstovai pateikė alternatyvų derybų pradžios protokolo projektą. Jie teigė, kad Lietuva dar yra Sovietų Sąjungos sudėtyje: „Yra Kovo 11-osios Aktas, bet yra ir kovo 15-osios aktas (t. y. SSRS liaudies deputatų neeilinio suvažiavimo nutarimas, skelbiantis Kovo 11-osios Aktą negaliojančiu – aut. past.)“. Susitikimo metu R. Ozolas konstatavo, kad, palyginti su ankstesniais susitikimais, SSRS pusė sugriežtino pozicijas.

Skaitant šio susitikimo stenogramą galima įsitikinti, kad SSRS pusė tikrai laikėsi griežtos pozicijos: arba Lietuva sutinka, kad vienintelę ministrui pirmininkui

73 Autoriaus archyve yra 1990 m. spalio 10 d. data pažymėtas Lietuvos pusės pataisytas 3-iasis projekto variantas – Generalinis susitarimas dėl politinių-teisinių santykių ir bendradarbiavimo tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos principų.

74 Autoriaus archyve išlikęs Rusijos pusės projektas be datos, bet su kai kuriomis V. Landsbergio ranka pažymėtomis pradinėmis pataisomis.

75 SSRS ekspertų grupei vadovavo SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas V. Dogužijevs. Dalyvavo SSRS užsienio reikalų ministerijos Tarptautinių sutarčių valdybos viršininkas J. Ostrovskis ir kt.

76 Lietuvos Respublikai atstovavo R. Ozolas (grupės vadovas), A. A. Abišala, E. Bičkauskas, P. Kūris, A. Sakalas, A. Saudargas, R. Krukauskas.

N. Ryžkovui priimtina dieną – 1990 m. gruodžio 4 d. – pradedamos oficialios derybos be pasirašyto tarpvalstybinį jų pobūdį apibrėžiančio protokolo ir nuo tos dienos taikomas moratoriumas Kovo 11-osios Aktui, arba jokių tolesnių derybinių susitikimų nebus. SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas Vitalijus Dogužijevs pareiškė be užuolankų: *Jeigu gruodžio 4-ąją derybų nebus, tada aš apskritai nematau derybų prasmės. Aš oficialiai siūlysiu šalies vadovybei priimti sprendimą dėl bet kokių derybų nutraukimo ir vykdyti SSRS Konstituciją*⁷⁷. Taigi šiuo susitikimu „derybos dėl derybų“ faktiškai baigėsi.

1990 m. gruodžio 1 d. Lietuvos, Estijos ir Latvijos parlamentų vadovai pasirašė bendrą trijų valstybių parlamentų kreipimąsi į Maskvoje prasidėjusį ketvirtąjį SSRS liaudies deputatų suvažiavimą, kuriuo siūlė suvažiavimui priimti nutarimą dėl Lietuvos, Estijos ir Latvijos nepriklausomybės pripažinimo bei derybų su jomis. Tačiau suvažiavime jau viršų ėmė revanšistinės tendencijos, dėl kurių jame kalbėdamas SSRS užsienio reikalų ministras E. Ševardnadzė perspėjo apie diktatūros Sovietų Sąjungoje grėsmę ir pareiškė atsistatydinantis.

1990 m. gruodžio 3 d. V. Landsbergis telegrama kreipėsi į Sovietų Sąjungos delegacijos vadovą, Ministrų Tarybos pirmininką N. Ryžkovą, siūlydamas 1990-ųjų gruodį surengti anksčiau valstybinių derybų delegacijų sutartą susitikimą. Sovietų Sąjungos vyriausybės vadovo atsakymo jis nesulaukė. Tuo metu Sovietų Sąjungos politinė ir karinė vadovybė jau planavo prieš Lietuvą panaudoti karinę jėgą.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba savo 1990 m. gruodžio 28 d. nutarime konstatavo, kad SSRS nesutinka pasirašyti derybų protokolo, kurį Aukščiausioji Taryba 1990 m. birželio 29 d. pareiškimu buvo susiejusi su įsipareigojimu skelbti moratoriumą iš Kovo 11-osios Akto išplaukiantiems naujiems teisiniams veiksams. Todėl Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. birželio 29 d. pareiškimo nuostatas dėl moratoriumo skelbimo, taip pat savo anksčiau priimtų nutarimų reikalavimus dėl derybų pradžios ir sąlygų protokolo būtinumo paskelbė netekusiais galios ir leido Lietuvos Respublikos valstybinei derybų delegacijai pradėti tarpvalstybines derybas su SSRS nereikalaujant pasirašyti derybų pradžios protokolą. Aukščiausioji Taryba tik įpareigojo Valstybinę derybų delegaciją neleisti derybose pažeisti Lietuvos Respublikos suvereniteto. Tokiu būdu Lietuvai primestas įsipareigojimas dėl moratoriumo skelbimo neteko galios net neprireikęs jo vykdyti, tad ir nesukėlė Lietuvai jokių realių padarinių.

1991-ųjų sausį M. Gorbačiovo vadovaujama Sovietų Sąjunga nusprendė įvykdyti karinę agresiją prieš Lietuvą ir jėga ją sugrąžinti į Sovietų Sąjungą. Pirmosiomis 1991 metų sausio dienomis į Lietuvą, taip pat į Latviją ir Estiją buvo

77 Citata pagal susitikimo stenogramą, saugomą autoriaus archyve.

gabenami papildomi SSRS karinių pajėgų daliniai. Jie kruvina prievarta gaudė Lietuvos jaunuolius į SSRS kariuomenę, užiminėjo telefono stotis ir krašto apsaugos tarnybos pastatus. 1991 m. sausio 10 d. kreipimusi M. Gorbačiovas pateikė Lietuvos Respublikos Aukščiausiąjai Tarybai trečiąją ultimatumą, reikalaudamas *neatidėliotinai atkurti visa apimtimi SSRS Konstitucijos ir Lietuvos SSRS Konstitucijos galiojimą, atšaukti anksčiau priimtus antikonstitucinius aktus*⁷⁸. Taip M. Gorbačiovas dar kartą pripažino realybę, kad SSRS Konstitucija Lietuvoje negalioja, o jos primesti jis negali kitaip, kaip tik karine jėga.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1991 m. sausio 11 d. pareiškimu M. Gorbačiovo ultimatumą atmetė, pažymėdama, kad SSRS ultimatyvia forma pateiktas reikalavimas legalizuoti kitos šalies konstituciją „juridiškai reikštų įstojimą į SSRS arba 1940 metais SSRS įvykdytos aneksijos įteisinimą“. Aukščiausioji Taryba savo pareiškimе priminė, kad dar antrasis SSRS liaudies deputatų suvažiavimas yra pasmerkęs SSRS praeityje vykdytą ultimatumų ir tarptautinės teisės pažeidimų politiką⁷⁹.

Nuo pat 1991 metų sausio pradžios, kai Sovietų Sąjungos kariuomenės ir KGB pajėgos pradėjo intensyvius parengiamuosius agresijos veiksmus, ruošdamosi jėga sutramdyti lietuvių tautą, nuversti Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą ir Vyriausybę, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nariai ir dalis deputatų keliolika dienų ištisai nepalikdavo parlamento rūmų, nakvodavo savo darbo kabinetuose.

Sausio 13 d. po vidurnakčio Sovietų Sąjungos tankai, desantininkai ir specialieji KGB daliniai pradėjo puolimą prieš Lietuvos radijo ir televizijos pastatus bei Televizijos bokštą Vilniuje saugojusius beginklius žmones. Į Aukščiausiosios Tarybos rūmus suskubę atvykti apie 90 deputatų 3 val. ryto pradėjo neeilinį posėdį. Aukščiausiosios Tarybos rūmų puolimo buvo tikimasi bet kuriuo metu. Deputatai, kaip ir tūkstančiai parlamento rūmus saugojusių drąsių beginklių laisvės gynėjų, buvo pasiryžę nesitraukti, ginti Lietuvos laivę ir iki galo atlikti savo pareigas.

Tos tragiškos sausio 13-osios nakties posėdžio metu buvo skubiai parengtas ir priimtas įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijoje. Įstatymas nustatė, kad, smurtu ar kitokia prievarta sutrukdžius 1990 metais teisėtai išrinktai Lietuvos Respublikos Aukščiausiąjai Tarybai vykdyti savo įgaliojimus, turi būti sudaryta Lietuvos Respublikos Vyriausybė emigracijoje, jos įgaliojimai prasideda nuo to momento, kai tampa aišku, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba negali susirinkti ir laisvai priimti sprendimų. Nuo to paties

78 SSRS prezidento M. Gorbačiovo kreipimasis į Lietuvos parlamentą. *Putj k peregovoram s Sojuzom SSR*, Vilnius, 1991, dok. 116, p. 230–231.

79 Ten pat, dok. Nr. 119, p. 234–235 (rusų k.).

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatai 1991 m. sausio 13 d. rytą posėdžio pertraukos metu: priekyje – Balys Gajauskas (buvęs rezistentas ir politinis kalinys, 32 metus kalintas SSRS kalėjimuose); 2 eilėje (iš kairės) – Stasys Kropas, Birutė Valionytė; 3 eilėje – Algirdas Patackas, Kazimieras Uoka, Saulius Šaltenis; 4–5 eilėse – Gintautas Iešmantas, Mečislovas Treinys, Eimantas Grakauskas, Gediminas Ilgūnas. Fotografas Romualdas Rakauskas.

momento turėjo netekti įgaliojimų 1991 m. sausio 11 d. paskirta Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Algirdas Saudargas įstatymu buvo paskirtas Vyriausybės emigracijoje vadovu (Ministru Pirmininku) ir jam suteikta teisė skirti Vyriausybės emigracijoje narius ir Lietuvos Respublikos diplomatinčius atstovus. Aukščiausiosios Tarybos nutarimu buvo sudaryta Lietuvos Respublikos laikinoji gynybos vadovybė, kurios vadovu patvirtintas Vytautas Landsbergis⁸⁰.

1991 m. sausio 13 d. SSRS prezidentui M. Gorbačioviui pavaldžios SSRS karinės pajėgos Vilniuje užėmė Lietuvos radijo ir televizijos rūmus, Televizijos bokštą, Spaudos rūmus ir daugelį kitų pastatų, nužudė keturiolika beginklių

80 Į Gynybos tarybą buvo paskirti Ministras Pirmininkas A. Šimėnas ir kiti į Vyriausybę deleguoti Aukščiausiosios Tarybos deputatai: A. A. Abišala, A. Butkevičius, M. Laurinkus, R. Ozolas ir Z. Vaišvila.

gynėjų, kelis šimtus sužeidė, keliolika sunkiai. Dėl Lietuvos piliečių rodomo nepalaužiamo ryžto saugoti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę ir ją įgyvendinančią Aukščiausiąją Tarybą, taip pat dėl masinių pasaulio šalių visuomenių ir vyriausybės protestų sutriko suplanuotų karinės agresijos operacijų vykdymas. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba išliko nesunaikinta.

Per 1991 m. sausio 13 d. agresiją Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas B. Jelcinas atvyko į Taliną. Čia keturių valstybių parlamentų vadovai – A. Rüütelis, A. Gorbunovas, V. Landsbergis ir B. Jelcinas – pasirašė Estijos Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos pareiškimą⁸¹, taip pat keturių valstybių Kreipimasi į Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių⁸². Pareiškimas buvo skirtas Jungtinių Tautų Organizacijai, pasaulio valstybių vyriausybėms ir parlamentams. Tarp aštuonių Pareiškimo straipsnių mūsų nagrinėjamai temai buvo aktualūs šie: „1. Šalys pripažįsta viena kitos *valstybinį suverenitetą*. <...> 7. Estija, Latvija, Lietuva ir Rusijos Federacija patvirtina savo ryžtą (rus. *rešimost*) plėtoti santykius tarp savo valstybių *tarptautinės teisės* principų ir tarpusavio susitarimų *pagrindais*.“ Kaip matėme, dėl tokiomis nuostatomis grindžiamų santykių Sovietų Sąjungos prezidentas ir vyriausybė net nesutiko pradėti derėtis.

81 Putj k peregovoram s Sojuzom SSR, Vilnius, 1991, dok. Nr. 125, p. 239 (rusų k.).

82 Ten pat, dok. Nr. 124, p. 237–238 (rusų k.).

II etapas: nuo 1991 m. sausio ginkluotos agresijos iki Lietuvos tarptautinio pripažinimo ir Sovietų Sąjungos egzistavimo pabaigos

Estija ir Latvija sutartis su Rusijos Federacija pasirašė 1991 m. sausio 12–13 d. Taline pagal Rusijos pusės parengtą projektą be pakeitimų. Šių sutarčių projektų preambulėse Šalys skelbia pripažįstančios „kiekvienos Šalies *neatimamą teisę į valstybės nepriklausomybę*“, o pirmuosiuose straipsniuose – kad Šalys „pripažįsta viena kitos teisę *įgyvendinti savo valstybės suverenitetą bet kuriomis jų pasirinktomis formomis*“⁸³. Šios formuluotės atitiko tuometinį Rusijos Federacijos, kaip suverenos valstybės, dalį savo suvereniteto pasirengusios deleguoti Sovietų Sąjungai, statusą. Jos taip pat atitiko Estijos ir Latvijos deklaruotus statusus. Latvijos parlamentas 1990 m. gegužės 4 d. deklaracija buvo paskelbęs Latvijos nepriklausomybę su pereinamuoju laikotarpiu visiškam jos įgyvendinimui. Estijos parlamentas 1990 m. kovo 30 d. aktu taip pat buvo paskelbęs Estijos nepriklausomybės atkūrimą su pereinamuoju laikotarpiu visiškam jos įgyvendinimui. Matyt, todėl Estija ir Latvija sutiko su Rusijos Federacija kuo greičiau pasirašyti sutartis su anksčiau minėtomis formuluotėmis.

Tuo tarpu Lietuva siekė, kad Rusijos Federacija pripažintų ne Lietuvos teisę į valstybės nepriklausomybę, ne jos teisę įgyvendinti suverenitetą pasirinkta forma, bet – aiškiai ir nedviprasmiškai – Lietuvos Respubliką kaip jau esančią nepriklausomą valstybę. Tuoju po 1991 m. sausio 13-ąją Lietuvos patirtos agresijos Rusijos pusė teikė ir Lietuvai pasirašyti Latvijos ir Estijos pasirašytoms sutartims tapatų sutarties projektą. Lietuvos pusė su anksčiau minėtomis ir kai kuriomis kitomis Rusijos parengto sutarties projekto formuluotėmis nenorėjo sutikti ir siekė jas pakeisti. Be to, Lietuvos pusė tebesiūlė sutarties preambulėje įrašyti nuorodas į 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartį ir į 1940 metais SSRS įvykdytą Lietuvos aneksiją.

Rusijos Federacijos vadovas B. Jelcinas ragino Rusijos derybininkus kuo greičiau suderinti ir parengti pasirašyti Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų. Kuo greičiau sudaryti sutartį buvo suinteresuota ir Lietuva. Užsienyje tuo metu esantis Lietuvos užsienio reikalų ministras A. Saudargas⁸⁴ telefonu taip pat nuolat ragino kuo greičiau užbaigti rengti sutartį. Jos pasirašymo ar bent suderinimo ypač laukė Islandijos Altingas,

83 Cituojama pagal autoriaus archyve saugomus Estijos ir Latvijos pasirašytų sutarčių bei Lietuvai pateikto projekto tekstus.

84 Turintis ypatingus Aukščiausiosios Tarybos įgaliojimus sudaryti Lietuvos Respublikos Vyriausybę, jeigu Aukščiausioji Taryba negalėtų laisvai vykdyti tautos suteiktų įgaliojimų.

kuris rengėsi atnaujinti 1922 metų Islandijos sprendimo dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės pripažinimo galiojimą. Todėl nuo sausio mėnesio derybos su Rusijos Federacija vyko labai intensyviai.

Susitariančiųjų šalių statuso skirtumai buvo viena iš pagrindinių problemų derybose, abiem šalims apsunkinusi tinkamos simetrinės tarpusavio pripažinimo formulės paieškas. Rusijos Federacijos atstovai iš esmės siūlė sutarties Šalis traktuoti kaip teisiškai savo suverenitetą deklaravusias buvusias sovietines respublikas, dabar naujas suverenas valstybes. Formuluoję, kurią siūlė Rusija ir su kuria buvo sutikusios Estija bei Latvija, Lietuvos netenkino, ir ne tik dėl to, kad Lietuvos Respublikos statusą būtų prilyginusi Rusijos statusui. Lietuvos pusė negalėjo suvokti, kad būsimoje sutartyje Rusija pripažintų Lietuvos Respubliką ne kaip tęstinę nepriklausomą valstybę, kurios tęstinumas buvo okupacijos nutrauktas, o 1990 m. kovo 11 d. vėl atkurtas, bet kaip naują nepriklausomą valstybę.

B. Jelcino vadovaujama Rusijos Federacijos politinė vadovybė tuo metu Rusijos valstybės tęstinumo deklaruoti nenorėjo, mat laikėsi koncepcijos, kad 1990 m. birželio 12 d. savo suverenitetą deklaravusi RTFSR yra „naujoji Rusija“, kuri nepripažįsta 1917 metais prieš teisėtą A. Kerenskio vyriausybę įvykdyto perversmo būdu valdžią užgrobusių bolševikų vyriausybės teisėtumo, kartu ir Sovietų Sąjungos, kaip Rusijos valstybės teisių ir pareigų perėmėjos, teisėtumo⁸⁵. Todėl Rusijos pusė norėjo sutartyje Lietuvą ir Rusiją traktuoti lygiais pagrindais kaip naujas nepriklausomas valstybes.

Derybų metu Rusijos delegacija nesutiko su Lietuvos delegacijos siūlymu, kad sutartyje būtų nuoroda į 1920 metų Lietuvos ir Rusijos taikos sutartį. Rusijos pusė derybose tos sutarties teisėtumo neginčijo, tačiau savo nesutikimą dėl nuorodos į ją motyvavo tuo, kad tai sukeltų su Baltarusija susijusių teritorinių ir sienų problemų, o tuo galėtų pasinaudoti SSRS vadovybė ir užprotestuoti naująją Lietuvos ir Rusijos sutartį. Tai buvo svarus argumentas.

Nors dėl Lietuvos siūlomų sutarties preambulės nuostatų dar nebuvo susitarta, sutarties tekstą reikėjo skubėti derinti. 1991 m. sausio 16–17 d. Maskvoje vykusiam Rusijos ir Lietuvos derybiniam susitikimui Rusijai atstovavęs Genadijus Burbulis ir Lietuvai atstovavęs šios knygos autorius konstatavo, kad „žymi dalis darbo prie Sutarties projekto pabaigta, tačiau dėl atskirų straipsnių dar reikalingi žymūs patobulinimai (rus. *dorabotka*), kuriuos Šalys numato pabaigti artimiausiu metu.“ Po sausio 16–20 d. vykusių derybinių susitikimų sutarties projekto tekste išliko Rusijos pasiūlyta pirmojo sutarties straipsnio formuluoję, kurios pripažinimo formulė buvo atskirta nuo preambulėje esančios nuorodos į Kovo 11-osios

85 Tik 1991 m. gruodžio 24 d., pasiskelbdama valstybe – SSRS teisių ir pareigų tęsėja, Rusijos Federacija teisiškai sujungė visą 1917–1991 metų Rusijos valstybės tęstinumo grandinę: Rusijos imperija – RTFSR (1917) – SSRS (1922) – RTFSR (1990) – Rusijos Federacija (1991).

Aktą, todėl Lietuvos pusė tebesiekė pirmojo straipsnio formuluotę pakeisti, tačiau dėl to vis dar nebuvo susitarta.

Sausio 30 dieną per susitikimą Maskvoje Rusijos delegacija sutiko su Lietuvos delegacijos pasiūlyta nauja pirmojo straipsnio redakcija, į kurią Lietuvos pasiūlymu buvo įkelta iki tol preambulėje buvusi pastraipa apie abiejų šalių pamatinius aktus. Lietuvos pasiūlyta nauja pirmojo straipsnio pirmosios dalies redakcija skelbė, kad *„Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitą pilnateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suverenėmis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos 1990 metų birželio 12 dieną ir Lietuvos Respublikos – 1990 metų kovo 11 dieną.“*

Formuluotė, kad Rusija pripažįsta Lietuvos Respubliką pagal pamatines Kovo 11-osios Akto nuostatas, reiškė, kad Rusija visiškai pripažįsta po pusės amžiaus aneksijos nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos valstybės tęstinumą. Ši išskirtinės svarbos 1 straipsnio formuluotė išliko nepakitusi iki sutarties pasirašymo. Dėl jos su Rusijos puse pavyko sutarti tik Lietuvos derybininkams einant į kompromisą: sutinkant toliau nereikalauti nuorodos preambulėje į 1920 metų Lietuvos ir Rusijos taikos sutartį, nes tapo galutinai akivaizdu, kad dėl šios nuorodos susitarti nepavyks, taip pat sutinkant, kad Rusijai aktuali jos teisės į neatimamą valstybinę nepriklausomybę ir valdžios pilnumą pripažinimo formuluotė liktų pirmajame straipsnyje kaip jo antroji dalis. Lietuvos atžvilgiu ši antroji dalis tiesiog buvo perteklinė, bet pripažinimo formuluotės pirmosios dalies tiesiogiai negadino.

1991 m. sausio 30 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos derybinio susitikimo delegacijų atstovai Česlovas Vytautas Stankevičius ir Vladimiras Lukinas vizavo sutarties projekto lapus, kuriuose dėl daugumos straipsnių iš esmės buvo sutarta.

Sausio 30 dieną liko nesutarta dėl kitų dviejų preambulės formuluočių: Rusijos pusės siūlomos, kad [Šalys]:

„ – santykiuose tarp savęs užbraukiančios brūkšnį (rus. *podvodia čertu*) po įvykiais ir veiksmais, trukdžiusiais kiekvienos Aukštosios Susitariančiosios Šalies tautoms visiškai ir laisvai realizuoti savo valstybinį suverenitetą, <...>“ ir Lietuvos siūlomos formuluotės, kad [Šalys]:

„ – įvertindamos tai, kad SSRS prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS 1940 metais pasekmių pašalinimas sukurs papildomas pasitikėjimo tarp Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių sąlygas, <...>.“

Abi šalys tebesiekė, kad jų pasiūlytos nuostatos liktų preambulėje. Lietuvos pusė Rusijos ginamą pastraipą preambulėje būtų sutikusi priimti kartu su Lietuvos formuluote dėl 1940 metų aneksijos įvertinimo. Tačiau formuluotei dėl 1940 metų SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos įvertinimo priimti Rusijos pusė vis dar stokojo valios.

Po sausio 13 dieną įvykdytos agresijos ir SSRS vadovybė pradėjo rodyti ketinimus grįžti prie derybų stalo. SSRS prezidentas M. Gorbačiovas 1991 m. vasario 1 d. įsaku patvirtino naują Sovietų Sąjungos derybų su Lietuva delegaciją, vadovaujamą SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pirmojo pavaduotojo V. Dogužijevą, ir pavėdė jai „su Lietuvos SSR atstovais apsvarstyti politinių, socialinių ir ekonominių klausimų kompleksą“. Tokia pavedimo redakcija rodė, kad SSRS prezidentas vietoj valstybinių derybų tarp Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos tebeplanuoja tik „derybas tarp delegacijų“. Kadangi Sovietų Sąjungos delegacija buvo sudaryta iš įvairių jos ministerijų vadovų arba jų pavaduotojų, Lietuvai buvo numatyta priimti derybas su SSRS („centro“) ministerijomis. Tai atspindi ir nurodytas derybų objektas – SSRS vyriausybės pamėgtas terminas „klausimų kompleksas“. M. Gorbačiovo įsake nebuvo galima išžvelgti derybų dėl Lietuvos ir SSRS valstybinių santykių sureguliuavimo perspektyvos. M. Gorbačiovas tiesiog atsisitraukė į 1990 m. pavasarį užimtas pozicijas pagal „(ne)išstojimo iš SSRS“ doktriną.

M. Gorbačiovas 1991 m. vasario 5 d. įsaku Lietuvos valdžios organams „įsake“ vykdyti 1991 m. kovo 17 d. rengiamą SSRS referendumą dėl Sovietų Sąjungos išsaugojimo. Kaip atsaką į Sovietų Sąjungos sprendimą rengti tokį referendumą Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba dar 1991 m. sausio 16 d. buvo priėmusi nutarimą surengti Lietuvos gyventojų plebiscitą dėl to, kad rengiamoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje būtų įtvirtinta pamatinė nuostata: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.“ Rengiant plebiscitą iš dalies atsižvelgta ir į JAV prezidento G. Busho 1990 metais per susitikimą Baltuosiuose Rūmuose V. Landsbergiui duotą patarimą Lietuvai surengti referendumą⁸⁶. Rengiant numatytą plebiscitą, o ne privalomąjį referendumą, buvo išvengiama galimų neaiškumų – kada, ar 1990 m. Kovo 11 d. Aktu, ar tik po metų įvykstančiu referendumu, Lietuva būtų laikoma priėmusi galutinį ir neatšaukiamą sprendimą dėl nepriklausomybės.

Minėtu vasario 5 d. įsaku Lietuvos parlamento paskelbtą 1991 m. vasario 9 d. Lietuvos gyventojų plebiscitą M. Gorbačiovas iš anksto „pripažino neteisėtu“. Nepaisant to, vasario 9 dieną plebiscitas įvyko, jame dalyvavo 85 procentai rinkimų teisę turinčių Lietuvos gyventojų, iš jų 90,5 procento balsavo už tai, kad Lietuva būtų nepriklausoma demokratinė respublika.

Tuo po plebiscito, 1991 m. vasario 11 d., Islandijos Altingas pirmasis iš parlamentų priėmė nutarimą, kad 1922 metų Islandijos Vyriausybės sprendimas dėl nepriklausomos Lietuvos Respublikos pripažinimo tebegalioja. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1991 m. vasario 18 d. priėmė „Pasiūlymus SSRS Aukš-

86 Apie tai rašo V. Landsbergis straipsnyje „Aukščiausioji Taryba 1991 m. kovose už Lietuvos valstybę“ knygoje „1991-ųjų sausis–rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo.“ Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008, p. 10.

čiausiajai Tarybai“. Šiuo dokumentu ji pranešė apie Lietuvos plebiscito rezultatus ir siūlė „įgalinti TSR Sąjungos valstybinę derybų delegaciją pradėti derybas su Lietuvos Respublikos valstybine derybų delegacija dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės pripažinimo atnaujinimo ir atitinkamos sutarties tarp mūsų valstybių sudarymo“⁸⁷.

Pasikeitus Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui⁸⁸, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1991 m. vasario 21 d. nutarimu iš dalies pakeitė Valstybinės derybų su SSRS delegacijos sudėtį⁸⁹. Atsižvelgdamas į tai, kad SSRS delegacijai vadovauti buvo paskirtas SSRS Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis savo 1991 m. kovo 25 d. potvarkiu paskyrė Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotoją (šios knygos autorių) vadovauti deryboms su SSRS ir „visais klausimais veikti jo vardu“⁹⁰.

Pagal išankstinį susitarimą telefonu 1991 m. vasario 27 d. Lietuvos delegacijos vadovas Maskvoje susitiko su SSRS derybų delegacijos vadovu SSRS Ministro Pirmininko pirmuoju pavaduotoju V. Dogužijevu jo įstaigoje K. Markso prospekte⁹¹. Delegacijų vadovų derybinis pokalbis prasidėjo nuo padėties įvertinimo. Lietuvos atstovas karinės jėgos panaudojimą prieš Lietuvą sausio 13-ąją įvertino kaip atsakymą jėga į Lietuvos derybines pozicijas. V. Dogužijevas tokį įvertinimą stengėsi paneigti. Jis tvirtino, kad kariuomenės veiksmai nebuvo iš anksto planuoti ir organizuoti.

Į Lietuvos atstovo pareikštą nuomonę, kad iki sėdant prie derybų stalo turėtų būti atkurta normali padėtis – sausio 13-osios agresijoje dalyvavę SSRS kariuomenės daliniai pasitrauktų iš Lietuvos sostinės, kariuomenės užimti pastatai būtų sugrąžinti Lietuvai, V. Dogužijevas atsakė, kad dėl pastatų grąžinimo jis negalės nieko pažadėti, dar turįs išsiaiškinti ir dėl to reikėsią derėtis⁹². Jo nuomone, tai galėtų būti pirmasis derybų susitikimo darbotvarkės klausimas. Po kurio laiko vėl grįžus prie šios temos, Lietuvos atstovas pasiūlė: „Susitarkime dėl tokios formulės: kareiviai išeina, diplomatai ateina. Tai būtų normalu.“ V. Dogužijevas vėl pakartojė, kad jam reikia išsiaiškinti.

Kalbant apie derybų atnaujinimo galimybes, V. Dogužijevas sakė, kad „derybiniai susitikimai gali būti atnaujinti ne anksčiau kaip po 1991 m. kovo 11 d. Siūlė iki tol atnaujinti darbo grupių veiklą. Lietuvos atstovas dar kartą pabrėžė, kad dar

87 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Prezidiumo dokumentų rinkinys, 2 t., p. 535–636.

88 Ministru Pirmininku tapus Gediminui Vagnoriui.

89 Iš dalies pakeista delegacijos sudėtis: V. Landsbergis (vadovas), G. Vagnorius, Č. V. Stankevičius, A. Saudargas, P. Kūris, A. Butkevičius, V. Katkus, A. A. Abišala, K. Glaveckas, E. Zingeris ir R. Ozolas.

90 Pagal potvarkio tekstą iš autoriaus archyvo.

91 Pokalbyje dalyvavo nuolatinis Lietuvos atstovas Maskvoje Egidijus Bičkauskas.

92 Delegacijos patarėjas Romualdas Krukauskas padarė pokalbio garso įrašą.

iki derybų atnaujinimo darbo grupių lygiu būtina normalizuoti padėtį, pirmiausia neatidėliotinai atitraukti kariuomenę iš radijo ir televizijos, ryšių pastatų, atlaisvinti Spaudos rūmus. V. Dogužijevs tebekartojo, esą jam reikia viską išsiaiškinti.

Į Lietuvos atstovo tiesų klausimą dėl derybų tikslo – ar dabar jau galės būti realiai svarstomas Lietuvos Respublikos pripažinimo atnaujinimas ir iki 1940 metų buvusių teisinių Lietuvos Respublikos ir SSRS santykių atkūrimas, V. Dogužijevs atsakė, kad jo uždavinys esąs „įtikinti jus neišeiti iš Sovietų Sąjungos“. „Jeigu mums nepavyks jūsų įtikinti, tada prieisime prie kitokio sprendimo, bet ne tokio, kad jūs tiesiog išėjote ir viskas.“ Pasak jo, kai nauja Sąjungos sutartis bus galutinai suredaguota, galbūt ji suteiks galimybę rasti ir kitokių sprendimo variantų. Todėl jis matęs trečiojo kelio galimybę. Pasak jo, jeigu pradėsime nuo to, kad susitariame spręsti Lietuvos „išėjimo iš SSRS“ klausimą, tai tada bus visai kitos derybos, reikės pritaikyti įstatymą „Dėl respublikos išstojimo iš SSRS“ ir „prie ko prieisime, dar neaišku“. Lietuvos atstovas pažymėjo, kad Lietuva nepriklausomybės nelaiko derybų objektu, tačiau pasirengusi svarstyti visas santykių su SSRS problemas, kurios iš to išplaukia. Tačiau „išstojimo iš SSRS“ problemos Lietuvai nėra, nes nebuvo jos įstojimo.

Lietuvos atstovui pažymėjus, kad būtų gerai, jeigu Sovietų pusė suprastų, kad suverenitetas priklauso tautai, o ne kokiai nors centrinei valdžiai, kuri galėtų spręsti, ar jį atiduoti ir kokius taikyti mechanizmus, V. Dogužijevs atsakė nemanęs, kad kas nors iš Lietuvos yra atėmęs suverenitetą. Pasak jo, Sovietų Sąjungoje buvę „perlenkimų“ ir neteisybės, bet tai buvo su visomis respublikomis. Dabar Sąjunga būsimi kitokia savo turiniu ir respublikų suvereniteto padėtimi. „Jeigu kalbėsime tik apie išėjimą, tai tada kalbėsime be galo...“ V. Dogužijevs pažymėjo, kad tokiu atveju problemas teks spręsti ne tik su tik SSRS „centru“, bet ir su kitų respublikų atstovais. Visas šio derybinio dialogo tekstas pateikiamas stenogramoje⁹³.

Vis dėlto po šio abiejų delegacijų vadovų susitikimo Sovietų Sąjungos pusė savo griežtas derybų pozicijas gerokai sušvelnino⁹⁴. 1991 m. balandžio 4 d. Maskvoje įvyko oficialus abiejų šalių valstybinių derybų delegacijų darbo susitikimas. Jo metu pirmą kartą buvo pasiekta ženkli pažanga dėl derybų pradžios sąlygų. Delegacijų vadovų V. Dogužijevio ir Č. V. Stankevičiaus pasirašytame Protokole⁹⁵ buvo užfiksuoti sutarti būsimų derybų principai ir procedūros, atveriantys kelią

93 Sutrumpintas stenogramos vertimas pateikiamas šios knygos 1 priede.

94 Tam, matyt, įtakos turėjo tikslo nepasiekusi 1991 m. sausio 13 d. SSRS agresija prieš Lietuvą, artėjančios prie pabaigos Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos derybos dėl valstybinių santykių pagrindų sutarties, Islandijos Altingo sprendimas dėl Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo galiojimo ir M. Gorbačiovo patiriami sunkumai tariantis su pagrindinėmis SSRS respublikomis dėl jų savarankiškumo statuso pagal rengiamą naują SSRS sutartį.

95 Protokolo tekstas pateikiamas šios knygos 2 priede.

į dviejų lygiateisių valstybių derybas. Tarp sutartų principų buvo šie: atsisakymo kelti išankstines sąlygas, realios šalių lygybės, pagarbos kiekvienos šalies suverenitetui ir pagarbos visuotinai pripažintiems teisės principams. Protokolu pirmą kartą nustatytas būsimų derybų tikslas – *Lietuvos Respublikos ir SSR Sąjungos santykių sureguliuavimas*. Šis Protokolas iš esmės buvo derybų pradžios protokolas, kokį nuo 1990 m. spalio mėn. Lietuva siekė pasirašyti su Sovietų Sąjunga prieš oficialių derybų pradžią. Tačiau iš SSRS pasiūlyto derybų klausimų sąrašo (jį vadinto „klausimų kompleksu“) buvo akivaizdu, kad vykstant deryboms SSRS ir toliau mėgins jas įklampinti į Lietuvai nepriimtinių ir teisiškai nepagrįstų „išstojimo iš SSRS sąlygų“ svarstymus. Pavyzdžiui, tarp išvardytų derybų temų Sovietų Sąjungos delegacijos vadovo reikalavimu Protokole buvo įrašyti valstybės saugumo ir sienos režimo, kariuomenės ir gynybinio pajėgumo, finansinės sistemos ir bankų bei nuosavybės klausimai. Nors susitikime buvo susitarta, kad parengiamąjį derybų darbą ekspertų grupės pradės dar 1991 metų balandį, SSRS pusė šio darbo pradėti neskubėjo.

1991 m. balandžio 1 d. lankydamasis Vilniuje Rusijos prezidento B. Jelcino atstovas Fiodoras Šelovas-Kovediajevas sakė, kad Rusija nenori sutikti su 1940 metų aneksijos minėjimu rengiamoje sutarties preambulėje ir siūlytų tą formuluotę perkelti į atskirą pareiškimą, skelbiamą po sutarties pasirašymo. Tačiau balandžio viduryje Lietuvos ir Rusijos derybų delegacijos vis dėlto suderėjo, kad Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos tarpvalstybinių santykių sutarties teksto preambulėje bus įrašytos anksčiau minėtos abiejų šalių pasiūlytos formuluotės, t. y. Rusijos pasiūlyta formuluotė apie brūkšnio užbraukimą „praeities įvykiams ir veiksams“ ir Lietuvos formuluotė dėl 1940 metais SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos, jeigu abiejų valstybių vadovai dėl to sutars Sutartį pasirašyti skirto susitikimo metu. Kitaip tariant, jeigu su 1940 metų aneksijos minėjimu sutartyje sutiks B. Jelcinas.

Vėlesnėse derybose dar pavyko sutarti, kad Rusijos formuluotė dėl praeities įvykių būtų sušvelninta, žodžius „užbraukdamos brūkšnį po praeities įvykiais ir veiksmams“ pakeičiant žodžiais „priskirdamos praeičiai įvykius ir veiksmus“. Lietuvos pusė taip norėjo išvengti ateityje galimo žodžių „užbraukdamos brūkšnį“ aiškinimo kaip atsisakymo kelti klausimus dėl neteisėtų praeities veiksmų pasekmių. Lietuvos derybininkai manė, kad žodžiai „veiksmus priskirdamos praeičiai“ galės būti labiau suprantami kaip tokių veiksmų atsisakymas ateityje. Buvo sutarta žodžius „*prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS 1940 metais pasekmes*“ pakeisti žodžiais „*Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes*“.

1991-ųjų balandžio mėn. Lietuvos valstybinės derybų su SSRS delegacijos nariai baigė rengti Sovietų Sąjungos prezidentui M. Gorbačiovui Lietuvos memorandumą dėl būtinumo atkurti Lietuvos Respublikos ir Tarybų Sąjungos teisinius valstybinius santykius. 1991 m. balandžio 20 d. Lietuvos vadovas Vytautas Lands-

bergis pasirašė Memorandumą ir išsiuntė jį M. Gorbačioviui⁹⁶. Jame išsamiai išdėstyti faktai ir argumentai apie 1920–1940 metais turėtus sutartimis sureguliuotus Lietuvos Respublikos ir SSR Sąjungos teisinius santykius, apie tų sutarčių sulaužymo 1940 metais aplinkybes. Memorandume pabrėžta būtinybė atkurti Lietuvos ir SSRS teisinius santykius, juos grindžiant tarptautinės teisės principais. Siūloma SSRS vadovybei priimti atitinkamus sprendimus, suteikti SSRS valstybinei derybų delegacijai įgaliojimus ir pavesti pradėti konstruktyvias tarpvalstybines derybas.

Tuo metu Lietuvos derybose su Rusija dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties esminį sutarimą dėl sutarties teksto delegacijos jau buvo pasiekusios. Tačiau delegacijų vadovų galutinį sutarties parafavimą teko atidėti, nes Rusijos prezidentas pavedė Rusijos delegacijai toliau tęsti derybas ir kartu su pagrindine Sutartimi parengti jos 11 straipsnyje numatytą Rusijos ir Lietuvos bendradarbiavimo susitarimą dėl anklavu tapusios Karaliaučiaus (Kaliningrado) srities tolesnio vystymosi. Dėl šio susitarimo prasidėjusios derybos užtruko bene du mėnesius. Tuo pat metu vis dar buvo tariamasi ir dėl kai kurių pagrindinės sutarties straipsnių redakcinių pataisų.

1991 metų pirmąjį pusmetį įvyko reikšmingi Rusijos Federacijos (kuri tuo metu dar vadinosi sovietiniu Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos pavadinimu – RTFSR) konstituciniai valdžios sandaros pokyčiai. Rusijos piliečiams kovo mėnesį referendumu pritarus Rusijos Federacijos prezidento institucijos įsteigimui, 1991 m. gegužės 24 d. buvo atitinkamai pakeista Rusijos Konstitucija. 1991 m. birželio 12 d. (per RTFSR Suvereniteto deklaracijos pirmąsias metines) buvęs Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas ir kartu valstybės vadovas B. Jelcinas, tiesioginiuose demokratiniuose rinkimuose pirmajame ture surinkęs 57 nuošimčius balsų, buvo išrinktas Rusijos Federacijos prezidentu. Naujieji B. Jelcino konstituciniai įgaliojimai buvo labai svarbus palankus veiksnys Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties sudarymui.

Parengtą Sutarties dėl Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos tarpvalstybinių santykių pagrindų projektą 1991-ųjų liepos mėnesį Maskvoje parafavo Rusijos ir Lietuvos valstybinių derybų delegacijų vadovai⁹⁷. Kartu buvo suderėtas ir parafuotas sutartį lydintis Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos susitarimas dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje. 1991 m. liepos 18 d. Maskvoje įvyko Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos vadovų V. Landsbergio ir B. Jelcino susitikimas. Abiejų šalių vadovai sutarė, kad sutartis visiškai parengta pasirašyti, ir suderino pasirašymo datą – 1991 m. liepos 29 d.

96 Memorandumo „Dėl būtinybės atkurti teisinius tarpvalstybinius santykius tarp Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos ir Lietuvos Respublikos“ (rusų kalba) tekstas paskelbtas knygoje *Putj k peregovoram s Sojuzom SSR*, Vilnius, 1991, dok. 189, p. 330.

97 Vladimiras Lukinas ir Česlovas Vytautas Stankevičius.

1991 m. liepos 29 d., pirmadienį, Maskvoje, Kremliuje, įvyko oficialus Lietuvos Respublikos vadovo V. Landsbergio ir Rusijos Federacijos prezidento B. Jelcino Sutarties pasirašymui skirtas susitikimas dalyvaujant abiejų šalių valstybinių derybų delegacijoms. Jo metu Rusijos vyriausybės atstovų iniciatyva dar kartą buvo diskutuojama preambulės pastraipa, kuria abi šalys pasisako už 1940 metų SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos padarinių pašalinimą. Abiejų valstybių vadovai sutarė dėl preambulės interpretacijos, kad Rusijos Federacija nėra atsakinga už SSRS įvykdytą nusikaltimą Lietuvai, iš kurio kyla SSRS prievolė pašalinti Lietuvos aneksijos pasekmes⁹⁸. Rusijos prezidentas B. Jelcinas priėmė teisingą ir garbingą sprendimą pasirašyti derybose suderintą Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties tekstą su ta abiejų šalių santykiams labai svarbia preambulės pastraipa.

1991 m. liepos 29 d., įgyvendinant Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų 11 straipsnį, abiejų valstybių vyriausybių vadovai G. Vagnorius ir I. Silajevas pasirašė abiejų šalių valstybinių derybų delegacijų suderėtą Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos susitarimą dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje. Įgyvendindami Sutarties 19 straipsnį, užsienio reikalų ministrai Algirdas Saudargas ir Andriejus Kozyrevas pasirašė Protokolą dėl visateisės Lietuvos Respublikos atstovybės Maskvoje ir Rusijos Federacijos atstovybės Vilniuje įsteigimo⁹⁹.

Lietuvos ir Rusijos 1991 m. liepos 29 d. Sutartį Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba ratifikavo 1991 m. rugpjūčio 19 d., t. y. tą pačią dieną, kai SSRS radikalios imperinės jėgos Maskvoje mėgino jėga įvykdyti valstybės perversmą. Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba šią sutartį ratifikavo pusmečiu vėliau nei Lietuva – 1992 m. sausio 17 d., kai Rusijos Federacija jau buvo pasiskelbusi Sovietų Sąjungos visų teisių ir pareigų, taigi ir prievolių, tęsėja. Sutartis vėliau buvo užregistruota Jungtinių Tautų Organizacijos sekretoriatoje.

Šių dienų akimis žiūrint, kas nors gali sakyti, kad Sutarties tekstas nėra tobulas teisinės kūrybos pavyzdys. Tačiau jos tekstą tuomet pavyko suderėti tokį, su koku sutiko kita derybų šalis. Vis dėlto Sutartyje įtvirtintas 1990 m. Kovo 11-osios Aktu atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės pripažinimas galioja jau du dešimtmečius ir galios ateityje. Reikia pripažinti, kad B. Jelcino vadovaujama Rusijos Federacija derėjosi ir Sutartį su Lietuva sudarė laikydamasi garbingų pozicijų. Tada nelengvai suderėta formuluotė dėl 1940 m. SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos nepraranda savo reikšmės ir po dvidešimties metų, kai Rusijos Federacijos valstybi-

98 Tuo metu Rusijos Federacija, būdama sąjunginė respublika ir, kaip ir kitos sovietinės respublikos, nebūdama SSRS teisių ir prievolių perėmėja, pagrįstai nesutiko dalytis su SSRS pastarajai tenkančios atsakomybės.

99 Protokolo kopija saugoma autoriaus archyve.

Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos vadovai Vytautas Landsbergis ir Borisas Jelcinas Maskvoje pasirašo Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį. Už jų stovi iš kairės: Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Č. V. Stankevičius ir Ministras Pirmininkas G. Vagnorius, už jų – užsienio reikalų ministras A. Saudargas, laikinasis reikalų patikėtinis Rusijos Federacijoje E. Bičkauskas, Aukščiausiosios Tarybos deputatas L. N. Rasimavičius. Nuo centro į dešinę: Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministras A. Kozyrevas, Ministrų Tarybos pirmininkas I. Silajevas, viceprezidentas A. Ruckojus, Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas R. Chazbulatovas. Maskva, 1991 m. liepos 29 d. Fotografas Vladimiras Gulevičius. LCVA. P-22298.

nės valdžios atstovai vėl mėgina neigti praeityje SSRS įvykdytą Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją, tebeieškoma būdų, kaip iš imperijos išsivadavusias šalis vėl pajungti Rusijos priklausomybėn.

M. Gorbačiovas planavo, kad 1991 m. rugpjūčio 20 d. Maskvoje bus pasirašyta „naujosios SSRS“ (iš Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos pervadintos į Suverenių Socialistinių Respublikų Sąjungą) steigiamoji sutartis. Parengta sutartis numatė, kad „kiekviena respublika – Sutarties dalyvė yra suvereni valstybė“, o Suverenių Sovietinių Respublikų Sąjunga (SSRS) – „suvereni federacinė demokratinė valstybė“¹⁰⁰. Sutartis turėjo nustatyti „naujosios“ SSRS konstitucijos pagrindus. Pasirašyti sutartį ketino devynios buvusios SSRS respublikos¹⁰¹, tačiau buvo numatyta, kad rugpjūčio 20 dieną tai padarys Rusijos Federacijos ir Kazachstano

100 Pagal sutarties projektą iš autoriaus archyvo.

101 Rusijos Federacija, Ukraina, Baltarusija, Kazachstanas, Azerbaidžanas, Kirgizija, Uzbekistanas, Tadžikistanas ir Turkmenistanas.

prezidentai, o kitų respublikų prezidentai pasirašys vėliau. Sutarties nepasirašiusi Lietuva būtų likusi „už naujosios SSRS ribų“. Tačiau neabejotina, kad SSRS vadovybė būtų ir toliau dėjusi visas pastangas primesti Lietuvai atskirą su „naująja SSRS“ susaistančią sutartį. Tačiau „naujosios SSRS“ steigiamosios sutarties pasirašymo dienos išvakarėse – rugpjūčio 19 dieną – komunistinės imperinės jėgos Maskvoje pradėjo vykdyti perversmą, siekdamos jėga išsaugoti visą „senąją SSRS“.

Po Maskvoje nepavykusio 1991 m. rugpjūčio 19–21 d. perversmo M. Gorbačiovo vadovaujama SSRS valstybės taryba savo 1991 m. rugsėjo 6 d. nutarimu¹⁰², „atsižvelgdama į konkrečią istorinę ir politinę situaciją, kuri egzistavo prieš Lietuvos Respublikai įsijungiant į SSRS“¹⁰³, pripažino Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ir nusprendė surengti derybas su Lietuvos Respublika. Vėl į SSRS užsienio reikalų ministro pareigas grįžusiam E. Ševardnadzei prezidento M. Gorbačiovo įsaku buvo pavesta vadovauti SSRS delegacijai deryboms su Lietuva. Įsake buvo numatyta į SSRS delegaciją įtraukti ir Rusijos Federacijos bei Baltarusijos atstovus „atsižvelgiant į jų ypatingą suinteresuotumą“.

V. Landsbergis pavedė šios knygos autoriui, vadovaujančiam Lietuvos Respublikos valstybinei derybų su SSRS delegacijai, susitikti su E. Ševardnadze ir pasikeisti nuomonėmis dėl būsimų derybų, pirmiausia – dėl SSRS kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos ir tarpvalstybinių santykių su SSRS sureguliuavimo sutartimi perspektyvos. Lietuvos derybų delegacijos vadovas su Sovietų Sąjungos derybų delegacijos vadovu ministru E. Ševardnadze susitiko 1991 m. lapkričio 1 d. Lietuvos atstovybėje Maskvoje.

E. Ševardnadzė pasidžiaugė, kad jam patikėta su Lietuvos Respublika vesti SSRS istorijoje precedento neturinčias derybas, ir sakė, kad joms poveikį turės „sudėtinga istorinė patirtis“. Tačiau svarbiausias uždavinys derybose – išsaugoti tai, kas buvo teigiama ir naudinga, siekti, kad ateityje šalių santykiai būtų geranoriški. Jis sakė esąs „pasirengęs *maksimaliai atsižvelgti į Lietuvos pageidavimus*“, kartu pažymėdamas, kad daug kas dar yra neaišku, nes reikia išsiaiškinti SSRS ministerijų ir žinybų pozicijas.

Atsiliepdamas į E. Ševardnadzės pasakymą dėl „sudėtingos istorinės patirties“, Lietuvos atstovas priminė lietuvių tautos pasipriešinimą 1940–1990 metais, jos sudėtas aukas už laisvę, SSRS vykdytus trėmimus ir masinius įkalinimus, taip pat ir 1991 m. sausio mėn. SSRS kariuomenės įvykdytus kruvinus veiksmus. Jis pritarė E. Ševardnadzei, kad reikia ieškoti būdų, kaip atkurti pasitikėjimą tarp šalių. Pasitikėjimo prielaidos turėtų būti sudarytos dar iki derybų pradžios. Kaip galima

102 SSRS valstybės tarybos 1991 m. rugsėjo 6 d. nutarimas Nr. GS-1 „Dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės pripažinimo“.

103 Čia SSRS valstybės taryba neabejotinai remiasi 1989 m. gruodžio 24 d. SSRS liaudies deputatų suvažiavimo nutarimu dėl SSRS ir Vokietijos nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo, kuriuo slaptieji Molotovo–Ribentropo protokolai pripažinti negaliojantys ir niekiniai.

derėtis ir užtikrinti šalių lygiateisiškumą derybose, kai vienos iš derybų šalių armija stovi už nugaros ir daro jėgos spaudimą. Tad SSRS vyriausybė pirmiausia turėtų pašalinti savo kariuomenę bent iš Vilniaus. Jeigu pajudės armija, prasidės kariuomenės užimtų objektų perdavimas, tai padės deryboms. E. Ševardnadzė atsakė suprantas, kad sunku kalbėti apie nepriklausomybės garantijas, kol vienoje valstybėje stovi svetimos valstybės kariuomenė. „Tačiau tik okupuojant armija įvedama greitai. Išvesti reikia laiko. <...> Žmonės mums neatleis, jeigu armijoje kils neramumų“ dėl to, kad truks būtų jiems apgyvendinti Rusijoje. Lietuvos atstovas sakė, kad išvesti ar neišvesti armiją nėra derybų objektas, armijos išvedimo negalima sieti su būtų kariškiams statybos eiga ar kitomis sąlygomis.

Kalbant apie būsimų derybų objektą, Lietuvos atstovas pažymėjo, kad pagrindiniu derybų tikslu Lietuva mato politinę sutartį, užtikrinančią šalių tarpusavio pasitikėjimą ir gerą kaimynystę. Reikia sudaryti taikos sutartį ir išspręsti problemą, iškilusią dar 1940 m. birželio 15 d. Todėl Lietuvai nesinorėtų pradėti derybas nuo antraeilių klausimų. Jos neturėtų būti panašios į „centro“ ir „respublikos“ santykių svarstymą. E. Ševardnadzė atsakė, kad SSRS prezidentas M. Gorbačiovas jam nėra iškėlęs uždavinio derėtis dėl politinės dvišalių tarpvalstybinių santykių sutarties sudarymo. Tai jau būtų antrasis etapas. Pirmiausia reikia išspręsti esamas problemas, o tik paskui nustatyti ateities santykius. Pasak jo, parengti politinę sutartį reikia daug laiko. E. Ševardnadzė aiškiai leido suprasti, kad SSRS tebeketina derybose svarstyti tik tuos klausimus („*klausimų kompleksą*“¹⁰⁴), kuriuos kels SSRS ministerijos. Jis tik pažadėjo perduoti SSRS prezidentui Lietuvos argumentus¹⁰⁵.

Iš pokalbio tapo aišku, kad nors Sovietų Sąjunga 1991 m. rugsėjo 6 d. pripažino atkurtą Lietuvos nepriklausomybę, jos prezidentas ir vyriausybė derybas su Lietuva norėjo ir toliau vesti pagal *secesijos doktriną*¹⁰⁶ ir svarstyti „atsiskyrimo nuo SSRS sąlygas“. Realios perspektyvos derėtis ir susitarti dėl pamatinės dviejų valstybių santykių sutarties, prilygstančios tai, kurią 1991 m. liepos 29 d. jau buvo sudariusi Lietuvos Respublika ir Rusijos Federacija, dar nebuvo matyti.

Tačiau netrukus SSRS vadovybei aktualesnis tapo pačios Sovietų Sąjungos likimo, o ne derybų su Lietuva klausimas. Kadangi 1991 metų rugpjūčio mėnesį naujoji SSR Sąjungos sutartis liko nepasirašyta, Rusijos Federacijos prezidentas B. Jelcinas netrukus ėmėsi spręsti galutinį SSR Sąjungos egzistencijos klausimą. 1991 m. gruodžio 8 d. Viskuliuose, Belovežo girioje (Baltarusija), Rusijos prezi-

104 Šis SSRS atstovų mėgstamas kartoti terminas primindavo raganos iš lietuvių liaudies pasakos užduotį našlaitei suverpti nemažėjantį užburtą pakulų kuodą.

105 Susitikimo pokalbio turinys išdėstytas pagal stenogramą iš autoriaus archyvo.

106 *Secesija – lot. atsiskyrimas, pasišalinimas*. Kad Lietuvos nepriklausomybė tarptautinės teisės požiūriu nereikšė secesijos, išsamiai įrodė tarptautinės teisės specialistas dr. Dainius Žalimas savo knygoje „Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės“ (p. 156–159). Vilnius: DPI-„Rosma“, 2005.

dentas Borisas Jelcinas, Ukrainos prezidentas Leonidas Kravčiukas ir Baltarusijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Stanislavas Šuškevičius pasirašė susitarimą, kuriuo konstatavo, kad Sovietų Sąjunga, „kaip tarptautinės teisės subjektas bei geopolitinė realybė“, nustojo egzistuoti, o vietoj jos įkuriamas naujas sąjunginis darinys – Nepriklausomų Valstybių Sandrauga (NVS). Susitarimą dėl NVS įsteigimo pasirašiusių šalių parlamentai 1991 m. gruodžio 10–12 d. jį ratifikavo.

Po dviejų savaitių SSR Sąjunga galutinai nustojo egzistuoti, tad baigėsi ir Lietuvos Respublikos derybos su tuo tarptautiniu subjektu. Rusijos Federacijos prezidento B. Jelcino 1991 m. gruodžio 24 d. laišku Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui, taip pat Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos 1992 m. sausio 13 d. nota užsienio valstybių diplomatinių atstovybių vadovams Rusijos Federacija pasiskelbė SSRS teisių ir pareigų tęsėja. Lietuvos Respublika su Rusijos Federacija savo santykius jau buvo nustačiusi 1991 m. liepos 29 d. sudaryta sutartimi.

Lietuvos Respublikos derybos su Rusijos Federacija 1991–1992 metais dėl okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos

Po visuotinio Lietuvos Respublikos tarptautinio pripažinimo atnaujinimo 1991 m. rudenį SSRS karinė vadovybė suprato, kad SSRS okupacinės kariuomenės išvedimas iš Lietuvos, taip pat ir kitų Baltijos valstybių, yra tik laiko klausimas. 1991 m. rugsėjo 10 d. Maskvoje SSRS gynybos ministras Jevgenijus Šapošnikovas susitikime su Estijos, Latvijos ir Lietuvos vyriausybės atstovais pareiškė, kad kariuomenės išvedimas iš Baltijos valstybių prasidės, bet jo pradžios galima tikėtis ne anksčiau kaip 1994 metais, kai ji bus išvesta iš kitų Europos valstybių. SSRS gynybos ministerija, pagal sudarytas sutartis jau vykdanči kariuomenės išvedimą iš Rytų Europos valstybių, pradėjo rengti derybų pozicijas dėl kariuomenės išvedimo ne tik iš Baltijos valstybių, bet apskritai ir iš suverenitetą deklaravusių buvusių sovietinių respublikų terminų ir tvarkos, numatydama jų teritorijose įteisinti bent svarbiausias karines bazes.

Kai 1991 m. gruodžio 24 d. SSRS baigė egzistuoti ir Rusijos Federacija pasiskelbė visų jos teisių ir pareigų tęsėja, jai perėjo ir SSRS pareiga pašalinti Lietuvos okupacijos ir prievartinio Lietuvos inkorporavimo (aneksijos) į SSRS pasekmes¹⁰⁷.

107 Europos Bendrijų ir valstybių narių 1991 m. gruodžio 23 d. pareiškime buvo pabrėžta, kad „Rusija turi tęsti ir įgyvendinti buvusios SSRS tarptautines teises ir pareigas“.

Viena iš pirmiausia šalintinų pasekmių buvo okupacinė SSRS kariuomenė Lietuvoje. Okupacinės kariuomenės išvedimo tvarka ir terminai turėjo tapti naujų Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos derybų objektu. Derybų darbotvarkėje turėjo atsirasti ir Lietuvai padarytos žalos atlyginimo klausimas.

Derybos dėl okupacinės kariuomenės išvedimo prasidėjo 1992 m. sausio 17 d.¹⁰⁸ Maskvoje įvykusiame Lietuvos ir Rusijos vadovų V. Landsbergio ir B. Jelcino susitikime, kurio metu, aptariant Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių tolesnį plėtojimą, svarstytas Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos klausimas. Valstybių vadovų pasirašytame komunikate Lietuvos teritorijoje esanti buvusios SSRS kariuomenė buvo oficialiai apibrėžta kaip „kariuomenė, išvedama iš Lietuvos ir esanti Rusijos Federacijos jurisdikcijoje, kurios veiksmai neturi prieštarauti Lietuvos valstybiniam suverenitetui ir įstatymams“¹⁰⁹. Sutarimas dėl „išvedamos kariuomenės“ statuso Lietuvai buvo labai svarbus, kadangi jis leido išvengti kokio nors laikino teisėto okupacinės kariuomenės buvimo Lietuvos teritorijoje pripažinimo¹¹⁰. Komunikate sakoma, kad kariuomenės išvedimas bus vykdomas Šalių susitarimo, kurį derybomis numatoma parengti per mėnesį, nustatytais pagrindais. Komunikate taip pat sakoma: „Šalys visapusiškai rems (rus. *budut sodejstvovatj*) tvarkingą kariuomenės išvedimą iš Lietuvos teritorijos, pirmiausia iš sostinės Vilniaus, išsaugant išvedimo laikotarpiu atsiskaitymo už kariuomenės aprūpinimą pagal abipusiu sutarimu suderintus kiekius ir tarifus esamą tvarką.“

1992 m. sausio 21 d. Lietuvos atstovybė Rusijos Federacijoje gavo buvusios SSRS gynybos ministerijos, tapusios Rusijos Federacijos gynybos ministerija, visoms NVS šalims sausio 16 d. išsiųsto tipinio susitarimo „Dėl buvusios SSRS ginkluotųjų pajėgų, laikinai esančių (XXX) respublikos teritorijoje, teisinio statuso ir išvedimo tvarkos“ projektą. Svarbu atskleisti šio projekto esmines nuostatas, nes šiek tiek pakeistos jos tapo Rusijos Federacijos išeities pozicijomis prasidedančiose derybose su Lietuva.

Susitarimo projektu buvo numatyta: suteikti SSRS kariuomenės daliniams laikino buvimo (iki jų išvedimo) teisinį statusą; laikino buvimo susitarimo šalies teritorijoje ginti ne tik Rusijos Federacijos, bet ir kitų Nepriklausomų Valstybių Sandraugos [NVS] šalių suverenitetą ir teritorinį vientisumą, taip pat užtikrinti buvimo šalies „saugumą ir suverenitetą pagal išorinę sieną“; garantuoti, kad Rusijos Federacijos ginkluotosios pajėgos gerbs buvimo šalies konstituciją ir nesikiš į jos vidaus reikalus; sudaryti būtinas sąlygas kariniams daliniams atlikti savo funkcijas ir padengti dalį jų išlaikymo išlaidų; užtikrinti kariniams daliniams

108 T. y. tą dieną, kai Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba ratifikavo Lietuvos ir Rusijos 1991 m. liepos 29 d. sutartį.

109 Pagal Komunikato faksimilinę kopiją iš autoriaus archyvo.

110 Verta pažymėti, kad tolesnėse derybose Lietuva nuosekliai laikėsi nuostatos, kad okupacinės kariuomenės buvimas Lietuvoje iki pat visiško jos išvedimo išlieka neteisėtas.

teisę laisvai naudotis visais reikalingais pastatais ir teritorijomis, aerodromais, ryšių bei kita karine infrastruktūra; užtikrinti karinių dalinių, aviacijos ir laivų judėjimo bei manevrų laisvę; atlyginti laikino buvimo šaliai už kariuomenei teikiamas socialines ir komunalines paslaugas; *pripažinti Rusijos Federacijos nuosavybės teisę į kariuomenės pastatytą ar naudojamą nekilnojamąjį turtą*; suteikti į atsargą išleidžiamiems Rusijos kariškiams *teisę į laikino buvimo šalies pilietybę*, jų aprūpinimo butais garantijas; šaliai, iš kurios išvedama kariuomenė, *savo sąskaita ir jėgomis naujoje dislokavimo vietoje Rusijos Federacijos teritorijoje pastatyti karinės ir socialinės paskirties objektus*; ir kt.¹¹¹

Kadangi minėtas Rusijos parengto tipinio susitarimo projektas, kaip pagrindas deryboms, Lietuvai buvo visiškai nepriimtinas, rengdamasis pirmajam derybų delegacijų sausio 31 d. susitikimui, Lietuvos Respublikos derybų delegacijos vadovas 1992 m. sausio 27 d. kartu su delegacijos nariais parengė ir 1991 m. sausio 27 d. pateikė Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui V. Landsbergiui aprobuoti alternatyvų Lietuvos siūlytiną Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos susitarimo dėl buvusios Sovietų Sąjungos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos projektą¹¹². Jame buvo numatyta Rusijos kariuomenės išvedimą pradėti 1992 m. kovo 1 d. ir baigti 1992 m. rugsėjo 1 d.

1992 m. sausio 30 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis savo potvarkiais¹¹³ suteikė įgaliojimus Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojui Česlovui Vytautui Stankevičiui ir deputatams (kai kurie iš jų tuo metu buvo paskirti ministrais) Aleksandrui Algirdui Abišalai, Audriui Butkevičiui, Egidijui Jarašiūnui, Mečiui Laurinkui, Sauliui Pečeliūnui, Gediminui Šerkšniui, Zigmui Vaišvilai atstovauti Lietuvos Respublikai pirmajame derybinia-me susitikime su Rusijos Federacijos valstybine delegacija dėl SSRS kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos.

1992 m. sausio 31 d. Vilniuje įvyko Rusijos Federacijos valstybinės delegacijos, vadovaujamos ministro pirmininko pavaduotojo S. Šachrajaus, ir Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos, vadovaujamos šios knygos autoriaus, derybinis susitikimas. Abi šalys pristatė ir argumentavo savo pozicijas esminiais derybų klausimais. Rusijos pusė pasiūlė svarstyti galimybę kai kuriuos jai svarbius SSRS karinius objektus, kaip laikinas karines bazes, tam tikram laikui palikti Lietuvos teritorijoje. Lietuvos delegacija šio pasiūlymo svarstyti nesutiko. Ji išdėstė Lietuvos poziciją, kad visi kariuomenės daliniai turi būti išvesti ir visi kariniai objektai turi būti perduoti Lietuvai. Lietuvos delegacija pareiškė, kad kariuomenės išvedimas turėtų būti užbaigtas dar iki 1992 metų pabaigos. Rusijos delegacija šį terminą

111 Pagal susitarimo projekto kopiją iš autoriaus archyvo.

112 15 straipsnių susitarimo projektas rusų k. autoriaus archyve.

113 Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko 1991 m. sausio 30 d. potvarkiai Nr. 16 ir 17 autoriaus archyve.

įvertino kaip nerealų ir siūlė svarstyti 1994 metų datą. Derybinis posėdis vyko nuo ryto ir baigėsi po vidurnakčio. Jo metu išaiškėjo dideli šalių pozicijų skirtumai. Vis tik po derybinio susitikimo delegacijų vadovų pasirašytame dvišaliame komunikate buvo užfiksuotas susitarimas, kad „karinių dalinių išvedimas iš Lietuvos Respublikos teritorijos prasidės 1992 metų vasarį“. Komunikate taip pat sakoma, kad ekspertų grupės susitarimui parengti vasario 10 dieną pradės darbą Vilniuje.

1991 m. vasario 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino¹¹⁴ Valstybinės derybų su Rusijos Federacija delegacijos nuolatinę sudėtį ir jos derybų įgaliojimus, numatė jos ir ekspertų veiklos finansavimo bei kitokio aprūpinimo sąlygas. Patvirtinta ši valstybinės delegacijos sudėtis: Č. V. Stankevičius (delegacijos vadovas), A. A. Abišala, A. Butkevičius, E. Jarašiūnas, V. Jarmolenko, R. Ozolas, S. Pečeliūnas, A. Saudargas, G. Šerkšnys ir Z. Vaišvila. Tačiau delegacija ir toliau dirbo Aukščiausiojoje Taryboje, nes jos vadovas ir visi nariai buvo deputatai ir Kovo 11-osios Akto signatarai, nors dalis jų kartu ėjo pareigas ir Vyriausybėje. Delegacijos parengiamojo darbo koordinatoriumi buvo paskirtas A. A. Abišala. Delegacijos posėdyje buvo nuspręsta sudaryti tris delegacijos narių vadovaujamas darbo grupes atskirų derybų sričių klausimams nagrinėti: G. Šerkšnio grupė – politinių susitarimų klausimų; S. Pečeliūno – kariuomenės išvedimo sąlygų; R. Ozolo – žalos atlyginimo klausimų.

Delegacijos darbas buvo kolegialus. Derybų nuostatos buvo formuojamos delegacijos „namų darbų“ posėdžiuose. Delegacijos vadovas 1992 m. vasario 25 d. patvirtino Valstybinės delegacijos reglamentą. Jame, be kita ko, buvo nustatyta: „Derybų posėdžiams vadovauja ir pasiūlymus Rusijos delegacijai formuluoja delegacijos vadovas. Kalbėti [derybų] posėdžio metu delegacijos nariai ir ekspertai gali tik delegacijos vadovui leidus. Derybų posėdžio metu bet kuris delegacijos narys gali siūlyti vadovui prašyti pertraukos. Ekspertų susitikimai vyksta dėl jų susitarus delegacijų vadovams. Prieš šiuos susitikimus delegacija nustato ekspertams jų įgaliojimų ribas ir duoda instrukcijas“¹¹⁵.

Abiejų šalių valstybinių delegacijų ekspertų derybiniai susitikimai vyko 1992 m. vasario 11–14 d. Vilniuje, kovo 18–19 d. Maskvoje ir balandžio 23–24 d. vėl Vilniuje. Susitikimų metu Rusijos atstovai siekė derėtis jų Gynybos ministerijos parengto tipinio susitarimo projekto pagrindu, kurio esmines nuostatas apibūdino anksčiau ir kurios Lietuvai buvo nepriimtinos, todėl ekspertų susitikimuose ženklėsnės pažangos pasiekti nepavyko.

Tuo metu Lietuvos Respublikos valstybinė derybų delegacija savo posėdžiuose toliau tobulino minėtą sausio 27 dieną parengtą susitarimo projektą. Delegacijos

114 Vyriausybės 1992 m. vasario 6 d. potvarkis Nr.124.

115 Cituojama pagal delegacijos reglamentą, dok. Nr. 18, iš autoriaus archyvo.

Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos delegacijų derybų dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos pirmasis posėdis 1992 m. sausio 31 d. Vilniuje, „Draugystės“ (dabar Crowne Plaza Vilnius) viešbutyje. Posėdį pradeda Lietuvos delegacijos vadovas Č. V. Stankevičius (stovi dešinėje). Delegacijos nariai Z. Vaišvila ir G. Šerkšnys (sėdi). Gilumoje stovi E. Zingeris. Kairėje centre: Rusijos Federacijos Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas delegacijos vadovas S. Šachrajus. ELTA nuotrauka.

narys Egidijus Jarašiūnas kartu su delegacijos pasitelktu kitu teisės specialistu Vytautu Sinkevičium parengė atskiro susitarimo dėl jurisdikcijos taikymo išvedamos kariuomenės personalui projektą. Šių projektų nuostatomis vadovavosi Lietuvos delegacijos ekspertų grupės vasario–balandžio mėnesiais vykusiuose darbo susitikimuose su Rusijos ekspertų grupėmis. Lietuvos derybininkai siekė, kad derybose pagrindu būtų priimami Lietuvos projektai ar bent atskiri jų straipsniai. Nors tuo laikotarpiu derybos vyko intensyviai, Rusijos derybininkai nesutiko priimti Lietuvos pasiūlymų. Jie teigė neturintys tam įgaliojimų. Todėl nepavyko suderinti jokių susitarimų projektų straipsnių.

Rusijos prezidentas B. Jelcinas 1992 m. kovo 18 d. paskyrė naują Rusijos derybų su Lietuva delegacijos vadovą¹¹⁶. Tačiau po šio pakeitimo tapo dar akivaizdžiau, kad Rusija nėra pasirengusi keisti savo derybinių nuostatų ir tiesiog delsia derėtis dėl Lietuvos pasiūlytų susitarimų projektų.

¹¹⁶ Kadrinį SSRS diplomata, ambasadorių ypatingiems pavedimams Viktorą Isakovą.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis ir Rusijos Federacijos Prezidento Boriso Jelcino specialusis atstovas, užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas Fiodoras Šelovas-Kovediajevas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo (dabar Konstitucijos) salėje pasirašo 1991 m. liepos 29 d. Maskvoje pasirašytos Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties ratifikavimo raštų pasikeitimo protokolą. Už jų stovi Lietuvos derybų delegacija. Iš kairės: Č. V. Stankevičius (delegacijos vadovas), A. A. Abišala, G. Šerkšnys, E. Bičkauskas, V. Jarmolenko, L. N. Rasimavičius, S. Pečeliūnas, K. Glaveckas. Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d.

Fotografas Jonas Juknevičius.

LCVA. 0-124712.

Kadangi per pirmąją derybų posėdį buvo susitarta kariuomenės išvedimą iš Lietuvos pradėti 1992 m. vasarį, vienas smulkus techninės paskirties kariuomenės būrys 1991 m. vasario 27 d. buvo išvestas. Tuo metu pagrindiniai kariuomenės daliniai Lietuvoje buvo pildomi Rusijos kariškiais, nors Lietuva juos įvežti buvo uždraudusi. 1992 m. balandžio 28 d. Lietuvos vadovas V. Landsbergis kreipėsi telegrama į Rusijos prezidentą B. Jelciną, reikalaudamas, kad būtų nutraukti nauji kariuomenės papildymai ir kariškių vežimas į Lietuvą. 1992 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija dėl nelegalaus naujų karinių būrių vežimo į Lietuvą įteikė Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijai protesto notą.

1992 m. gegužės 4 d. Vilniuje, Aukščiausiosios Tarybos rūmuose, įvyko oficiali pasikeitimo 1991 m. liepos 29 d. Sutarties ratifikavimo raštais ceremonija. Pasikeitimo ratifikavimo raštais protokolą Rusijos Federacijos vardu pasirašė užsienio

reikalų ministro pirmasis pavaduotojas F. Šelovas-Kovediajevas, Lietuvos Respublikos vardu – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis.

1992 metų gegužę derybos dėl kariuomenės išvedimo vis dar buvo įstrigusios, nes šalių pozicijos iš esmės tebesiskyrė. Tapusi SSRS teisių ir pareigų tęsėja ir perėmusi visas SSRS ministerijas, Rusijos Federacija pakeitė savo pozicijas, kurios anksčiau, derantis dėl 1991 m. liepos 29 d. sutarties, buvo žymiai liberalesnės. Dabar jau ir Rusijos Federacijos delegacija savo nuostatas derybose grindė „buvusių sovietinių respublikų atsiskyrimo nuo SSRS“ *secesijos*¹¹⁷ doktrina, nes, naudodamasi jai atitekusiomis Sovietų Sąjungos teisėmis, Rusija nelabai norėjo pripažinti tapusi taip pat ir jos pareigų bei atsakomybės perėmėja, siekė kiek įmanoma palengvinti jai atitekusių sunkią SSRS vykdytos okupacijos padarinių naštą, ypač masiškai išvedant didžiulę okupacinę kariuomenę iš Vidurio Europos ir Baltijos valstybių. Rusijos Federacijos pozicijų pasikeitimui įtakos turėjo ir jos paveldėtų buvusių SSRS Gynybos ir Užsienio reikalų ministerijų personalo nuostatos, taip pat iš Europos išvedamos okupacinės kariuomenės daugiataukstantinio karininkų korpuso nuotaikos.

Lietuvos delegacija visas savo derybų nuostatas nuosekliai grindė tuo faktu, kad Lietuva niekada nebuvo į SSRS įstojusi, o buvo jos okupuota valstybė, prievarta inkorporuota į SSRS. Lietuvos derybininkai derybose siekė, kad visos iš tų faktų išplaukiančios problemos būtų sprendžiamos taikant atitinkamus tarptautinės teisės principus ir normas.

Derybose svarstant su kariuomenės išvedimu susijusias problemas ir su tuo siejamas Rusijos pareigas, atsakomybės klausimas iškildavo nuolat. Rusijos derybininkai atsakomybę norėjo „nurašyti“ SSRS režimui. Jie teigė, kad Lietuvai žalingų padarinių kaltininkas buvo Sovietų Sąjungos totalitarinis komunistinis režimas ir jo institucijos, kurioms tad ir tenka atsakomybė už tai. Rusija juk taip pat nuo šio režimo nukentėjusi. Lietuvos derybininkai aiškino, kad tai, kas Rusijoje padaryta dėl jos nusikalstamo režimo, yra jos vidaus atsakomybės dalykas. Tačiau Lietuva, kitaip nei Rusija, yra nuo užsienio valstybės – Sovietų Sąjungos įvykdyto šiurkštaus tarptautinės teisės pažeidimo nukentėjusi šalis, todėl pagal tarptautinę teisę atsakomybė už pažeidimo padarinius tenka juos sukėlusiai valstybei. Iš to atsiranda pareiga šios valstybės teisių ir pareigų tęsėjai tuos padarinius pašalinti.

Skyrėsi šalių nuostatos dėl Rusijos pareigos išvesti kariuomenę iš Lietuvos. Rusijos atstovai laikėsi pozicijos, kad įsipareigojimas išvesti kariuomenę išplauks tik iš būsimų susitarimų. Lietuvos delegacija laikėsi nuostatos, kad neatidėliotinai išvesti okupacinę kariuomenę iš Lietuvos yra Rusijai perėjusi absoliuti SSRS tarptautinė pareiga, kuri yra ne derybų objektas, bet prievolė, išplaukianti iš tarptautinės teisės, o ne iš būsimos sutarties įsipareigojimų. Vykstančiose derybose gali

117 Komentarą žr. 106 išnašoje.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis Marijampolėje dislokuotos Rusijos kariuomenės 7-osios oro desanto divizijos 119-ame pulke kalbasi su pulko vadu pulkininku A. Degtiovu ir atvykusiu Rusijos oro desanto pajėgų vado pavaduotoju generolu leitenantu O. Pikausku. Už jų dešinėje – krašto apsaugos ministro pavaduotojas Jonas Gečas. 1992 m. lapkričio [14 d.]. Fotografas Gediminas Svitojus. LCVA. 0-112255.

būti deramasi tik dėl šios prievolės vykdymo tvarkos. Lietuvos atstovai siekė, kad būsimoje sutartyje Rusija šią pareigą nedviprasmiškai pripažintų.

Rusija derybose siekė, kad Lietuvoje tebesančiai kariuomenei būtų suteiktas teisinis laikinasis statusas ir kad ši kariuomenė būtų pripažinta kaip teisinis subjektas. Lietuva tvirtai laikėsi nuostatos, kad okupacinė kariuomenė negali įgyti teisėto buvimo statuso, nes ji buvo ir lieka neteisėtai esanti kariuomenė, kuri yra derybų objektas ir juridiniu subjektu negali būti pripažinta. Tačiau Lietuva pripažino šioje kariuomenėje tarnaujančių žmonių pagrindines žmogaus teises. Todėl derybose vėliau buvo reguliuojami tik Rusijos kariškių ir jų šeimos narių, o ne kariuomenės dalinių teisių klausimai.

Rusijos atstovai norėjo, kad Rusijos išvedamos kariuomenės dalinių iki išvedimo kontroliuojamose teritorijose būtų taikoma Rusijos jurisdikcija. Lietuvos atstovai nepripažino jokio eksteritorialumo taikymo kariuomenės kontroliuojamo-

Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos atstovai lankosi Rusijos kariuomenės apleidžiamoje Šiaurės miestelio bazėje Vilniuje. Iš kairės: Lietuvos valstybinės derybų su Rusija delegacijos narys G. Šerkšnys, Rusijos Federacijos ambasadorius Lietuvoje N. Obertyševs, Rusijos 107-osios motorizuotos šaulių divizijos vadas generolas V. Frolovas, krašto apsaugos ministro pavaduotojas J. Gečas, Lietuvos kariuomenės Jungtinio štabo viršininkas V. Tutkus. Vilnius, 1992 m. gruodžio 4 d.

Fotografas Jonas Staselis.

LCVA. 0-103395.

se Lietuvos teritorijose ir laikėsi nuostatos, kad visoje Lietuvos teritorijoje be jokios išimties galioja tik Lietuvos įstatymai ir Lietuvos valdžios įgaliojimai.

Rusijos derybininkai teigė, kad SSRS kariuomenės pastatyti ar naudojami pastatai ir statiniai yra kariuomenės nuosavybė, todėl nuosavybės teisės į juos dabar priklauso Rusijos Federacijai. Ji siekė, kad Lietuva už juos sumokėtų kompensaciją arba šis turtas toliau būtų valdomas bendrai su Rusija. Rusijos delegacija šias pretenzijas, be kita ko, grindė Lietuvos SSR administracijos aktais, traktuodama ją kaip neva teisėtą Lietuvos valdžią.

Lietuvos delegacija tokius argumentus atmetė, motyvuodama tuo, kad 1944–1990 metais Lietuvai prievarta primestos SSRS okupacinės valdžios institucijos, įskaitant vadinamąją Lietuvos SSR valdžią, buvo neteisėtos. Jų sprendimai Lietuvos Respublikos negalėjo niekuo įpareigoti ir negalėjo turėti jokių teisinių pasekmių. SSRS, kaip okupavusi valstybė, negalėjo teisėtai įsigyti Lietuvoje jokios nuosavybės ar gauti teisėtos naudos. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba,

*Iš Visorių karinės bazės netoli Vilniaus išvedamo Rusijos karinio dalinio vadovaujantys karininkai išvykimo ceremonijoje. 1992 m. Fotografas Paulius Lileikis.
LCVA. 0-108226.*

*Rusijos karinio dalinio kareiviai iš Visorių karinės bazės netoli Vilniaus išvyksta namo. 1992 m. Fotografas Paulius Lileikis.
LCVA. 0-108227.*

*Rusijos kariuomenės tankai iš Šiaurės miestelio karinės bazės kraunami ant platformų Kirtimuose. Vilnius, 1992 m. Fotografas Paulius Lileikis.
LCVA. 0-108261.*

*Rusijos karinis dalinys išvyksta iš Mickūnų karinės bazės netoli Vilniaus. 1992 m. Fotografas Paulius Lileikis.
LCVA. 0-108221.*

Iš Lietuvos išvežti Rusijos kariuomenės tankai pjaustomi metalo laužui. Baltarusija, 1992 m. gruodis. Fotografas Romas Jurgaitis. LCVA. 0-103553.

remdamasi tarptautinės teisės principais, dar 1991 m. lapkričio 28 d. buvo išleidusi įstatymą¹¹⁸, kuris nustatė, kad SSRS kariuomenės naudojami pastatai ir statiniai besąlygiškai priklauso Lietuvos Respublikai.

Kariuomenės išvedimo laikotarpiu Rusija norėjo išleisti į atsargą dalį karininkų ir juos legalizuoti Lietuvoje. Ji siekė, kad šiems karininkams net būtų pripažintos „politinės ir pilietinės teisės“. Lietuva atmetė tokius Rusijos reikalavimus, laikydamasi nuostatos, kad visi Rusijos kariškiai ir jų šeimos nariai¹¹⁹ priklauso išvedamos kariuomenės kontingentui ir negali būti legalizuojami Lietuvoje kaip teisėti gyventojai. Tačiau Lietuva sutiko, kad iki kariuomenės išvedimo pabaigos Rusijos kariškiai ir jų šeimos naudotųsi Lietuvos medicinos pagalba, vaikų darželiais, mokyklomis, gautų komunalinius ir socialinius patarnavimus. Tačiau už visas suteiktas paslaugas turėjo mokėti Rusijos Federacija.

Lietuva derybose dėl Rusijos kariuomenės išvedimo tvarkos norėjo išspręsti ir žalos atlyginimo klausimus. Lietuva, be kita ko, siūlė Rusijai už 1940 metais

118 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl SSRS karinių dalinių bei kitų karinių struktūrų neteisėtai valdomo turto ir sandorių Lietuvos Respublikos teritorijoje“. Valstybės žinios, 1991 12 20, Nr. 35-951.

119 Rusijos gynybos ministerijos pateiktais duomenimis, Lietuvoje tuo metu dar buvo 10 200 karininkų šeimų.

pagrobtą Lietuvos kariuomenės ginkluotę ir karinį turtą kompensuoti nauja ginkluote ir karine technika, reikalinga Lietuvos gynybiniam pajėgumui atkurti, o dėl kitos žalos atlyginimo derybas vesti atskirai. Derybų metu Rusijos delegacija šių pretenzijų pagrįstumo neneigė ir dėl to net buvo suderinti atitinkami susitarimo straipsniai, tačiau paskutinę susitarimų derinimo dieną susitarimą su tokiais straipsniais pasirašyti atsisakė.

Dėl esmingai besiskiriančių šalių pozicijų įstrigusioms deryboms išjudinti reikėjo naujo impulso. Juo turėjo tapti Lietuvos piliečių referendumu pareikštas tautos reikalavimas išvesti okupacinę kariuomenę. Referendumo surengimo iniciatyvą iškėlė Seime atstovaujama Lietuvos krikščionių demokratų partija. 1992 m. balandžio 27 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarė surengti referendumą dėl reikalavimo išvesti SSRS kariuomenę. 90 procentų 1992 m. birželio 14 d. įvykusio referendumo dalyvių pritarė reikalavimui, „kad buvusios SSRS kariuomenės išvedimas iš Lietuvos Respublikos teritorijos būtų pradėtas tuoj pat ir užbaigtas 1992 metais ir kad būtų atlyginta Lietuvos žmonėms bei Lietuvos valstybei padaryta žala“.

Kadangi ir po referendumo Rusijos derybininkai teigė, kad per Lietuvos reikalaujamą trumpą laikotarpį techniškai neįmanoma išgabenti Lietuvoje esančios kariuomenės su jos sunkiąja technika ir didžiuliais arsenalais, Lietuvos Respublikos valstybinė derybų delegacija 1992 m. birželio 30 d. oficialiai įteikė Rusijai pačios Lietuvos ekspertų parengtą detalų visų buvusios SSRS kariuomenės dalinių išvedimo iš Lietuvos teritorijos iki 1992 m. gruodžio 31 d. grafiką. Grafikas buvo pagrįstas krovinių kiekio ir vagonų poreikio skaičiavimais bei techninėmis Lietuvos geležinkelių galimybėmis.

Lemiamas veiksnys, išjudinęs iš sąstingio Lietuvos ir Rusijos derybas ir susitarimus dėl kariuomenės išvedimo, buvo 1992 m. liepos 10 d. Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Helsinkio viršūnių susitikimas. Rengiant Viršūnių deklaracijos projektą, Lietuvos ir jos pastangas remiančių Vakarų šalių diplomatams bendrai pavyko pasiekti, kad jame būtų įrašytas specialus 15 straipsnis dėl kariuomenės išvedimo, kuris reikalavo sudaryti susitarimus ir grafikus, kad būtų greitai, visiškai ir tvarkingai išvesta užsienio kariuomenė iš Baltijos šalių teritorijos¹²⁰. Deklaracija su tokiu straipsniu konsensusu buvo priimta.

120 Priimtas toks Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Helsinkio 1992 m. Viršūnių deklaracijos 15 straipsnio tekstas (ištrauka): „15. <...> Mes reiškiamo paramą ESBK dalyvaujančių šalių pastangoms taikiu būdu ir derybomis pašalinti iš praeities likusias problemas, tokias kaip užsienio karinių pajėgų buvimas Baltijos valstybių teritorijose be būtino šių šalių sutikimo. Todėl, sutinkamai su pagrindiniais tarptautinės teisės principais ir siekdami išvengti bet kokio galimo konflikto, mes raginame suinteresuotas Šalis dalyves neatidėliotinai sudaryti tinkamus dvišalius susitarimus, įskaitant grafikus, dėl greito, tvarkingo ir visiško tokių užsienio karinių pajėgų išvedimo iš Baltijos valstybių teritorijų.“ Conference for Security and Co-operation in Europe. 1992 Summit, Helsinki. http://www.osce.org/documents/mcs/1992/07/4048_en.pdf

Lietuvos vadovas V. Landsbergis Viršūnių susitikime paskelbė Lietuvos interpretacinį pareiškimą dėl Viršūnių deklaracijos 15 straipsnio. Pareiškimе primenama, kad Rusijai, kaip SSRS pareigų ir teisių tęsėjai, atiteko pareiga pašalinti visas 1940 metų Lietuvos okupacijos pasekmes, įskaitant ir žalą Lietuvai atlyginimą pagal 1992 m. birželio 14 d. Lietuvos referendumo reikalavimą¹²¹. Niekam iš atstovaujamų valstybių neprieštaraujant, pareiškimas buvo priimtas ir pridėtas prie 1992 metų Helsinkio Viršūnių susitikimo dokumentų.

Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos nariui Aleksandrui Algirdui Abišalai tapus Lietuvos Respublikos Ministru Pirmininku, buvo pakeista ir išplėsta delegacijos sudėtis – ji papildyta patyrusiais teisės specialistais, kurie iki tol buvo delegacijos ekspertai. 1992 m. rugpjūčio 10 d. Vyriausybė patvirtino¹²² šios sudėties valstybinę delegaciją: Č. V. Stankevičius (delegacijos vadovas), A. Butkevičius, E. Jarašiūnas, V. Jarmolenko, V. Katkus, V. Navickas, R. Ozolas, S. Pečeliūnas, V. Sinkevičius, S. Stačiokas, V. Vadapalas ir A. Venskų¹²³.

Po Helsinkio Viršūnių susitikimo derybose pasijuto sparti pažanga. 1992-ųjų liepą į derybas su Lietuva aktyviai įsitraukė konstruktyviai dirbti nusiteikę Rusijos gynybos ministerijos atstovai. Rugpjūčio mėnesį Rusijos delegacijoje jie perėmė iniciatyvą. Lietuvos parengti susitarimų projektai buvo priimti derybų pagrindu. Rusijos pusė atsisakė kai kurių savo ankstesnių teisiškai nepagrįstų pozicijų, labiau atsižvelgė į pagrįstus Lietuvos argumentus. Todėl abiem šalims pavyko pasiekti kompromisą ir priimtinu būdu susitarti dėl daugumos susitarimų straipsnių.

Delegacijų lygmeniu buvo suderinta tokia pagrindinio susitarimo projekto 1 straipsnio formuluotė: „Rusijos Federacija pripažįsta savo tarptautinius įsipareigojimus išvesti kariuomenę ir įvykdys organizuotą ir visišką Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimą iš Lietuvos Respublikos teritorijos ne vėliau kaip 1993 m. rugpjūčio 31 d.“ Rusijos delegacija taip pat sutiko su šio susitarimo projekto straipsniu, kuris numatė kompensuoti Lietuvai už SSRS 1940 metais pagrobtą Lietuvos kariuomenės ginkluotę ir turtą, atlyginti SSRS kariuomenės padarytą ekologinę žalą po 1991 m. gruodžio 24 d., kai Rusija perėmė SSRS atsakomybę už jos ginkluotąsias pajėgas. Lietuva derybose dėl susitarimo darė kompromisą dėl Rusijos kariuomenės išvedimo pabaigos termino – 1993 m. rugpjūčio 31 d. Ji taip pat sutiko, kad dėl kitos SSRS padarytos žalos dalies atlyginimo tvarkos būtų deramasi vėliau.

Derybos dar nebuvo baigtos, kai 1992 m. rugpjūčio 26 d. Lietuvos ir Rusijos vadovai telefonu susitarė 1992 m. rugsėjo 8 d. surengti oficialų susitikimą Maskvoje,

121 CSCE Helsinki Summit, 1992. Delegation of Lithuania. Interpretative Statement. – Helsinki: July, 1992. Tekstas lietuvių kalba pateikiamas šioje knygoje.

122 Vyriausybės 1992 m. rugpjūčio 10 d. potvarkis Nr. 796.

123 Ambasadorius Adolfas Venskų tuo metu buvo Lietuvos Respublikos atstovas prie Europos Sąjungos ir NATO.

skirtą susitarimams dėl Rusijos kariuomenės išvedimo pasirašyti. Tai įpareigojo abiejų šalių delegacijas dirbti dar intensyviau.

Paskutinis labai įtemptų derybų etapas vyko Lietuvos atstovybėje Maskvoje. Jis prasidėjo 1992 m. rugsėjo 7 d. vakare ir baigėsi ankstyvą rugsėjo 8 d. rytą. Rusijos Federacijos delegacijai šiame susitikime vadovavo užsienio reikalų ministro pavaduotojas Vitalijus Čurkinas. Nors V. Čurkinas labai kritiškai ir emocionaliai vertino anksčiau delegacijų jau suderintus susitarimų straipsnius, mėgindamas juos pakeisti, Lietuvos delegacijai vis dėlto pavyko pasiekti, kad parengti susitarimų projektai liktų nepakeisti.

Tuo pat metu derybų delegacijos narys krašto apsaugos ministras Audrius Butkevičius ir Krašto apsaugos ministerijos kariniai pareigūnai, dirbdami atskirai nuo posėdžiavusių derybų delegacijų, su Rusijos Federacijos gynybos ministru Pavelu Gračiovu ir Generalinio štabo karininkais iki rugsėjo 8 d. ryto baigė rengti ir suderino detalius karinių junginių ir dalinių išvedimo grafikus¹²⁴.

Delegacijų derybų posėdyje buvo visiškai suderinti ir parengti pasirašyti 7 atskiri susitarimai, įskaitant susitarimą dėl kariuomenės išvedimo grafiko, kurį derino abiejų šalių gynybos ministrai. Svarbu paminėti, kad gana didelio formato detalus kariuomenės dalinių išvedimo grafikas abiejų šalių ministrų buvo užbaigtas derinti ir parengtas pasirašyti kaip pagrindinio susitarimo priedas. Tačiau Lietuvos delegacijos vadovui paprašius jį perdirbti kaip savarankišką susitarimą su parašais susitariančiųjų valstybių vardu, naujas jo variantas buvo užbaigtas ir suderintas ankstyvą rugsėjo 8-osios rytą.

Po keleto valandų į Lietuvos atstovybę netikėtai atvyko Rusijos Federacijos prezidento patarėjas valstybės sekretorius Genadijus Burbulis. Susitikime su Vytautu Landsbergiu jis pasakė, kad Rusijos Prezidentui problemiška pasirašyti suderėtą pagrindinį susitarimą su jo 9-uju straipsniu, kuriuo Rusija įsipareigoję kaip kompensaciją perduoti Lietuvai ginkluotės ir amunicijos. Jis prašė šio straipsnio atsisakyti, o vietoj jo siūlė Lietuvai parengti pareiškimą prie pasirašomo susitarimo, kuriuo ji pareikštų, kad susitarimą pasirašant neišspręsti žalos, padarytos Lietuvai po 1940 m. birželio 14 d., atlyginimo klausimai turės būti sprendžiami tolesnėse Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos derybose. Su Rusijos prašymu teko sutikti ir parengti tokio Lietuvos pareiškimo tekstą.

Tačiau tuo netikėtumai nesibaigė. Tos pačios rugsėjo 8-osios vakare Kremliuje įvykusiame Lietuvos ir Rusijos vadovų bei delegacijų baigiamajame susitikime B. Jelcinas pranešė V. Landsbergiui, kad Rusijos pusė nusprendė pasirašyti tik tris

124 Krašto apsaugos ministerijos duomenimis, 1992 m. rudenį išvedamą iš Lietuvos Rusijos kariuomenę sudarė 182 koviniai įvairaus dydžio junginiai ir daliniai (tarp jų –28 pulkai 5 divizijų sudėtyje ir 8 kiti pulkai), kuriuose buvo 34600 kariškių, 455 tankai, 2075 šarvuočiai, 402 artilerijos pabūklai, 109 lėktuvai, 120 sraigtasparnių ir milžiniški kiekiai amunicijos. Kariuomenės užimtų žemės sklypų bendras plotas sudarė 96000 ha.

susitarimus – dėl Rusijos kariuomenės išvedimo grafiko su priedais, dėl karinių dalinių ir kariškių elgesio bei funkcionavimo taisyklių, dėl Rusijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo techninių ir organizacinių klausimų sprendimo tvarkos¹²⁵, pareikšdamas, kad kitus keturis nepasirašytus susitarimus bus galima pasirašyti 1992 metų spalio mėnesį. Lietuvos vadovas sutiko. Visi pasirašytieji susitarimai įsigaliojo nuo jų pasirašymo.

Liko nepasirašyti šie suderėti susitarimai: „Dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos“ (vadinamasis pagrindinis susitarimas); „Dėl jurisdikcijos išvedamoms iš Lietuvos Respublikos teritorijos Rusijos Federacijos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių asmenų ir jų šeimų atžvilgiu“; „Dėl iš Lietuvos Respublikos teritorijos išvedamoms Rusijos Federacijos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių kariškių ir kitų asmenų turto ir butų klausimų sureguliuavimo“; „Dėl Rusijos Federacijos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių asmenų socialinių klausimų sureguliuavimo“¹²⁶.

1992 metų spalio mėnesį Rusijos Federacijos užsienio politikos institucijos pradėjo reikalauti pasiektų susitarimų revizavimo. Rusijos parlamento Užsienio reikalų komitetas siūlė Rusijos prezidentui parafuotų, bet nepasirašytų susitarimų nepasirašyti, „kol jie ne bus tinkamai parengti, atsižvelgiant į Rusijos ir jos piliečių teises bei interesus Lietuvos teritorijoje“. Rusijos užsienio reikalų ministerija mėgino inicijuoti naujas derybas, pateikdama siūlymus, iš esmės revizuojančius 1992 m. rugsėjo 8 d. suderėtą vadinamąjį pagrindinį susitarimą ir kitus sutartus susitarimus. Šiais pasiūlymais buvo siekiama esminių pakeitimų anksčiau sudertuose susitarimų projektuose, juose vėl atsispindėjo nuostatos, kurių Rusija derybose jau buvo atsisakiusi. Nepaisant Rusijos revizionistinių pastangų pakeisti subalansuotus derybų rezultatus, pasirašyti susitarimai išliko be pakeitimų, jie buvo užregistruoti Jungtinių Tautų Sekretariate, pagal juos buvo vykdomas ir sutartu laiku užbaigtas kariuomenės išvedimas¹²⁷. Likusieji suderėti susitarimų projektai taip pat išliko nepakeisti, tad ir nepasirašyti.

Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 1992 m. lapkričio 25 d. priėmė rezoliuciją A/RES/47/21 „Visiškas užsienio karinių pajėgų išvedimas iš Baltijos valstybių teritorijos“, kuria pasveikino „nesenus susitarimus dėl užsienio kariuomenės visiško išvedimo iš Lietuvos“ ir paragino „neatidėliotinai sudaryti susitarimus, įskaitant grafikus, dėl kariuomenės išvedimo iš Latvijos ir Estijos“.

125 Pasirašytų susitarimų tekstai pateikiami šios knygos prieduose.

126 Šių susitarimų tekstai paskelbti knygoje Stankevičius Č. V. „Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos“. Vilnius: VU Teisės fakultetas / Leidybos centras prie KAM, 2002.

127 1993 m. rugpjūčio 31 d.

Lietuvos Aukščiausioji Taryba ne tik išreiškė tautos valią, paskelbdama Kovo 11-osios Aktą, bet ir, pasilikdama savo rankose vadovavimą deryboms su M. Gorbačiovo vadovaujama Sovietų Sąjungos imperija ir B. Jelcino vadovaujama Rusijos Federacija, prisiėmė visą riziką ir tiesioginę atsakomybę už faktišką visiškos Lietuvos nepriklausomybės įgyvendinimą.

Šioje knygoje pateikta trumpa tarptautinės aplinkos apžvalga leidžia teigti, kad sąlygos visiškai įgyvendinti 1990-ųjų kovo 11-ąją paskelbtą atkurtą Lietuvos valstybės nepriklausomybę buvo labai nepalankios. V. Landsbergio ir jo vadovaujamos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nekompromisines pozicijas dėl paskelbtosios nepriklausomybės ir pastangas Kovo 11-osios Akto pamatinius sprendimus įgyvendinti be išlygų Vakarų lyderiai vertino kritiškai – kaip nerealistiškas. Vakarai buvo suinteresuoti Sovietų Sąjungos liberalizavimu, bet ne „išmontavimu“. Reali perspektyva Lietuvai buvo įgyvendinti tik dalinę Lietuvos valstybės nepriklausomybę – neaišku, kuriam laikui – konfederaciniais ryšiais Lietuvą su-saistant su transformuojama SSRS. Gera, kad Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje vyravo idealistinės, o ne „realistinės“ nuostatos. V. Landsbergio vadovaujama Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba istorinę tautos užduotį – visiškos Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo tikslą atliko sėkmingai, pasiekdama daugiau negu tuo metu buvo realu.

Lietuvos Respublikos istorijoje dviem seimams – Steigiamajam Seimui ir Aukščiausiajai Tarybai teko panašūs pamatiniai uždaviniai: valstybės nepriklausomybės atkūrimo, demokratinės valstybės santvarkos kūrimo, valstybės tarptautinio pripažinimo ir santykių su pasaulio valstybių bendrija sureguliovimo darbai. Abiem atvejais Lietuvos valstybės santykių su kitomis valstybėmis sureguliovimo kelias turėjo prasidėti nuo išsivadavimo iš visų buvusių priklausomybės ryšių su Rusijos valstybe ir dvišalių valstybinių santykių su ja nustatymo.

Prisiminkime, kaip Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. Aktu apibrėžė Steigiamojo Seimo uždavinius: „*Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.*“

Trumpai susumuokime Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo veiklą. Atkuriamasis Seimas po pusės amžiaus okupacijos atkūrė ir įtvirtino Lietuvos nepriklausomos valstybės tęstinumą, vadovaudamas deryboms

Lietuvos Respublikos Konstitucijos pasirašymo ceremonija Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo (dabar Konstitucijos) salėje. Dokumentą skaito Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis. Toliau iš kairės: Aukščiausiosios Tarybos sekretorius L. Sabutis, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojai Č. V. Stankevičius, B. J. Kuzmickas ir K. Motieka, deputatai B. Lubys, M. Laurinkus, Z. Juknevičius, J. Olekas, A. Svarinskas, B. Gajauskas. Už jų kiti Aukščiausiosios Tarybos deputatai. Vilnius, 1992 m. lapkričio 6 d.

Fotografas Jonas Juknevičius.

LCVA. 0-124259.

išsaugojo nepažeistą tautos mandatą, išvengęs lemtingų klaidų apsaugojo Lietuvą nuo bet kokių priklausomybės ryšių su Rusijos valstybe, pasiekė tarptautinį Lietuvos Respublikos pripažinimą ir jos teisių atkūrimą tarptautinėse organizacijose. Derybomis su Rusija Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas pasiekė santykinai greito okupacinės kariuomenės pasitraukimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos.

Leisdama įstatymus Aukščiausioji Taryba atkūrė demokratinę santvarką, o parengdama Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektą, kurį tauta priėmė referendumu, suprojektavo tvirtus demokratinės Lietuvos valstybės santvarkos pagrindus. Paskutiniame 1992 m. lapkričio 19 d. posėdyje dar priėmusi ir Lietuvos kariuomenės atkūrimo aktą, Aukščiausioji Taryba, veikusi pusę visos kadencijos, baigė savo 985 dienų veiklą. Per beveik tūkstančio dienų laikotarpį ji faktiškai ir visiškai atkūrė nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Todėl dabar Aukščiausioji Taryba tikrai *pagrįstai vadinama Lietuvos Respublikos Aukščiausiąja Taryba* – At-

Baigusios savo misiją Valstybinės derybų su Rusijos Federacija delegacijos nariai 1993 m. pavasarį su buvusiu Lietuvos valstybės vadovu Vytautu Landsbergiu. Iš kairės sėdi: Stasys Stačiokas, Aleksandras Algirdas Abišala, Vytautas Landsbergis, Česlovas Vytautas Stankevičius, Algirdas Saudargas, Saulius Pečeliūnas. Antroje eilėje iš kairės: Gediminas Šerkšnys, Romualdas Ozolas, Vytautas Sinkevičius, Vladimiras Jarmolenko, Valdemaras Katkus, Vilenas Vadapalas ir Vytautas Navickas.
Nuotr. iš Č. V. Stankevičiaus asmeninio archyvo.

kuriamuoju Seimu. Svarbu pažymėti, kad Aukščiausioji Taryba deputatų sutarimu pati priėmė sprendimą užbaigti savo, kaip Atkuriamojo Seimo, veiklą, kad būtų išrinktas Lietuvos Respublikos Seimas, kuris remtųsi nauju mandatu ir galiomis pagal jo rinkimų metu priimamą Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Kaip jau minėta, visa atsakomybės už derybas su SSRS ir Rusijos Federacija našta teko Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai – Atkuriamajam Seimui. Tam 913 dienų trukusiam didelių politinių pastangų ir įtemptų derybų su Maskva maratonui vadovavo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, jos Pirmininkas – atkurtos nepriklausomos valstybės vadovas V. Landsbergis. Derybose tiesiogiai dalyvavo bei svarų indėlį į jų sėkmingą baigtį įnešę tautos išrinkti deputatai – Kovo 11-osios Akto signatarai.

Įdomu palyginti, kad ir 1918, ir 1990 metais atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės santykių su Rusija sureguliuavimo trukmė buvo labai panaši. Pirmąjį kartą *de jure* atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę 1918-ųjų vasario 16-ąją,

sureguliuoti Lietuvos valstybinius santykius su Rusija derybomis ir 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartimi pavyko nuo nepriklausomybės paskelbimo praėjus 516 dienų.

1990-ųjų kovo 11-ąją antrąją kartą *de jure* atkūrus valstybės nepriklausomybę, sureguliuoti Lietuvos valstybinius santykius su Rusija 1991 m. liepos 29 d. Sutartimi pavyko po 506 dienų nuo atkurtos nepriklausomybės paskelbimo. Dar 407 dienų pastangų prireikė iki 1992 m. rugsėjo 8 d., kai susitarimais su Rusija pavyko sureguliuoti okupacinės kariuomenės išvedimo klausimus.

Baigdamas šią ilgą Lietuvos valstybės santykių su Maskva sureguliovimo istoriją, autorius norėtų pabrėžti, kad labai vertina visų derybų su Sovietų Sąjunga ir Rusijos Federacija delegacijų narių ir ekspertų, iš kurių čia vos vienas kitas buvo paminėti, visų Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo deputatų, kitų valstybės institucijų pareigūnų, visų prie atkurtos Lietuvos nepriklausomybės tarptautinio įtvirtinimo darbo prisidėjusių valstybės tarnautojų susitelkimą bendram tikslui ir bendram darbui, atsakingumą ir gerą bendradarbiavimą.

Autorius taip pat labai vertina Lietuvos piliečių pasitikėjimą ir nuolatinį palaikymą, kuris visus derybų maratono dalyvius įpareigojo tautos pavestą užduotį atsakingai ir sėkmingai atlikti. Be Lietuvos piliečių, visos tautos palaikymo Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas vargu ar būtų galėjęs faktiškai įgyvendinti visišką Lietuvos nepriklausomybę.

* * *

Pastaba. Knygoje panaudota autoriaus anksčiau paskelbtų straipsnių medžiaga: 1) „Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos.“ Knyga, Vilnius, KAM, 2002. 2) „Lithuanian–Russian Negotiations in 1990–1993“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2004/1–2 (13–14); 3) „Lietuva ir Rusija, 1991: nepriklausomybės pripažinimo atnaujinimas“, 1991-ųjų sausis–rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008; 4) „Grėsmės Lietuvos nepriklausomybės faktiniam įgyvendinimui 1990 m.“, Panevėžio apskr. bibliotekos 2009 m. išleistoje knygoje „Sąjūdžiui – 20“.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINĖS DERYBŲ
DELEGACIJOS VADOVO 1991 M. VASARIO 27 D.
DERYBINIS SUSITIKIMAS MASKVOJE SU SSR SĄJUNGOS
DERYBŲ DELEGACIJOS VADOVU

*Sutrumpintas magnetofono įrašo teksto vertimas
iš rusų kalbos (redaguotas)*

Dalyvavo:

Iš Lietuvos Respublikos pusės: Valstybinės derybų delegacijos įgaliotasis vadovas, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Česlovas Vytautas Stankevičius (toliau – Č. S.), Lietuvos Respublikos nuolatinis atstovas Maskvoje Egidijus Bičkauskas (toliau – E. B.) ir delegacijos patarėjas Romualdas Krukauskas.

Iš SSR Sąjungos pusės: Derybų delegacijos vadovas, TSR Sąjungos Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas Vitalijus Dogužijevas (toliau – V. D.).

<...>

Č. S. Aš prašiau susitikimo su jumis kaip [SSRS prezidento] paskirtos delegacijos vadovu. Norėtuši išsiaiškinti kai kuriuos klausimus – kaip mums orientuotis, kadangi tas darbas, kuris nutrūko gruodžio mėn. ...

V. D. Taip...

Č. S. Buvo kažkoks įdirbis. Po to atsirado kitas įdirbis, kurį padarė Sąjungos kariškiai. Nediplomatiškai...

V. D. Taip.

<...>

Č. S. Esame patekę į nepavydėtiną situaciją. Tada mes bandėme derėtis ir prie derybų stalo kažkiek judėjome į priekį, bet po to mūsų pasiūlymai tęsti darbą likdavo be atsako. Ir štai mes gavome atsakymą veiksmais, dėl kurių buvo aukų ir kurie sukūrė situaciją. Ir ši situacija išlieka. Mes laukiame, kad bus daromi kažkokie žingsniai šiai situacijai sušvelninti. Konkrečiai, mes kasdien laukiame, kad bus grąžinti užimti objektai, o kariškiai, kurie juos yra užėmę, išeis. Ši situacija nėra palanki deryboms. Laukiame, kad ji pasikeis. Mes norėtume sužinoti jūsų nuomonę. Kaip jūs į tai žiūrite?

V. D. Gerai, aš supratau. Iš pradžių truputį prisiminkime istoriją. Mūsų susitikimas tuomet buvo perkeliamas. Jūs pasakėte, kad jūs negavote atsakymo. Atsa-

kymas tai buvo todėl, kad tiesiogiai kalbėjosi Ryžkovas ir Landsbergis. Ir štai tada buvo nukeliamas laikas. Na, o po to, prieš suvažiavimą, ten dar viena aplinkybė buvo – Nikolajus Ivanovičius¹ negalėjo. Ir štai mes taip toli nuėjome. Matote? Tai-gi, ten kažkokių tai neaiškumų lyg ir nebuvo, kad ir ką atsakytume. <...> Kitas dalykas, kad ten buvo momentas, dėl kurio mūsų nuomonės išsiskyrė, ir jis kliudė vaisingam darbui. Priminsiu, momentas buvo toks: mūsų darbo grupė protokola² traktavo ne taip, kaip jūsų darbo grupė. Ir iš viso, ne tik darbo grupė, bet ir delegacija. Mes manėme, kad protokolas mums visiškai nereikalingas, jeigu paskelbta derybų pradžia, tai reikia kalbėti apie tai, kada kitas susitikimas prasidės ir bus įvestas moratoriumas visiems aktams, kaip mes ir susitarėme ir kaip parašyta dokumentuose, tarp jų ne tik Sąjungos, bet ir Lietuvos. Štai čia buvo mūsų nesutarimų taškas. Bet po to jūs protokolo klausimą atsiėmėte. Tai buvo jau vėliau. <...> Beje, jūs pasakėte, kad atsakymą gavote veiksmais. Aš nenorėčiau, kad mes taip suprastumėme, nes tas veiksmas nebuvo planuotas. <...> Todėl „atsakymas veiksmu“ – jūsų posakis, aš jo nepriimu. Tokio atsakymo nebuvo. Tai, kas atsitiko, yra nemalonu, bet tai – ne atsakymas veiksmu. Sakau tam, kad jūs nemanytumėte, kad iš tikrųjų viskas buvo suplanuota, organizuota. <...> Todėl, jeigu mes laikysimės ankstesnių pozicijų dėl derybų, jas reikia tęsti, <...> susitikti delegacijoms ir ten tuos klausimus, kuriuos mes tada parengėme, išnagrinėti. <...> Dabar, kaip aš suprantu, prisidės ir šis klausimas, kuris galbūt bus pirmuoju – dėl situacijos normalizavimo. <...> Dėl daugelio aplinkybių, tarp kurių ir ta, kad dar nesuformuotas ministrų kabinetas, aš prašyčiau, kad mes susitartume dėl derybų pradžios arba tęsimo kažkur po kovo 9 dienos. <...> Būtų neblogai mums pirmą dekadą surengti darbo grupių susitikimą, o štai tą savaitę, kuri prasideda 11 dieną, surengti jau ir delegacijų susitikimą.

Č. S. Bet ar mes galime tikėtis, kad štai šių neteisėtų ir nusikalstamų veiksmų pasekmės iki to laiko visgi bus pašalintos?

V. D. Bet kuriuo atveju aš jums pažadu, kad bent jau bus pozicija. Aš šio klausimo nenagrinėjau ir šiandien nesu pasirengęs pasakyti – tą daryti taip, aną daryti taip. Bet mes, tikriausiai, galėtume jau iki darbo grupių susitikimo nustatyti poziciją, darbo grupėse sukurti konkretų veiksmų planą, o delegacijos jį, galbūt, patvirtintų arba papildytų, ar dar ką...

Č. S. Mes norėtume tikėtis, kad iki to laiko, kuomet pradėsime dirbti darbo grupių lygiu, visgi [normali] situacija bus atkurta, kad kareiviai išeis, pastatai bus grąžinti. Tuomet ir atsiras normali situacija. O kol jėgos veiksmai išlieka...

V. D. Man reikia išnagrinėti šį klausimą.

Č. S. Aš jūsų prašyčiau.

1 SSR Sąjungos Ministrų Tarybos pirmininkas N. Ryžkovas.

2 Derybų pradžios protokolą.

V. D. Man reikia išnagrinėti.

E. B. Vitalijau Chuseinovičiau, galbūt jums iš tikrųjų reikia išsiaiškinti dėl kai kurių pastatų, dėl kurių kažkas kelia partijos³ interesus. Bet, kiek aš suprantu, Federacijos taryboje R. Nišanovas⁴, kuris tai aiškinosi, kategoriškai pareiškė, kad „kai dėl radijo ir televizijos – tai [buvo] iš tikrųjų įstatymus pažeidžiantys veiksmai“. Jis tai pabrėžė. Man atrodo, kad net iki darbo grupių susitikimo tai galima spręsti. Kita, sakykime, galima svarstyti, bet dėl šito...

V. D. Man sunku ką nors pasakyti dėl to, ką R. Nišanovas aiškinosi ir dėl ko pasisakė, nes aš šito klausimo visiškai nesiaiškinau. <...> Man reikia bent jau susitikti su R. Nišanovu, kad jis man paaiškintų, kokia ten situacija. Tada, tikriausiai, aš galėčiau išsakyti savo poziciją, ir ne tik savo – visos delegacijos poziciją. Šiandien aš tam klausimui nepasirengęs. Aš visiškai tuo neužsiėmiau.

<...>

Č. S. Būtų gerai, jeigu kariškiai būtų išvesti, o objektai – pirmiausia radijas ir televizija, Spaudos rūmai – būtų grąžinti iki derybų pradžios. Tai būtų geros valios parodymas.

V. D. Aš suprantu, kad jūs turite teisę taip sakyti. Jūs man pasakykite, apie kokius objektus kalbama, kad aš neieškočiau ir negaiščiau laiko.

Č. S. Objektų užimta daug. Ten ir Policijos akademijai priklausantys objektai, bet didžiausi – televizijos centras ir Televizijos bokštas, Spaudos rūmai. Lietuva liko be informacijos ir laikraščių spausdinimo, televizija paralyžiuota, turtas sunaikintas, nekalbant apie tai, kad žmonės... Be to, yra kiti objektai, kurie užimti: Policijos akademija, Krašto apsaugos departamentas ir kiti.

V. D. Ką, ir Krašto apsaugos departamentas užimtas?

Č. S. Taip. Ir kai kurie ūkinės paskirties, ryšių objektai. Mes sąrašą jums galime perduoti. Gal jums specialiai atsiųsti medžiagą?

V. D. Na, tikriausiai, būtų gerai.

Č. S. Taigi, mes tikėsimės, kad situacija pasikeis ir mes galėsime pradėti darbą prie stalo.

<...>

Č. S. Mes, kaip tikriausiai ir jūs, pačių derybų nelaikome tikslu, o manome, kad derybų tikslas – pasiekti tam tikrų rezultatų, kuriuos galėtume užfiksuoti po to kitame susitarime. Aš norėčiau tiesiai paklausti: kaip jūs visgi manote, ar realus [derybų] klausimas yra Lietuvos Respublikos pripažinimo ir teisinių santykių, kurie buvo iki 40 metų, atkūrimas? Galime nekelti reikalavimo, kad protokole tai būtų iš anksto užfiksuota, bet visgi šis tikslas [turėtų būti] aiškus. Tikimės, kad nedirbsime tokia kryptimi, kuri neveda į šį tikslą. <...>

3 SSRS komunistų partijos.

4 SSRS Aukščiausiosios Tarybos Tautybių tarybos pirmininkas Rafikas Nišanovas.

V. D. Jūs ir anksčiau uždavinėjote tą klausimą, ir aš atvirai atsakydavau į jį. Aš suprantu jūsų poziciją ir neslepiu savosios. Mano užduotis delegacijoje – įtikinti jus neišeiti iš Sovietų Sąjungos. Aš pabrėžiu žodį – įtikinti. Tai tokia teisė, kurios jūs neigti negalite. Jeigu mums nepavyks jūsų įtikinti, reiškia, rasime kažkokį kitą sprendimą. Tačiau ne tokį, kad paprasčiausiai jūs išėjote iš Sąjungos ir viskas. Aš manau, kad abi pusės suinteresuotos, kad tarp mūsų būtų kažkokie ryšiai. <...> Jeigu mes iš karto pradėsime tikslinti poziciją, mes galime išsiskirti ir nepasiekti to, ką galėtume gauti derybų metu. Aš manau, kad šiandien galutinis rezultatas nenusipėjamas. Bent jau man nesinorėtų apie tai kalbėti. Aš suprantu jūsų poziciją, jūs suprantate mūsų. Darbo metu gal atsiras kažkoks trečias sprendimas, kuris tenkins visus. Todėl aš ir sakau: nedarykime iš smulkmenų kliūčių vieni kitiems, o supraskime vieni kitus, sėskime prie stalo ir pradėkime svarstyti klausimus. Nepavyksta vienas klausimas, galime imtis antro, nepavyksta išspręsti antro, galime imtis trečio. Galų gale tai bus judėjimas, kuriame mes pradėsime vieni kitus suprasti ir pradėsime priiminėti sprendimus. Jeigu nepavyks (rus. *nepolučitsia*) pagal mūsų liniją, pavyks pagal jūsų, na ir ačiū Dievui. Galų gale, tam mes ir sėdame prie stalo, kad kaip nors išnagrinėtume klausimus, kažkuo vieni kitus įtikintume. <...> Todėl mes atvirai sakome, kad mūsų su jumis užduotis – pabandyti rasti kompromisinį sprendimą, kuris tenkintų abi puses. Koks jis bus, aš nenorėčiau iš anksto kalbėti.

<...>

Č. S. Visgi būtų lengviau spręsti problemą, jei Sovietų pusė kaip galima greičiau suprastų, kad <...> pati nepriklausomybė mums nėra derybų objektas. Mes galime svarstyti visas problemas, kurios iš jos kyla. Mes visą laiką tikėjomės, kad Sovietų Sąjunga grįš prie antrojo SSRS liaudies deputatų suvažiavimo sprendimo, kuris davė problemos sprendimo raktą⁵. Jeigu Baltijos problema būtų atskirta nuo kitų Sovietų Sąjungos problemų, tai būtų naudinga sovietų pusei. <...> Mes norėtume, kad darbas vyktų greičiau ir derybos būtų perspektyvios bei rezultatyvios. Jūs, žinoma, mus įtikinésite, bet vargu ar įtikinsite.

V. D. Aš suprantu, kad galima remtis tuo, jog mes nesusitarsime. Bet kam tada sėsti prie derybų stalo? Ar tai būtų teisinga?

Č. S. Ne, aš ne tai turiu omenyje. Aš tikiuosi, kad mes susitarsime. Mes pasirenę suprasti Sovietų Sąjungos interesus. Apie tai mes sakėme ir anksčiau. Mano nuomone, mes galime derybomis išspręsti, kaip užtikrinti teisėtus Sovietų Sąjungos interesus [kartu] užtikrinant mūsų teisėtus siekius.

V. D. Suprantate, jeigu mes iš karto pradėsime nuo to, kad susitariame spręsti Lietuvos išėjimo iš Sąjungos klausimą, tai tada jau bus visiškai kitos derybos. Tada

5 Įvertindamas Molotovo–Ribentropo paktus kaip neteisėtus.

mes turime atsiversti respublikos išėjimo [iš SSRS] įstatymą. Turime kita kryptimi mąstyti ir prie ko prieisime – sunku pasakyti. Pradėsime kelti istoriją, geografiją ir viską pasaulyje. Aš nematau, kad tai perspektyvu.

Č. S. Norėtusi štai ką pasakyti. Mažai perspektyvu taip kelti problemą, kad viskas sprendžiama pagal [SSRS] konstituciją, pagal SSRS įstatymus. Tai nelabai perspektyvu.

V. D. Kodėl? Juk SSRS įstatymas pripažįsta respublikų išėjimą.

Č. S. Taip. Bet norėtusi, jog požiūris, kad ir Lietuvos atveju yra išėjimo iš SSRS klausimas, visgi būtų pakeistas. Savo laiku įstojimo [į SSRS] problemos nebuvo...

V. D. <...> Jūs manote, kad įstojimo nebuvo. Mes manome, kad buvo įstojimas. Jeigu mes pradėsime ginčytis ir įrodinėti, tai mes nieko neįrodysime.

Č. S. Visgi būtų gerai, jeigu sovietų pusė suprastų, kad suverenitetą turi tauta, o ne kokia nors centrinė valdžia, kuri sprendžia, kaip jį atiduoti. Jo neleistina atimti, kad paskui reikėtų spręsti, kaip jį atiduoti ir kokius taikyti mechanizmus.

V. D. Jūs manote, kad kažkas atėmė iš jūsų suverenitetą, o aš manau, kad niekas iš jūsų jo neatiminėjo. Štai kur klausimus. Niekas iš jūsų neatėmė suvereniteto. Ir tai, kas buvo šalyje⁶, tai lietė ne tik jūsų respubliką, tai lietė visas respublikas. Buvo ten perlenkimų, neteisybės. Tai buvo visų respublikų, ne vienos respublikos ar dviejų atveju. Todėl mes dabar ir kalbame apie tai, kad reikia, jog Sąjunga būtų kita savo turiniu, respublikų teisėmis, suverenitetu, jų padėtimi. Mes nesakome, kad viskas turi būti po senovei. Ir todėl, kai aš sakau, kad mes galime rasti trečią sprendimą, tai būtent dėl to, kad galimas trečias variantas, nes kalbama apie atsinaujinusią Sąjungą ir apie kitą požiūrį. Todėl mes galime rasti kažkokį trečią sprendimą. Jeigu kalbėsime tik apie išėjimą, tai tada kalbėsime be galo... Jeigu tik visiškas išėjimas ir – viskas, tada mes privalome spręsti klausimą dėl išėjimo pagal įstatymą, pereiti prie santykių, kaip su kita valstybe.

Č. S. Mes norime, kad būtų svarstomas klausimas dėl geros kaimynystės, draugiškų ir gerų santykių, dėl glaudžių Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos santykių. <...> Mes tikimės naujo požiūrio į problemą, mus suartinančio...

V. D. Gal tas požiūris atsiras, pradėkime.

Č. S. Nuo jūsų pozicijos priklauso. Mes labai vertiname tai, kad Sovietų Sąjunga surado naują požiūrį, kaip spręsti Vokietijos problemą, kuri taip pat ilgai buvo kitaip interpretuojama, kaip ir daugelį kitų Europos problemų. Mes norėtume neabejoti, kad ir šią Europos problemą – paskutinę Antrojo pasaulinio karo problemą – Sovietų Sąjunga išspręs taip pat teisingai atsižvelgdama į visos Europos procesą. Kartu mes sveikintume, jeigu Sovietų Sąjunga matytų galimybę prie šios problemos sprendimo prisidėti visai Europos bendrijai, ir tada įtampa

sumažėtų. Tuo labiau kad Sovietų Sąjunga turi nemažai problemų ir sunkumų... Mes galėtume, nepakenkdami tiems sprendimams, kurie ekonomiškai ir kitaip būtini, spręsti šią politinę problemą labiau realistiškai. Mes manome, kad Sovietų Sąjunga ras tokią galimybę. Mes norėtume, kad ne tik vyktų derybos, bet kad jos būtų perspektyvios.

V. D. <...> Aš jūsų norą suprantu,. Kita vertus, jūs negalite neigti, kad dabar mūsų požiūriai tikrai kiti, ne tik užsienio politikoje, bet ir vidaus. Tas darbas su Sąjungos sutartimi, kai jo rezultatas jau bus matomas, kai artimiausiu metu Sąjungos sutarties projektas jau bus suredaguotas galutinai, – nesakau, kad kai ši sutartis bus pasirašyta, – mums suteiks galimybę rasti ir kitus sprendimo variantus.

Č. S. Dabar, kol Sovietų Sąjunga dar nepriėmė būtino politinio sprendimo, jau galėtume bent iš dalies spręsti problemą: dėl sienų kontrolės, galbūt dvigubos kontrolės, pasų režimo, vizų ir kitus klausimus. [Šiuos klausimus] galėtume spręsti greičiau nei bendrą politinį klausimą, spręsti kaip atskirus. Na, o po to susidorojimo su mumis dar aktualesnis tampa klausimas, kad Sovietų karinės įgulos pereitų į karinių bazių režimą, neveiktų nekontroliuojamai ir neparalyžiuotų, negriautų civilių žmonių gyvenimo. Mums jau norėtusi turėti kokias nors garantijas.

V. D. Na, tai teisingas požiūris. Aš manau, kad mes turėsime apsvarstyti klausimą, ką mes galime padaryti, kokius žengti žingsnius. Bet kuriuo atveju jūs turite ir mus suprasti, kad mes turime [galvoti apie] visos šalies sieną. Tai ne vien jūsų gabalėlis, o visos šalies siena. Todėl mums nėra paprasta išvesti kariuomenę arba tik palikti bazines. Klausimas gerokai sudėtingesnis. Reikės pažiūrėti, kokie čia variantai yra. <...> Bet tam reikia laiko.

Č. S. Mus ypač jaudina tai, kad tie represiniai padaliniai, kurie atsirado pas mus metų pabaigoje ir vėliau dalyvavo... ne dalyvavo, o tiesiog vykdė tas operacijas, tebėra be mūsų žinios ir kontrolės. Aš dar kartą ypač noriu pabrėžti, kad mes tikimės, jog jūs dėsime pastangas [užimtus] objektus sugrąžinti ir tuos dalinius pašalinti. Tokiu būdu jūs parodysite gerą valią.

V. D. Bet kuriuo atveju aš jums pažadėjau išsiaiškinti šį klausimą, ir tada aš galėsiu suformuluoti savo poziciją ir pareikšti, ką mes, kaip delegacija, manome, ką ir kaip galima padaryti. <...>

Č. S. Tai, kaip dabar tebėra, nenaudinga SSRS, nedidina Sovietų Sąjungos nei jos armijos, nei apskritai niekieno reputacijos. Mano nuomone, Sovietų pusei nenaudinga išlaikyti tokią situaciją. Mes tikimės, kad ji bus keičiama. <...> Mes trauptų abejojame, ar dėl tos padėties, kuri buvo neteisėtai sukurta, reikalingos derybos, kaip ją pašalinti. Tai, ko gero, galima padaryti paprastu įsaku.

V. D. Jūs manėte, kad dėl kariškių netvarkos sukeltos situacijos mes nesiderėsime? Aš jums jau sakau, kad tai nebuvo organizuota, o spontaniška, todėl kalbėti, kad taip ir turi būti, nėra pagrindo.

Č. S. Vis dar išlieka grėsmė Lietuvoje: nepanaikintas patruliavimas, gali būti susidorota su bet kuriuo žmogumi, netgi parlamento ir valdžios atstovu. Buvo atvejų, kai [SSRS kareiviai] sulaikė deputatus, juos suguldė ant plento. <...> SSRS iki šiol neįvertino situacijos, o mes jau girdime per SSKP⁷ struktūras visokius tariamus ir realius grąsinimus susidoroti su teisėtai išrinkta valdžia. <...>

V. D. Aš manau, kad [tokie] pareiškimai neoficialūs, į tokias kalbas galima rimtai nežiūrėti. Grąsinimai, susidorojimas su oficialia valdžia – nemanau, kad kas nors taip...

Č. S. <...> Ir apskritai – šarvuočiai kol kas stovi mūsų sostinėje. Jeigu jie stovėtų prie Ostankino bokšto⁸, tai [Maskvoje] irgi visus nervintų.

V. D. Tikriausiai, tikriausiai.

<...>

Č. S. Kažkada šarvuočiai labai intensyviai judėjo. Dabar jie sustingo tuose objektuose, todėl mums norėtųsi, kad jie dabar [iš ten] truputį pajudėtų.

<...>

V. D. Aš pasižymėjau visas problemas, kurias jums kelia rūpestį. Aš suprantu, kad dabar ir mūsų delegacijai jos turi kelti rūpestį. Tad kitą savaitę mes su jumis palaikysime ryšį. O dėl terminų, tai, kaip sakiau, kažkada tarp [kovo] 5 iki 10 dienų galima bus sukviesti darbo grupę, o nuo 11-tos – ir delegacijų susitikimą.

Č. S. Aš nežinau. Jums turbūt nepavyks taip greitai išspręsti tuos klausimus su kariškiais.

V. D. Ar norite pasakyti, kad jeigu mes jų neišspręsimė, tai mums ir susitikti neverta, taip?

Č. S. Ne. Bet mūsų žmonėms būtų labai sunku suprasti, kodėl nusikaltėliai sėdi kaip sėdėję užimtose vietose, o [Lietuvos] valdžia derasi. Būtinai SSRS geros valios gestas siekiant normalios situacijos. <...> Vitalijau Chuseinovičiaus, susitarkime dėl tokios formulės: kareiviai išeina, diplomatai ateina. Tai bus normalu.

V. D. Aš pasirengęs priimti jūsų samprotavimus, jeigu jūs manote, kad taip, reiškia – taip.

Č. S. Tada atsirastų pasitikėjimas, atsirastų saugumo jausmas. <...>

V. D. Šį klausimą reikia labai įdėmiai išsiaiškinti iš esmės.

Č. S. Ačiū už jūsų ketinimus.

V. D. Prašau atleisti už sutrukdyimą. Aš jau buvau bebėgęs, nes mane vėl grąžina į posėdžių salę. Tikiuosi, jūs mane suprantate, nes ir pas jus gyvenimas toks pat.

Č. S. Pas mus gal vis dėlto truputį sudėtingesnis.

V. D. Nežinau, nežinau.

7 Sovietų Sąjungos komunistų partijos.

8 Ostankino rajone – SSRS televizijos centras.

Č. S. Dabar, tikriausiai, dar ne laikas kalbėti, kaip mes dirbsime – dėl [derybų] vietos, laiko – tai bus po to?

V. D. Taip, mes viską aptarsime. Bet praeitą kartą mes buvome priėmę sprendimą. Argi mes vėl grįšime prie tų kalbų?

Č. S. Bet dabar mes esame gavę įvairių paslaugų pasiūlymų ir noro mums padėti⁹. Nuo jūsų šalies priklausys, kokiais pasiūlymais pasinaudosime, kokiais – ne. Ekspertai galėtų dirbti pas mus.

V. D. <...> Na, mes ir praeitą kartą taip susitarėme, kad ekspertai gali dirbti skirtingose vietose, čia ir pas jus. Bet kam mums paslaugos? <...>

Č. S. Norėtusi išvengti situacijos, tarsi derybas veda viršininkas su pavaldiniu...

V. D. Tai jūs be reikalo sakote. Mūsų susitikimų metu darbo grupės dirbo su abipuse pagarba. Kitas reikalas, kad buvo [skirtingos] principinės pozicijos, mes kažko iki galo nepasakydavome, bet tuo pat metu nebuvo jokio spaudimo. <...> Aš nematau, kad mums reikia pradėti nuo to, kad kažkur kitur susitiktume. <...> Kol kas aš nematau galimybės mūsų delegacijai išvažiuoti iš Maskvos.

Č. S. Aš suprantu, kad tai sudėtinga, bet aš grįžtu prie to, ką pasakiau pradžioje. Kad ir kaip ten būtų, nors jūsų požiūris dabar kitas ir jūsų pozicija kita, bet [mūsų derybų] problema nėra lokali, ji yra tarptautinė. <...>

V. D. Gal pasakykite atvirai. Mums [jau buvo] keliamas klausimas dėl tarptautinių derybų. Jūs sakote tą patį, tik kitais žodžiais. Bet juk mes prieš tai vykusių susitikimų metu sutarėme, kad tai ne tarptautinis klausimas. Kodėl reikia daryti išimtį Lietuvai? Pas mus visos respublikos lygios.

Č. S. Lietuvos problemą lyginti su Uzbekistano arba Kazachstano problema netgi pačiai Sovietų Sąjungai nenaudinga. Mano nuomone, [sprendimo] raktas buvo rastas antrajame SSRS liaudies deputatų suvažiavime.

V. D. Na, jeigu jau prisimename suvažiavimo sprendimus, tai prisiminkime ir kitus jo sprendimus. Ir [SSRS] prezidento įsakas juk buvo! Aš negaliu pažeisti teisinės padėties. Tai irgi reikia suprasti. O dėl to, kodėl mes lyginame jūsų respubliką su Uzbekistanu, tai mums visos respublikos vienodos, tik klausimų pobūdis, svaris ir reikšmė gali būti skirtingi. Mes manome, kad šiandien su Uzbekistanu nėra tokių problemų, dėl kurių reikėtų sudaryti Sąjungos [derybų] delegaciją. O [deryboms] su Lietuva mes Sąjungos delegaciją turime. Tai rodo, kad tam mes teikiame didelę reikšmę.

Č. S. Aš manau, kad būtų racionalu atskirti Sąjungos sutarties ir santykių tarp respublikų toje Sąjungoje problemą nuo mūsų problemos.

V. D. Mes su jumis nežinome, kokia bus nauja sutartis su Sąjunga. <...> Neat-

9 Užuomina į trečiųjų šalių, ypač Čekoslovakijos, siūlomas tarpininkavimo deryboms ir derybų vietos paslaugas.

mestina, kad ten bus variantai, kurie tenkins kitas respublikas, kurios irgi dvejuoja.

Č. S. Aš manau, kad dvišalė sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos tenkins Sovietų Sąjungos interesus taip pat. Dėl to neabejoju.

V. D. Aš ne prieš. Tačiau dvišalė sutartis gali iškelti daug kitų klausimų, dar iki jos pasirašymo. Kils klausimai – kokie mūsų su jumis santykiai, ar jūs [būsitė] bendros rinkos viduje, ar ne.

Č. S. Visų šių klausimų mes neneigiame, bus galima juos apsvarstyti.

V. D. Dabartinėmis sąlygomis, kai sutartis bus (jeigu ir nepasirašyta, tai bent galutinai suredaguota), tai klausimus mums teks spręsti kartu su visomis respublikomis. Klausimas dėl išėjimo [iš SSRS] ir klausimas, kokie santykiai bus rinkos viduje, domins visus. Jis nebus atiduotas tik [SSRS] centrui spręsti. Manau, kad kai mes kalbame apie atnaujintą Sąjungą, apie naują Sąjungos narių kokybę, natūraliai kyla klausimas – o kas gi kompanijoje? Šis klausimas domina visus. Mums teks spręsti problemą su kitų respublikų atstovais. Tai neatmestina.

Č. S. Aš manau, kad santykių tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos problema – tai tokia pati problema, kaip [SSRS] santykių su Čekoslovakija arba Lenkija...

V. D. Jūs suprantate, <...> mane šioje istorijoje šiek tiek stebina ir kelia pasipiktinimą vienas faktas. Tai, kad jūs labai jau aštriai, iššaukiančiai metate tą kompaniją, kurioje gyvenote, su kuria dalijotės ir džiaugsmu, ir vargu. Kaip jūs ten įstojote ar neįstojote – aš apie tai nekalbu, bet 50 metų tai mes gyvenome kartu!

Č. S. Taip, bet džiaugsmu nelabai dalijomės.

E. B. Vitalijau Chuseinovičiaus, aš pasidomėjau, kiek šiuo metu gyvena žmonių, kurie gimė dar nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje. Iš 3 milijonų 700 tūkstančių Lietuvos gyventojų apie vienas milijonas, gal kiek mažiau, atsimena nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Taigi, daug ką dalijomės [SSRS viduje], bet šių žmonių viduje taip ir liko nepriklausoma Respublika.

V. D. Aš to nesmerkiu, aš kalbu apie kitką. Bet jeigu mes kartu gyvenome 50 metų, tai galima būtų ir išeiti kitaip. Štai apie ką kalba.

Č. S. Apskritai, mes nieko neturime prieš Sovietų Sąjungą, jokių prieš ją nukreiptų ... [nuostatų].

V. D. Bet jūs viską patys [vieni] nusprendėte. Jūs netgi nepasakėte mums: mes ketiname išeiti, apsispręskime – kas ir kaip. Sėskime prie derybų stalo ir spręskime, ar turime skolų, ką mes skolingi, ką jūs, kaip mes turime nustatyti savo santykius. Tada būtų kita situacija. Bet kuomet jūs atsistojate ir išeinate, man kyla klausimas – kodėl? Netgi kaimynai taip elgtis neturėtų.

<...>

Č. S. Jūs galėtumėte įsitikinti, kad kalbos apie tai, jog tik dalis lietuvių arba tik ekstremistai nori nepriklausomybės, [neturi pagrindo]... Mūsų plebiscito rezultatai akivaizdžiai ir labai įtikinamai tai įrodė.

V. D. O ką plebiscitas? Ar plebiscitas pasakė, kad jūs išseinate iš Sąjungos?

Č. S. Plebiscitas pasakė, kad didžioji dauguma žmonių pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę. Jie neleidžia [ieškoti] kokių nors variantų.

V. D. Tai normalu. Bet kuri respublika pasakys, kad ji už nepriklausomybę, už savarankiškumą, už suverenitetą. Ir mes suprantame, kad tai teisinga. Argi mes tai smerkiame? Aš suprantu, kad tautos negalima laikyti kažkokioje kilpoje.

<...>

Č. S. Ar aš, remdamasis šiuo pokalbiu, vis dėlto galiu tikėtis situacijos pagerėjimo?

V. D. Aš galiu viena pasakyti, kad esu už tai, kad mes vis dėlto rastume sprendimą. <...> Ta situacija, kuri yra [jūsų] sostinėje ir respublikoje, man nesuprantama, aš paprasčiausiai jos nenagrinėjau. <...> Todėl jums tvirtai pažadu, kad išsiaiškinsiu ir nustatysiu savo poziciją bei pagal ją veiksiu.

Č. S. Tokiu atveju aš vertinu jūsų ketinimus.

<...>

Č. S. Aš patenkintas pokalbiu. Ačiū.

V. D. Ačiū, aš taip pat.

LIETUVOS IR SOVIETŲ SAJUNGOS DELEGACIJŲ OFICIALAUS SUSITIKIMO PROTOKOLAS¹

Ivykusio delegacijų oficialaus darbo susitikimo metu apsvarstyti šie toliau išdėstyti klausimai ir pasiekti šie susitarimai:

1. Delegacijų oficialaus susitikimo statusas. Susitarta laikyti šį susitikimą oficialiu delegacijų darbo susitikimu.

2. Derybų principai. Šalys sutiko vesti derybas šiais pagrindais:

- išankstinių sąlygų kėlimo atsisakymo;
- Šalių realaus lygiateisiškumo;
- pagarbos žmogaus teisėms ir Šalių suverenitetui;
- neleistino neteisėtų poveikio formų naudojimo iš abiejų Šalių pusių;
- pagarbos kitiems visuotinai pripažintiems teisės principams.

3. Derybų tikslas yra Lietuvos Respublikos ir SSR Sąjungos tarpusavio santykių sureguliuavimas.

4. Procedūriniai derybų klausimai:

4.1. oficialių susitikimų posėdžių stenogramas užrašo priimančioji Šalis ir per nustatytą terminą perduoda kitai Šaliai;

4.2. po kiekvieno oficialaus susitikimo pasirašomas posėdžio protokolas, kuriame išdėstomi svarstyti klausimai ir pasiekti susitarimai;

4.3. posėdžiai rengiami Maskvoje, o atskirai susitarus – Vilniuje;

4.4. posėdžiuose vartojama darbo kalba yra rusų kalba, prirėikus užtikrinamas vertimas iš lietuvių kalbos į rusų kalbą ir atvirkščiai. Oficialūs dokumentai rengiami dviem egzemplioriais lietuvių ir rusų kalbomis, abu egzemplioriai turi vienodą teisinę galią;

4.5. oficialūs delegacijų susitikimai rengiami ne rečiau kaip vieną ar du kartus per mėnesį;

4.6. apie posėdžius informuojama bendrais spaudos pranešimais. Delegacijų susitarimu kai kurios nuostatos komentuojamos laikantis tam tikrų apribojimų;

1 Autoriaus vertimas iš rusų kalbos.

4.7. ekspertų grupių darbui koordinuoti ir delegacijų oficialiems susitikimams parengti sudaroma bendra darbo grupė.

5. Pagal anksčiau pasiektą susitarimą nustatoma ši ekspertų grupių darbo tematika:

- nuosavybė;
- ekonominiai ir prekybos santykiai;
- finansų sistema ir bankai;
- transportas, ryšiai ir energetika;
- piliečių teisių ir laisvių užtikrinimas, socialinis aprūpinimas;
- moksliniai techniniai ir humanitariniai klausimai, kultūros klausimai;
- armijos ir gynybinio pajėgumo klausimai;
- valstybės saugumo ir sienų režimo klausimai;
- politiniai, teisiniai ir organizaciniai tarpusavio santykių aspektai;
- dokumento (dokumentų) dėl Lietuvos ir Sovietų Sąjungos tarpusavio santykių projekto parengimas.

Delegacijos papildomai susitarė sudaryti ekspertų grupę dėl bendradarbiavimo kovos su organizuotu nusikalstamumu srityje.

Patikslinta ekspertų grupių sudėtis pranešama kitai Šaliai iki kito oficialaus delegacijų susitikimo.

Pavesti ekspertų grupėms išanalizuoti SSR Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktus, siekiant nustatyti Šalių teisių ir teisėtų interesų pažeidimus. Jeigu tokių [pažeidimų] būtų nustatyta, parengti Šalių pasiūlymus dėl jų pašalinimo būdų, įskaitant teisės aktų galiojimo sustabdymą būtinais atvejais.

6. Kitas oficialus delegacijų susitikimas įvyks 1991 m. balandžio pabaigoje – gegužės pradžioje. Numatoma svarstyti šiuos klausimus:

- dėl tarpusavio pasitikėjimo stiprinimo Lietuvos ir Sovietų Sąjungos derybų metu;
- valstybės saugumo ir sienų režimo klausimus;
- ekonominių ir prekybos santykių, finansų ir bankų klausimus;
- Šalių gynybinio pajėgumo, armijos klausimus;
- nuosavybės klausimus.

Lietuvos delegacijos vardu
ČESLOVAS STANKEVIČIUS

Sovietų Sąjungos delegacijos vardu
VITALIJ DOGUŽIJEV

Maskva, Kremlius, 1991 m. balandžio 4 d.

SUTARTIS

TARP RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika ir Lietuvos Respublika, toliau vadinamos „Aukštosios Susitariančiosios Šalys“,

priskirdamos praeičiai įvykius ir veiksmus, kurie kliudė kiekvienai Aukštajai Susitariančiai Šaliai visiškai ir laisvai įgyvendinti savo valstybinį suverenitetą,

būdamos įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos,

nusprendusios abiejų šalių tautų labai savo tarpvalstybinius santykius kurti draugystės, geros kaimynystės, lygiateisiškumo ir abipusės naudos principais pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas,

patvirtindamos savo ištikimybę Suvienytųjų Nacijų Organizacijos Įstatų bei Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo dokumentų tikslams ir principams,

skelbdamos savo pasiryžimą laikytis žmogaus teisių tarptautinių normų, susitarė:

1 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta viena kitą pilnateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos 1990 metų birželio 12 dieną ir Lietuvos Respublikos – 1990 metų kovo 11 dieną.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis pripažįsta kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę, visišką kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios pilnumą jos teritorijoje.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys įsipareigoja tarpusavio santykiuose nenaudoti jėgos ir grąsinimo jėga, nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, gerbti suvereni-

tetą, teritorinį vientisumą ir sienų neliečiamybę pagal Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo principus.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys įsipareigoja savo tarpusavio santykiuose sąžiningai laikytis visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų bei normų ir neprisidėti, kad trečiosios šalys jas pažeistų vienos iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių atžvilgiu.

2 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta viena kitos teisę savarankiškai įgyvendinti savo suverenitetą gynybos ir saugumo srityje joms priimtinomis formomis, prisidedamos prie nusiginklavimo ir įtampos mažinimo Europoje proceso, taip pat ir per kolektyvinio saugumo sistemas, o sąveikos šioje srityje formos bus nustatytos atskirame susitarime.

3 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys draudžia įstatymais ir užkerta kelią savo teritorijose kurti ir veikti organizacijoms bei grupėms, taip pat veikti asmenims, siekiantiems prievarta sunaikinti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies nepriklausomybę, suverenų valstybingumą ir sugriauti teritorijos vientisumą, prievarta užgrobti valdžią.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys bendradarbiaus, kovodamos su organizuotu ir tarptautiniu nusikalstamumu.

4 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys garantuoja savo piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės ar kitokių skirtumų lygias teises ir laisves.

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika asmenims, kurie turi Lietuvos Respublikos pilietybę arba teisę į šią pilietybę ir šios Sutarties pasirašymo metu nuolat gyvena RTFSR teritorijoje bei turi RTFSR nuolatinę darbo vietą arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį, garantuoja teisę laisva valia ir RTFSR įstatymų nustatyta tvarka įgyti Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos pilietybę, netaikydama jiems kokių nors kitokių pilietybės įgijimo sąlygų negu tos, kurios nustatytos visiems kitiems asmenims.

Lietuvos Respublika garantuoja asmenims, kurie turi teisę į RTFSR pilietybę ir iki 1989 m. lapkričio 3 d. nuolat gyveno bei tebegyvena Lietuvos teritorijoje, ir turi Lietuvos Respublikoje nuolatinę darbo vietą arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį,

teisę laisva valia ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę, netaikydama jiems sėslumo cenzo, lietuvių kalbos mokėjimo ar kokių nors kitokių pilietybės įgijimo sąlygų negu tos, kurios nustatytos visiems kitiems asmenims.

Lietuvos Respublika garantuoja teisę įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę asmenims, kurie turi teisę į RTFSR pilietybę ir į Lietuvą atvyko nuo 1989 m. lapkričio 3 d. iki šios Sutarties pasirašymo dienos ir nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje, ir turi nuolatinę darbo vietą Lietuvos Respublikos įmonėse, įstaigose ir organizacijose arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį. Šie asmenys turi teisę įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę laisva valia ir Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka. Nurodytiems asmenims netaikomi sėslumo cenzo ir lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimai.

Šio straipsnio 3 ir 4 dalyse nurodyti asmenys savo valią dėl kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies pilietybės įgijimo gali laisvai pareikšti iki dienos, nustatytos atskirame Šalių susitarime.

Tuo atveju, jeigu šio straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse nurodyti asmenys laisva valia ir remiantis šalies, kurioje jie gyvena, įstatymais bei šio straipsnio nuostatomis neįgyja šalies, kurioje jie gyvena, pilietybės, tai jie turi teisę išsaugoti arba įgyti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies pilietybę pagal kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymus.

5 STRAIPSNIS

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus bei normas savo įstatymuose nustatys teises ir pareigas, kurių atsiradimas siejamas su tos Šalies pilietybės įgijimu.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis visiems šios Sutarties 4 straipsnyje nurodytiems asmenims, gyvenantiems jos teritorijoje, nepriklausomai nuo jų tautybės garantuoja pilietines ir politines, socialines, ekonomines ir kultūrines teises bei pagrindines žmogaus laisves pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus bei normas ir šalies, kurioje gyvena, įstatymus, taip pat etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisę kartu su kitais tos pačios grupės nariais arba oficialiai užregistruotos bendruomenės nariais naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją ir atlikti jos apeigas, taip pat vartoti gimtąją kalbą.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis garantuoja kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies piliečiams ir teisę į šią pilietybę turintiems asmenims, laikinai esantiems jos teritorijoje, visas žmogaus teises ir pagrindines laisves, kurios tokiems asmenims pripažįstamos pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus bei normas ir valstybės, kurioje tie asmenys yra, įstatymus.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys vienos Aukštosios Susitariančiosios Šalies piliečiams, esantiems kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teritorijoje, pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas garantuoja teisę kreiptis teisinės, humanitarinės ir kitokios pagalbos į valstybės, kurios piliečiais jie yra, įgaliotąsias atstovybes.

6 STRAIPSNIS

Pripažindamos kiekvienos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teisę priimti savus imigracijos įstatymus ir vykdyti savarankišką imigracijos politiką, Aukštosios Susitariančiosios Šalys šioje srityje kylančius klausimus reguliuos pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas ir sudarydamos atskirus susitarimus.

Atskiruose tarpvyriausybiniuose susitarimuose taip pat bus reguliuojami migracijos klausimai, susiję su įdarbinimu.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys specialiuose susitarimuose nustatys piliečių, laisvu pasirinkimu persikeliančių iš vienos Šalies teritorijos į kitos Šalies teritoriją, persikėlimo tvarką ir sąlygas, taip pat abipusius įsipareigojimus teikti jiems materialinę ir kitokią pagalbą.

7 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta bendradarbiavimo bei mainų būtinumą kultūros, meno, sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo, informacijos, technikos ir kitose srityse.

8 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys mano, jog tikslinga lygiateisiais pagrindais visapusiškai bendradarbiauti tarptautinių santykių srityje.

9 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta būtinumą koordinuoti pastangas, siekiant dalyvauti vieningoje tarptautinėje ekologinio saugumo sistemoje.

10 STRAIPSNIS

Ekonominių Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių bendradarbiavimą reglamentuos sutartys ir susitarimai, numatantys didžiausio palankumo režimą.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys palaikys ekonominių tarpusavio santykių plėtotę visuose ūkio valdymo lygiuose, bendrų rusų-lietuvių ir lietuvių-rusų įmonių bei organizacijų steigimą ir veiklą, taip pat privačių verslininkų tarpusavio ryšių vystymąsi.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys iš anksto informuos viena kitą apie ekonominius sprendimus, kurie gali atsiliiepti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teisėms ir teisėtiems interesams, abipusiai suderintiems dvišalių santykių srityje.

11 STRAIPSNIS

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika reiškia savo ypatingą suinteresuotumą, o Lietuvos Respublika prisiima išipareigojimą prisidėti prie palankių Kaliningrado srities ūkinio ir nacionalinio kultūrinio vystymosi sąlygų išsaugojimo. Šios sąlygos bus sureguliuotos specialiaame Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių susitarime.

12 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys sudarys specialius tarpvyriausybinius susitarimus dėl finansinių valiutinių santykių, bankų, prekybinių mainų, vertybinių popierių judėjimo, mokėjimų, kainų, muitų ir transporto tarifų. Šis sąrašas nėra išsamus. Susitarimuose bus nustatyti perėjimo prie atsiskaitymo pasaulinėmis kainomis mechanizmai ir terminai.

13 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys savarankiškai reguliuoja nuosavybės santykius savo teritorijoje.

Vienos iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių valstybinės nuosavybės, juridinių asmenų ir piliečių nuosavybės, esančios kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teritorijoje, teisinį režimą reguliuoja įstatymai tos Aukštosios Susitariančiosios Šalies, kurioje yra ta nuosavybė, jeigu kitko nenumatyta atskiruose Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių susitarimuose.

Nesureguliuotus Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių teritorijose esančios nuosavybės santykių klausimus spręs Aukštosios Susitariančiosios Šalys pagal teisės procedūras dalyvaujant, jei to būtina reikia, trečiosioms šalims.

Visi kiti nuosavybės santykių klausimai, susiję su Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių interesais, turi būti sureguliuoti atskiruose susitarimuose.

14 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys, užtikrindamos tranzitinius krovinių ir keleivių pervežimus per savo jūrų, upių uostus ir aerouostus, geležinkeliais bei automobilių keliais ir vamzdynais, sudarys specialų susitarimą dėl krovinių ir keleivių tranzito per savo teritorijas sureguliuavimo be jokios diskriminacijos.

15 STRAIPSNIS

Aukštosios Susitariančiosios Šalys vykdys tokią ekonominę politiką, kuri padėtų formuotis įvairiems Šalių ryšiams ir integruotis į tarptautinę ekonominę erdvę.

16 STRAIPSNIS

Ši Sutartis yra dvišalė ir neliečia Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių santykių su trečiosiomis Šalimis.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys, sudarydamos papildomus susitarimus, remsis šioje Sutartyje suformuluotais principais.

17 STRAIPSNIS

Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių dvišalės konsultacijos šios Sutarties vykdymo klausimais bus rengiamos, kai to prireiks, bet ne rečiau kaip kartą per metus.

Visi ginčijami klausimai, kurie gali kilti aiškinant ir vykdant šią Sutartį, turi būti sprendžiami atitinkamo lygio dvišalėse konsultacijose.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis pasilieka teisę konsultacijų keliu pareikšti iniciatyvą pradėti derybas dėl tikslingumo tęsti šios Sutarties ar atskirų jos straipsnių galiojimą.

Abiejų Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių sutikimu šios Sutarties nuostatos gali būti papildomos arba keičiamos Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių nustatyta tvarka.

18 STRAIPSNIS

Siekdamos įgyvendinti šios Sutarties nuostatas, tarp jų 4 ir 5 straipsnių, Aukštosios Susitariančiosios Šalys ketina, esant būtinybei ir abipusiam sutarimui, kartu sudarinėti atitinkamas komisijas.

Komisijų, sudaromų remiantis šiuo straipsniu, formavimo ir funkcionavimo tvarką, taip pat jų kompetenciją Aukštosios Susitariančiosios Šalys nustatys specialiuose susitarimuose.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys mano, jog tikslinga apsiukeisti įgaliosiomis atstovybėmis.

20 STRAIPSNIS

Ši Sutartis turi būti ratifikuota. Pasikeitimas ratifikaciniais raštais įvyks Vilniuje.

Ši Sutartis įsigalioja pasikeitimo ratifikaciniais raštais dieną.

Ši Sutartis sudaroma dešimčiai metų, išskyrus Sutarties 1 straipsnį, kurio galiojimo laikas neribotas.

Sutarties galiojimas po to bus savaime pratęstas tokiam pačiam laikotarpiui, jeigu likus ne mažiau kaip šešioms mėnesiams iki jos galiojimo laiko pabaigos nė viena iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių raštu nepraneš, jog ji nori nepratęsti Sutarties arba padaryti joje pakeitimus.

Sudaryta Maskvoje 1991 m. liepos 29 d. dviem egzemplioriais, kiekvienas rusų ir lietuvių kalbomis, ir abu tekstai turi vienodą galią.

RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS
SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS VARDU
BORIS JELCIN

LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU
VYTAUTAS LANDSBERGIS

ESBK¹ 1992 M. HELSINKIO VIRŠŪNIŲ SUSITIKIMAS LIETUVOS DELEGACIJA AIŠKINAMASIS PAREIŠKIMAS²

Helsinkis, 1992 m. liepa

(Vertimas iš anglų kalbos)

Pone Pirmininke,

Remdamasi Helsinkio baigiamųjų rekomendacijų 79 paragrafo nuostata, Lietuvos delegacija nori padaryti tokį Aiškinamąjį pareiškimą:

„Lietuva sveikina Helsinkio 1992 metų Baigiamojo dokumento priėmimą ir ypač priima dėmesin Politinės deklaracijos 15 straipsnį, kuriame labiausiai atspindėti Baltijos valstybių gyvybiniai rūpesčiai. Dėl šio specialaus straipsnio Lietuva mano, kad ta svarba, kurią Šalys dalyvės suteikia užsienio kariuomenės išvedimui iš Baltijos valstybių, rodo, jog ši problema nėra dvišalė, nes savo esme tai yra tarptautinės teisės pažeidimas ir delsimas šį pažeidimą pašalinti. Tai taip pat yra pabrėžta 15 straipsnyje, kuris aiškiai sako, kad šios karinės pajėgos yra Baltijos valstybių teritorijoje be būtino šių valstybių sutikimo, tuo tarpu „būtiną“ gali būti interpretuojamas tiktai kaip reikalaujamas pagal pagrindinius tarptautinės teisės principus. Štai kodėl 51 Šalis dalyvė yra pagrįstai susirūpinusi šia problema, ir kiekviena iš jų įsipareigojo stebėti situaciją, pareikšdama netoleruosianti tolesnio atidėliojimo išvesti Rusijos kariuomenę iš Lietuvos.

Dar daugiau, ši padėtis nėra mūsų visų savaime paveldėta. Niekas nebuvo nu-teistas už Lietuvos užpuolimą 1940 metais. Atsakomybė už agresiją ir okupaciją, kaip ir už užsienio valstybės kariuomenės neteisėtą įvedimą ir buvimą Lietuvoje, vis dar tebėra darbotvarkėje. Be to, ši padėtis nėra anoniminė, ji neatsirado iš niekur, o tik dėl valstybės, kurios teisės ir prievolės perėjo Rusijai, kai ji buvo priimta į Jungtines Tautas. Pasirašydama Maskvoje 1991 m. liepos 29 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Sovietų Federacinės Socialistinės Respublikos sutartį dėl tarpvals-

1 Nuo 1995 m. sausio 1 d. Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos (ESBK) pavadinimas pakeistas į Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) pavadinimą.

2 Pareiškimą perskaitė Lietuvos Respublikos vadovas, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis.

tybinių santykių pagrindų, Rusija buvo įsitikinusi, kad „...SSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos...“ Dabar Rusija pati įgyvendins šį įsitikinimą, eliminuodama neteisėtą savo kariuomenės buvimą suverenos Lietuvos teritorijoje kaip vieną iš aukščiau minėtų pasekmių; tai taip pat taikoma ir Lietuvai padarytos žalos kompensacijai, kaip vienbalsiai pareikalauta 1992 m. birželio 14 d. referendume.

Išvesti Rusijos kariuomenę iki šių metų pabaigos buvo šio referendumo ypatingos svarbos reikalavimas. Tik tokiu būdu Lietuva gali interpretuoti terminą „ankstyvas“, būdama įsitikinusi, kad ESBK signatarės žinojo apie šį vienbalsį lietuvių tautos reikalavimą.

Kai dėl modalumų tinkamam „tvarkingo išvedimo“ įgyvendinimui, tai Lietuva laikosi nuomonės, kad jie galėtų aprėpti tolimesnio reikšmingo ESBK dalyvavimo galimybes, panaudojant monitoringą ir kitas ESBK prieinamas priemones.

Lietuva tikisi bendradarbiavimo požiūrio iš visų ESBK partnerių ir pasilieka sau teisę kelti šį klausimą bet kuria proga, kada manys tai esant būtina.“

Vadovaujantis Helsinkio baigiamųjų rekomendacijų 79 paragrafu, šis Aiškinamasis pareiškimas bus įteiktas Vykdomajam sekretoriatui ir aš prašau jį tinkamu būdu įregistruoti.

RUSIJOS FEDERACIJOS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINIŲ DELEGACIJŲ DARBO SUSITIKIMO KOMUNIKATAS

Vilnius, 1992 m. sausio 31 d.

Kaip buvo susitarta Rusijos Federacijos Prezidento B. Jelcino ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio darbo susitikime, 1992 metų sausio 31 dieną Vilniuje įvyko Rusijos Federacijos valstybinės delegacijos, vadovaujamos Rusijos Federacijos Vyriausybės pirmininko pavaduotojo, valstybės patarėjo teisės politikos klausimais S. Šachrajaus, ir Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos, vadovaujamos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojo Č. V. Stankevičiaus, darbo susitikimas. Svarstyti buvusios SSR Sąjungos ginkluotųjų pajėgų dalių, esančių Rusijos Federacijos jurisdikcijoje, išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos klausimai.

Atviro ir konstruktyvaus dialogo metu Šalys patvirtino, jog yra pasiryžusios plėtoti lygiateisius geros kaimynystės ir abipusiškai naudingus Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos santykius pagal JTO Įstatų principus ir kitas visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, griežtai laikydamosi išipareigojimų, prisiimtų sutinkamai su Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo principais, ir pagal Sutarties dėl Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos tarpvalstybinių santykių pagrindų nuostatas. Šalys pabrėžė, kad šios Sutarties ratifikavimas pakėlė į visai naują lygį abiejų valstybių santykius ir padėjo tarptautinės teisės pamatą tolesnėms tarpvalstybinėms deryboms svarstomais kariniais politiniais, taip pat ekonominiais, humanitariniais ir kitais klausimais, sudarė geras prielaidas Rusijai ir Lietuvai konstruktyviai dalyvauti toliau plėtojant visos Europos procesą, stiprinant stabilumą ir bendradarbiavimą Europoje ir pasaulyje.

Rusijos delegacija pabrėžė, kad kariuomenės išvedimo klausimai bus sprendžiami gerbiant Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, valstybės suverenitetą ir griežtai laikantis jos įstatymų bei Šalių susitarimų. Lietuvos delegacija pareiškė, kad yra pasirėngusi gerbti Rusijos Federacijos interesus, susijusius su kariuomenės išvedimu iš Lietuvos teritorijos.

Šalys susitarė nedelsdamos pradėti rengti susitarimą dėl planingo šios kariuomenės išvedimo, kuriame bus nustatytas išvedimo terminas ir tvarka, taip pat teisinė padėtis laikotarpiui iki galutinio jos išvedimo. Delegacijos susitarė šį susitikimą laikyti pradžia derybų, kurių tikslas yra parengti tokį susitarimą. Kartu Šalys konstatavo, kad esama veiksmų, darančių įtakos kariuomenės išvedimo terminams ir grafikui, tarp jų – Lietuvos Respublikos saugumo ir kariškių socialinės apsaugos veiksniai, ir susitarė atsižvelgti į juos, svarstydamas kariuomenės išvedimo klausimus. Šalių supratimu, Rusijos jurisdikcijoje esančios kariuomenės išvedimas iš Lietuvos Respublikos teritorijos bus indėlis į saugumo ir strateginio stabilumo užtikrinimą Europos žemyne ir pasaulyje.

Susitarta, kad karinių dalinių išvedimas iš Lietuvos Respublikos teritorijos prasidės 1992 metų vasaryje.

Patvirtintas šalių susitarimas, kad opiausi klausimai, susiję su karinių dalių Lietuvos teritorijoje aprūpinimu, bus sprendžiami operatyvine tvarka.

Šalys ketina apsvarstyti, kokiomis sąlygomis Rusijos Federacija galėtų perduoti tam tikrą kiekį ir tam tikrų rūšių ginklų, karinės technikos ir šaudmenų Lietuvos Respublikos krašto apsaugos daliniams apginkluoti.

Šalys susitarė, kad jos nustatys inspektavimo tvarką, paskirs inspektorius ir dvišaliu pagrindu atliks Lietuvos Respublikos teritorijoje esančių išvedamos kariuomenės užimamų objektų inspekciją.

Šalys susitarė sudaryti ekspertų grupes, būtinas susitarimui parengti, ir nutarė, kad šios grupės pradės darbą Vilniuje 1992 metų vasario 10 dieną.

S. Šachrajus

Č. Stankevičius

RUSIJOS FEDERACIJOS GINKLUOTŲJŲ PAJĖGŲ IŠVEDIMO IŠ LIETUVOS RESPUBLIKOS TERITORIJOS GRAFIKAS

*Parengtas remiantis 1992 m. rugsėjo 8 d. Lietuvos Respublikos ir
Rusijos Federacijos susitarimo dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų
išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 3 straipsnio 1 dalimi¹*

Eil. Nr.	Valdymo organai, junginiai, daliniai	Disloka- cijos vieta	Išvedimo pobūdis	Išvedimo terminas			
				1992	1993 (iki 08 31)		
				III–IV kv.	I kv.	II kv.	III kv.
Sausumos kariuomenė							
1	107 moto-šaulių divizija	Vilnius	Išvedama	----->			
2	913 reaktyvinės artilerijos pulkas	Telšiai	Išvedamas	----->			
3	405 atskiras nepilotuojamų skraidymo aparatų pulkas	Tauragė	Išvedamas	----->			
4	66 radiolokacijos brigada	Žagarė	Išvedama*	----->			
5	9 inžinerinis pulkas	Kaunas	Išvedamas*	----->			
6	27 atskiras radioelektroninės kovos batalionas	Plungė	Išvedamas	----->			
7	367 atskiras sraigtasparnių pulkas	Kaunas	Išvedamas	----->			
8	334 didelio galingumo artilerijos brigada	Plungė	Išvedama *	----->			
9	434 atskiras pontoninių tiltų batalionas	Kaunas	Išvedamas*	----->			
10	477 mobili technikos remonto bazė	Kėdainiai	Išvedama*	----->			

¹ Nurodytas Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos susitarimas dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos buvo suderėtas ir parafuotas, bet liko nepasirašytas. Jo tekstas paskelbtas knygoje: Česlovas Vytautas Stankevičius. Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos. Vilnius, KAM, 2002.

11	1014 atskiras raketų parko divizionas	Kėdainiai	Išvedamas*	----->			
12	173 zenitinės artilerijos mokymo poligonas	Kretinga	Išvedamas	----->			
13	5191 saugojimo bazė	Pabradė	Išvedama*	----->			
Oro desanto pajėgos							
14	7 oro desanto divizija	Kaunas	Išvedama	----->	----->	----->	----->
15	242 oro desanto mokymo centras	Gaižiūnai	Išvedamas	----->	----->	----->	----->
16	332 praporščikų mokykla	Gaižiūnai	Išvedama	----->			
Priešlėktuvinės gynybos pajėgos							
17	257 aviacijos valdymo punktas	Kaunas	Išvedama	----->			
18	169 zenitinė raketinė brigada	Nemunas	Išvedama	----->			
19	406 zenitinė raketinė brigada	Vilnius	Išvedama	----->			
20	2308 atskiras radiolokacinis batalionas	Degučiai	Išvedama	----->			
21	2307 atskiras radiolokacinis batalionas	Vilnius	Išvedama	----->			
22	2307 atskiras radiolokacinis batalionas	Kaunas	Išvedama	----->			
Karinės oro pajėgos							
23	18 transporto aviacijos valdyba	Panevėžys	Išvedama	----->			
24	128 transporto aviacijos pulkas	Panevėžys	Išvedamas	----->			
25	600 transporto aviacijos pulkas	Kėdainiai	Išvedamas	----->			
26	117 atskiras radioelektroninės kovos aviacijos pulkas	Šiauliai	Išvedamas	----->			
27	53 naikintuvų- bombonešių pulkas	Šiauliai	Išvedamas	----->			
28	81 atskira nepilotuojamų žvalgybos lėktuvų eskadrilė	Šiauliai	Išvedama	----->			
29	96 atskiras remonto batalionas	Šiauliai	Išvedamas	----->			
30	115 atskiras inžinerinis aerodromų batalionas	Vilnius	Išvedamas	----->			
31	349 atskiras inžinerinis aerodromų batalionas	Kupiškis	Išvedamas	----->			
Karinis jūrų laivynas							
32	3 krantų apsaugos divizija	Klaipėda	Išvedama	----->	----->	----->	----->
33	5316 mobili torpedų bazė	Plungė	Išvedama	----->			

34	61 aviacijos poligonas	Klaipėda	Išvedamas	----->	
35	107 atskiras aviacijos inžinerinis batalionas	Plungė	Išvedamas	----->	
Užnugaris, specialios paskirties daliniai					
36	867 degalų baze	Vaičiūnai	Išvedama*	----->	
37	758 degalų sandėlis	Kazlų Rūda	Išvedamas*	----->	
38	3456 raketinio kuro sandėlis	Pagėgiai	Išvedamas*	----->	
39	2509 maisto sandėlis	Kaunas	Išvedamas*	----->	
40	1350 aprangos sandėlis	Kaunas	Išvedamas	----->	
41	6820 centrinė bazė	Klaipėda	Išvedama*	----->	
42	1145 karo ligoninė	Kaunas	Išvedama	----->	
43	1319 karo ligoninė	Klaipėda	Išvedama	----->	
44	1267 karo ligoninė	Šiauliai	Išvedama	----->	
45	1819 karo ligoninė	Vilnius	Išvedama	----->	

Pastabos:

1. Atskirų dalių ir padalinių, įeinančių į Grafike nurodytų junginių ir dalių sudėtį, taip pat neįtrauktų į Grafiką likusių dalių, padalinių ir įstaigų sąrašas pateiktas ginkluotųjų pajėgų išvedimo grafiko Priede 1.
2. Saugumo ministerijos Valstybinės sienos apsaugos valdybos bei Federalinės vyriausybinių ryšių ir informacijos agentūros prie Rusijos Federacijos Prezidento išvedamų karinių dalių, padalinių ir įstaigų sąrašas pateiktas Priede 2.
3. Grafike parodytas 7 odd, 242 oro desanto pajėgų mokymo centro ir 3 kad kovinių dalių eiliškumo pakeitimas galimas šalims suderinus.
4. Pagrindinės 107 mšd pajėgos išvedamos iki lapkričio pabaigos, o visa divizija iki 1992 metų pabaigos.
5. Dalys, grafoje Išvedimo pobūdis pažymėtos ženklų *, išvedamos išformavimui.

Šis grafikas įsigalioja nuo pasirašymo dienos.

Sudarytas Maskvoje 1992 m. rugsėjo 8 d. dviem egzemplioriais, kiekvienas lietuvių ir rusų kalbomis. Abu tekstai turi vienodą galią.

Už Lietuvos Respubliką

AUDRIUS BUTKEVIČIUS

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras

Už Rusijos Federaciją

PAVEL GRAČIOV

Rusijos Federacijos gynybos ministras, armijos generolas

RUSIJOS FEDERACIJOS GINKLUOTŲJŲ PAJĖGŲ IŠVEDIMO IŠ LIETUVOS RESPUBLIKOS TERITORIJOS GRAFIKO 1 PRIEDAS

ATSKIRŲ DALIŲ, PADALINIŲ IR ĮSTAIGŲ, ĮEINANČIŲ Į
JUNGINIŲ IR DALINIŲ SUDĖTĮ, TAIP PAT NEĮTRAUKTŲ
Į IŠVEDIMO GRAFIKĄ, SĄRAŠAS

Eil Nr.	Valdymo organai, junginiai, daliniai	Dislokacijos vieta	Išvedimo terminas
SAUSUMOS KARIUOMENĖ			
1	107 Moto-šaulių divizija	Vilnius	iki 92.12.31
	Divizijos valdyba	Vilnius	iki 92.12.31
	77 Moto-šaulių pulkas	Vilnius	iki 92.12.31
	660 Moto-šaulių pulkas	Ukmergė	iki 92.12.31
	664 Moto-šaulių pulkas	Vilnius	iki 92.12.31
	106 tankų pulkas	Vilnius	iki 92.12.31
	695 atskiras raketinis divizionas	Ukmergė	iki 92.12.31
	379 savaeigės artilerijos pulkas	Vilnius	iki 92.12.31
	980 atskiras prieštankinis artilerijos divizionas	Vilnius	iki 92.12.31
	384 zenitinis raketinis pulkas	Ukmergė	iki 92.12.31
	640 atskiras žvalgybos batalionas	Vilnius	iki 92.12.31
	1298 atskiras inžinerinis pionierių batalionas	Ukmergė	iki 92.12.31
	104 atskira cheminės apsaugos kuopa	Vilnius	iki 92.12.31
	1400 atskiras ryšių batalionas	Vilnius	iki 92.12.31
	304 atskiras remonto restauravimo batalionas	Vilnius	iki 92.12.31
	1029 atskiras materialinio aprūpinimo batalionas	Vilnius	iki 92.12.31
	401 atskiras medicinos batalionas	Ukmergė	iki 92.12.31
	50 atskira medicinos kuopa	Vilnius	iki 92.12.31
2	1195 atskira vietinė šaulių kuopa (918 reap)	Telšiai	iki 93.06.30
3	66 radiotechninė brigada	Žagarė	iki 93.06.30
	Brigados valdyba	Žagarė	iki 93.06.30

	1833	atskiras radiotechninis batalionas	Žagarė	iki 93.06.30
	1834	atskiras radiotechninis batalionas	Žagarė	iki 93.06.30
	1835	atskiras radiotechninis batalionas	Žagarė	iki 93.06.30
4	527	atskira ryšių ir radiotechninio aprūpinimo kuopa (367 aps)	Kaunas	iki 92.12.31
5	428	atsk. aerodromų techninio aprūpinimo batalionas (367 aps)	Kaunas	iki 92.12.31
6	1121	atskiras radiorelinis batalionas	Tauragė	iki 93.08.31
7	1688	feldjėgerių pašto ryšių mazgas	Vilnius	iki 93.08.31
8	1856	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Tauragė	iki 93.08.31
9	663	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Plungė	iki 93.08.31
10	1857	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Ukmergė	iki 93.08.31
10	105	vyriausiojo mechaniko skyrius	Kėdainiai	iki 93.08.31
12	365	atskira vietinė šaulių kuopa	Kėdainiai	iki 93.08.31
13	800	sarginių šunų vedlių skyrius	Kėdainiai	iki 93.08.31
14	2805	apsaugos signalizacijos skyrius	Kėdainiai	iki 93.08.31
15	616	artilėrijos šaudmenų sandėlis	Linkaičiai	iki 93.08.31
16	1014	priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo darbų karinė komanda	Linkaičiai	iki 93.08.31
17	210	atskira vietinė šaulių kuopa	Linkaičiai	iki 93.08.31
18	2194	sarginių šunų vedlių skyrius	Linkaičiai	iki 93.08.31
19	575	apsaugos signalizacijos skyrius	Linkaičiai	iki 93.08.31
20	6447	remonto restauravimo bazės valdyba	Kaunas	iki 92.12.31
21	6460	remonto restauravimo bazės valdyba	Kaunas	iki 92.12.31
22	118	mobili remonto gamykla	Kaunas	iki 93.08.31
23	226	mobili remonto gamykla	Kaunas	iki 93.08.31
24	143	šarvuočių remonto gamykla	Kaunas	iki 93.08.31
25		Karinė komendantūra (įgulos)	Vilnius	iki 93.08.31
26		Karinė komendantūra (įgulos)	Kaunas	iki 93.08.31
27		Karinė komendantūra (įgulos)	Šiauliai	iki 93.08.31
28	1406	priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo darbų karinė komanda	Pagėgiai	iki 93.08.31
29	1652	priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo darbų karinė komanda	Kėdainiai	iki 93.08.31
30		Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo darbų tarnyba	Klaipėda	iki 93.08.31
31		Karinė prokuratūra (įgulos)	Vilnius	iki 93.08.31
32		Karinė prokuratūra (įgulos)	Kaunas	iki 93.08.31
33		Karinis tribunolas (įgulos)	Kaunas	iki 93.08.31

34	Karininkų namai (įgulos)	Vilnius	iki 93.08.31
35	Karininkų namai (įgulos)	Gaižiūnai	iki 93.08.31
36	Karininkų namai (įgulos)	Kaunas	iki 93.08.31
37	Karininkų namai (įgulos)	Panevėžys	iki 93.08.31

ORO DESANTO PAJĖGOS

38	7 oro desanto divizija	Kaunas	iki 93.08.31
	Divizijos valdyba	Kaunas	iki 93.08.31
	97 parašiutinis desanto pulkas	Alytus	iki 93.08.31
	108 parašiutinis desanto pulkas	Kaunas	iki 93.08.31
	119 parašiutinis desanto pulkas	Marijampolė	iki 93.08.31
	1141 artilerijos pulkas	Kalvarija	iki 93.08.31
	744 atskiras zenitinis raketinis artilerijos divizionas	Kaunas	iki 93.08.31
	185 atskira karinė transporto aviacijos eskadrilė	Kaunas	iki 93.08.31
	72 atskira žvalgybos kuopa	Kaunas	iki 93.08.31
	743 atskiras ryšių batalionas	Kaunas	iki 93.08.31
	143 atskiras inžinerinis pionierių batalionas	Kazlų Rūda	iki 93.08.31
	286 feldjėgierių pašto ryšių stotis	Kaunas	iki 93.08.31
	6 atskiras remonto restauravimo batalionas	Kaunas	iki 93.08.31
	1692 atskiras desanto aprūpinimo batalionas	Kaunas	iki 93.08.31
	1681 atskiras materialinio aprūpinimo batalionas	Kaunas	iki 93.08.31
	313 atskiras medicinos batalionas	Kaunas	iki 93.08.31
	Valstybinio banko lauko įstaiga (k/d 51502)	Kaunas	iki 93.08.31
	215 poligonas	Kazlų Rūda	iki 93.08.31
39	242 oro desanto pajėgų mokymo centras	Gaižiūnai	iki 93.08.31
	Mokymo centro valdyba	Gaižiūnai	iki 93.08.31
	226 mokomasis parašiutinis desanto pulkas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
	301 mokomasis parašiutinis desanto pulkas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
	285 mokomasis parašiutinis desanto pulkas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
	743 atskiras mokomasis parašiutinis desanto batalionas	Karmėlava	iki 93.08.31
	1120 mokomasis savaeigis artilerijos pulkas	Prienai	iki 93.08.31
	367 atskiras mokomasis zenitinis raketinis artilerijos divizionas	Gaižiūnai	iki 93.08.31

113	atskiras mokomasis inžinerinis šaulių batalionas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
300	atskiras mokomasis ryšių batalionas	Kaunas	iki 93.08.31
340	atskira karinė transporto aviacijos eskadrilė	Pociūnai	iki 93.08.31
148	atsk. mokomasis sunkiosios technikos oro desanto batalionas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
45	atskiras mokomasis remonto restauravime batalionas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
184	atskiras mokomasis medicinos batalionas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
373	atskiras mokomasis automobilių batalionas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
214	poligonas	Gaižiūnai	iki 93.08.31
2945	jungtinis sandėlis	Gaižiūnai	iki 93.08.31
	Valstybinio banko lauko įstaiga (k/d 51518)	Gaižiūnai	iki 93.08.31

PRIEŠLĖKTUVINĖS GYNYBOS PAJĖGOS

40	1265	atskira radiolokacijos kuopa	Juodkrantė	iki 92.12.31
41	902	atskira radiolokacijos kuopa	Kapčiamiestis	iki 92.12.31
42	909	atskira radiolokacijos kuopa	Palanga	iki 92.12.31
43	4744	materialinio ir techninio aprūpinimo bazė	Kaunas	iki 92.12.31
44	687	automobilių remonto dirbtuvės	Kaunas	iki 92.12.31
45	5222	automobilių sandėlis	Kaunas	iki 93.08.31
46	5880	cheminis sandėlis (PLG korpuso)	Kaunas	iki 92.12.31

KARINĖS ORO PAJĖGOS

47	18	karinė transporto aviacijos divizija	Panevėžys	iki 92.12.31
	1361	atskiras ryšių batalionas	Panevėžys	iki 92.12.31
	14	aviacijos remonto dirbtuvės	Panevėžys	iki 92.12.31
	735	automobilių remonto dirbtuvės	Kėdainiai	iki 92.12.31
	1867	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Panevėžys	iki 92.12.31
	788	apsaugos skyrius	Panevėžys	iki 92.12.31
	562	atskiras ryšių ir radiotechninio aprūpinimo batalionas	Panevėžys	iki 92.12.31
	654	atskiras aerodromų techninio aprūpinimo batalionas	Panevėžys	iki 92.12.31
	1229	skrydžių valdymo centras aerodrome	Panevėžys	iki 92.12.31
	481	atskiras ryšių ir radiotechninio aprūpinimo batalionas	Kėdainiai	iki 92.12.31

	84C	atskiras aerodromų techninio aprūpinimo batalionas	Kėdainiai	iki 92.12.31
	1228	skrydžių valdymo centras aerodrome	Kėdainiai	iki 92.12.31
48	661	atskira ryšių ir radiotechninio aprūpinimo kuopa (117 aap REK)	Šiauliai	iki 92.12.31
49	301	atsk. aerodromų techninio aprūpinimo batalionas (117 aap REK)	Šiauliai	iki 92.12.31
50	5405	aviacijos technikos bazė (53-io nbp)	Šiauliai	iki 92.12.31
51	1699	automatinio valdymo mazgas (53-io nbp)	Šiauliai	iki 92.12.31
52	1129	skrydžių valdymo centras aerodrome	Šiauliai	iki 92.12.31
53		Lauko valstybinė banko įstaiga (k/d 45153)	Šiauliai	iki 93.05.10
54	1865	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Šiauliai	iki 92.12.31
55	256	aviacijos remonto gamykla	Šiauliai	iki 93.05.10
	879	atskiras apsaugos būrys	Šiauliai	iki 93.05.10
	837	gaisrininkų komanda	Šiauliai	iki 93.05.10
	608	skrydžių bandymo stotis	Šiauliai	iki 93.05.10
56	163	karininkų klubas	Šiauliai	iki 92.12.31
57	401	apsaugos skyrius	Šiauliai	iki 92.12.31
58	202	aviacijos remonto gamykla	Kaunas	iki 93.05.10
	878	atskiras apsaugos būrys	Kaunas	iki 93.05.10
	824	gaisrininkų komanda	Kaunas	iki 93.05.10
	607	skrydžių bandymo stotis	Kaunas	iki 93.05.10
59	131	matavimo technikos laboratorija (KOP)	Kaunas	iki 92.12.31
60	338	aviacijos remonto gamykla	Panevėžys	iki 93.05.10
	881	atskiras apsaugos būrys	Panevėžys	iki 93.05.10
	839	gaisrininkų komanda	Panevėžys	iki 93.05.10
	609	skrydžių bandymų stotis	Panevėžys	iki 93.05.10
61	225	jaunesniųjų aviacijos specialistų karo mokykla	Radviliškis	iki 92.12.31

KARINIS JŪRŲ LAIVYNAS

62	3	krantų apsaugos divizija	Klaipėda	iki 93.08.31
		Divizijos valdyba	Klaipėda	iki 93.08.31
	9	krantų apsaugos pulkas	Klaipėda	iki 93.08.31
	22	artilėrijos pulkas	Klaipėda	iki 93.08.31
	277	tankų pulkas	Klaipėda	iki 93.08.31
1063		zenitinis raketinis pulkas	Klaipėda	iki 93.08.31

	273	krantų apsaugos pulkas	Telšiai	iki 93.08.31
	287	krantų apsaugos pulkas	Telšiai	iki 92.12.31
	966	atskiras raketinis divizionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	126	atskiras tankų batalionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	1271	atskiras prieštankinis artilerijos divizionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	494	atskiras ryšių batalionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	187	atskiras inžinerinis šaulių batalionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	1026	atskiras materialinio aprūpinimo batalionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	299	atskiras remonto batalionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	32	atskira medicinos kuopa	Klaipėda	iki 93.08.31
	102	atskira cheminės saugos kuopa	Klaipėda	iki 93.08.31
	86	atskiras žvalgybos batalionas	Klaipėda	iki 93.08.31
	1905	sukarintos apsaugos komanda	Klaipėda	iki 93.08.31
		Klaipėdos karininkų namai	Klaipėda	iki 93.08.31
		Karinė komendantūra (igulos)	Klaipėda	iki 93.08.31
63	63	aviacijos technikos komendantūra	Ariogala	iki 93.12.31
64	72	stebėjimo rajono valdymas	Klaipėda	iki 93.08.31
	1359	radiotechnikos kuopa	Klaipėda	iki 93.08.31
	1844	radiotechnikos būrys	Nida	iki 93.08.31
	1839	radiotechnikos būrys	Palanga	iki 93.08.31
65	217	ryšių mazgas	Klaipėda	iki 93.08.31
	873	stiprintuvų punktas	Klaipėda	iki 93.08.31
66	993	stiprintuvų punktas	Palanga	iki 93.08.31
67		Kabelinis atskiro ryšių pulko padalinys	Nida	iki 93.08.31
68	1981	jungtinis laivyno ginkluotės ir materialinių vertybių sandėlis	Plungė	iki 93.08.31
	309	gaisrininkų komanda	Plungė	iki 93.08.31
69	1642	atskira aptarnavimo kuopa	Plungė	iki 93.08.31
70	2566	ginekologinis skyrius (1319-tos karo ligoninės)	Klaipėda	iki 93.08.31
71	2572	vaikų skyrius (1319-tos karo ligoninės)	Klaipėda	iki 93.08.31
72	2070	bendras sandėlis	Klaipėda	iki 92.12.31
73	194	hidrografijos tarnybos padalinys	Klaipėda	iki 93.08.31
74	1039	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Klaipėda	iki 93.08.31
75		Valstybinio banko lauko įstaiga (k/d 49335)	Klaipėda	iki 93.08.31

76	1801	apsaugos sargybos grupė (5-to kelių depo)	Vilnius	iki 92.12.31
77	1034	gaisrininkų komanda (759-to degalų sandėlio)	Kazlų Rūda	iki 93.08.31
78	1490	atsk. vietinės gynybos šaulių būrys (758-to degalų sandėlio)	Kazlų Rūda	iki 93.08.31
79	941	sarginių šunų vedlių skyrius (758-to degalų sandėlio)	Kazlų Rūda	iki 93.08.31
80	327	degalų saugojimo skyrius	Kazlų Rūda	iki 93.08.31
81	3542	produktų sandėlis	Šiauliai	iki 93.08.31
82	2331	gaisrininkų komanda (867-tos degalų bazės)	Vaičiūnai	iki 93.08.31
83	43	atsk. vietinės gynybos šaulių būrys (867- tos degalų bazės)	Vaičiūnai	iki 93.08.31
84	1426	sarginių šunų vedlių skyrius (867-tos degalų bazės)	Vaičiūnai	iki 93.08.31
85	276	gaisrininkų komanda (3456-to RK sandėlio)	Pagėgiai	iki 93.08.31
86	601	sukarinta apsaugos komanda (3456-to RK sandėlio)	Pagėgiai	iki 93.08.31
87	1429	sukarintas apsaugos būrys (3456-to RK sandėlio)	Pagėgiai	iki 93.08.31
88	353	degalų ir tepalų laboratorija	Pagėgiai	iki 93.08.31
89	25	transporto ir degalų paskirstymo punktas	Pagėgiai	iki 93.08.31
90	3334	karinė vyriausiosios vadovybės atstovybė	Mažeikiai	iki 93.08.31
91	1598	gaisrininkų komanda (2509-to produktų sandėlio)	Kaunas	iki 93.08.31
92	1468	sukarinta apsaugos komanda (2509-to produktų sandėlio)	Kaunas	iki 93.08.31
93	1599	gaisrininkų komanda (3542-o produktų sandėlio)	Šiauliai	iki 93.08.31
94	1470	sukarinta apsaugos komanda (3542-o produktų sandėlio)	Šiauliai	iki 93.08.31
95	905	gaisrininkų komanda (1350-to daiktų sandėlio)	Kaunas	iki 93.08.31
96	1472	sukarinta apsaugos komanda (1350-to daiktų sandėlio)	Kaunas	iki 93.08.31
97	2902	karinė atstovybė (GM CDB)	Kaunas	iki 93.08.31
98	121	karinių pervežimų komendantūra (k/d 54915)	Vilnius	iki 93.08.31

99	122	karinių pervežimų komendantūra (k/d 64265)	Šiauliai	iki 93.08.31
100	120	karinė jūros pervežimų valdyba	Klaipėda	iki 93.08.31
101	123	karinių pervežimų komendantūra	Klaipėda	iki 93.08.31
102	2853	sukarintos apsaugos skyrius (1145-tos karo ligoninės)	Kaunas	iki 93.08.31
103	170	medicininis depas	Kaunas	iki 92.12.31
104	171	medicininis depas	Šiauliai	iki 92.12.31
105	199	medicininis depas	Vilnius	iki 92.12.31
106	14	sanitarinis epidemiologijos būrys	Kaunas	iki 93.08.31
107	109	poliklinika	Kaunas	iki 93.08.31
108	106	poliklinika	Vilnius	iki 93.08.31
109	2522	ginekologinis skyrius	Vilnius	iki 93.08.31
110	2565	ginekologinis skyrius	Kaunas	iki 93.08.31
111	2527	vaikų skyrius	Vilnius	iki 93.08.31
112	151	kilnojamas rentgeno kabinetas	Kaunas	iki 93.08.31
113	502	kilnojamas stomatologijos kabinetas	Kaunas	iki 93.08.31
114	473	karinė prekyba	Šiauliai	iki 93.08.31
115	203	karinė prekyba	Vilnius	iki 93.08.31
116	209	karinė prekyba	Kaunas	iki 93.08.31
117	485	karinė prekyba	Panevėžys	iki 93.08.31
118	2192	statybos ir montavimo padalinys	Šiauliai	iki 93.08.31
119	4049	statybos ir montavimo padalinys	Panevėžys	iki 93.08.31
120		Butų eksploatavimo tarnyba	Kaunas	iki 93.08.31
121		Butų eksploatavimo tarnyba	Vilnius	iki 93.08.31
122		Butų eksploatavimo tarnyba	Jonava	iki 93.08.31
123		Butų eksploatavimo tarnyba	Šiauliai	iki 93.08.31
124		Butų eksploatavimo tarnyba	Klaipėda	iki 93.08.31
125		Socialinio aprūpinimo skyrius	Vilnius	iki 93.08.31
126		Gaisrinė priežiūra	Kaunas	iki 93.08.31
127	5373	karinė atstovybė	Kaunas	iki 93.08.31
128	232	finansinė dalis	Vilnius	iki 93.08.31
129	1884	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Alytus	iki 93.08.31
130	1883	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Marijampolė	iki 93.08.31
131	1882	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Kalvarija	iki 93.08.31
132	1881	feldjėgerių pašto ryšių stotis	Gaižiūnai	iki 93.08.31
133	700	apsaugos sargybos komanda	Gaižiūnai	iki 93.08.31
133	5222	automobilių sandėlis	Kaunas	iki 93.08.31

135	1252	karinė atstovybė	Vilnius	iki 93.08.31
136	1360	rajoninis valdymo centras	Vilnius	iki 93.08.31
137	1754	karinė atstovybė	Klaipėda	iki 93.08.31
138	2518	karinė atstovybė	Kaunas	iki 93.08.31
139	37	savaeigis minų plaustelis	Klaipėda	iki 93.08.31
140	602	reido kateris	Klaipėda	iki 93.08.31
141	67	jūrų narų laivas	Klaipėda	iki 93.08.31
142	337	karinė atstovybė	Vilnius	iki 93.08.31
143	2148	karinė atstovybė	Kaunas	iki 93.08.31
144	1974	karinė atstovybė	Vilnius	iki 93.08.31
145	2318	karinė atstovybė	Vilnius	iki 93.08.31
146	1355	centrinė autobazė	Vilnius	iki 93.08.31
147	1899	apsaugos sargybos komanda	Vilnius	iki 93.08.31
148	3910	karinė atstovybė	Panevėžys	iki 93.08.31
149	2294	karinė atstovybė	Vilnius	iki 93.08.31
150	4152	karinė atstovybė	Vilnius	iki 93.08.31
151	5393	karinė atstovybė	Panevėžys	iki 93.08.31
152	3542	maisto produktų sandėlis	Šiauliai	iki 93.08.31
153	88	operatyvinė grupė	Kretinga	iki 93.08.31

Už Lietuvos Respubliką

AUDRIUS BUTKEVIČIUS
Lietuvos Respublikos
krašto apsaugos ministras

Už Rusijos Federaciją

PAVEL GRAČIOV
Rusijos Federacijos gynybos
ministras, armijos generolas

RUSIJOS FEDERACIJOS GINKLUOTŲJŲ PAJĖGŲ IŠVEDIMO IŠ LIETUVOS RESPUBLIKOS TERITORIJOS GRAFIKO 2 PRIEDAS

RUSIJOS FEDERACIJOS PASIENIO KARIUOMENĖS BEI FEDERALINIŲ
VYRIAUSYBINIŲ RYŠIŲ IR INFORMACIJOS AGENTŪROS PRIE RUSIJOS FEDERACIJOS
PREZIDENTO DALIŲ, PADALINIŲ IR ĮSTAIGŲ, IŠVEDAMŲ IŠ LIETUVOS RESPUBLIKOS
TERITORIJOS, SĄRAŠAS

I. Rusijos Federacijos pasienio kariuomenė

Eil. Nr.	Pavadinimas	Dislokacijos vieta	Išvedimo laikas
1.	Pasienio būrys (k/d 2297) iš šešių pasienio užkardų	Kaliningradas	ne vėliau 1992 12 31
2.	Pasienio būrys (k/d 2114) iš penkių pasienio užkardų	Klaipėda	ne vėliau 1992 12 31
3.	Atskiras kontrolės ir praleidimo punktas	Vilnius	ne vėliau 1992 12 31
4.	Atskiras kontrolės ir praleidimo punktas	Klaipėda	ne vėliau 1992 12 31
5.	Karo ligoninė (k/d 2515)	Kaunas	ne vėliau 1992 12 31
6.	Pasienio komendantūra (k/d 2297)	Marijampolė	ne vėliau 1992 12 31

Už Lietuvos Respubliką

AUDRIUS BUTKEVIČIUS
Lietuvos Respublikos
krašto apsaugos ministras

1992 m. rugsėjo 10 d.

Už Rusijos Federaciją

generolas-majoras
ALEKSANDR TYMKO
Rusijos Federacijos Pasienio
kariuomenės štabo viršininkas

1992 m. rugsėjo 10 d.

LIETUVOS RESPUBLIKOS IR RUSIJOS FEDERACIJOS SUSITARIMAS DĖL IŠVEDAMŲ RUSIJOS FEDERACIJOS GINKLUOTŲJŲ PAJĖGŲ DALIŲ, DALINIŲ BEI KARIŠKIŲ ELGESIO IR FUNKCIONAVIMO TAISYKLIŲ

Lietuvos Respublika ir Rusijos Federacija, toliau vadinamos Šalimis, susitarė:

1 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalys ir daliniai iki jų visiško išvedimo turi būti kariniuose miesteliuose ir atskiruose kariniuose objektuose.

Už karinių miestelių ir atskirų karinių objektų ribų esančia teritorija, taip pat poligonais ir buvusiomis karinėmis girininkijomis Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalys ir daliniai nesinaudoja.

2 STRAIPSNIS

Karinės tarnybos atlikimo kariniuose miesteliuose ir kariniuose objektuose klausimai priklauso Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių karinės vadovybės žiniai, tačiau nepažeidžiant Lietuvos Respublikos įstatymų, garantuojančių gyventojų saugumą, ekologinį saugumą, taip pat gamtos apsaugą.

3 STRAIPSNIS

Karinis transportas iš vieno karinio miestelio, aerodromo ir kitokio atskiro karinio objekto į kitą gali judėti tik po to, kai su Lietuvos Respublikos Vyriausybės Įgaliotiniu yra suderinti judėjimo tvarka, maršrutai ir laikas.

Karinio transporto judėjimo suderinimo tvarką nustato Šalių Vyriausybių Įgaliotiniai.

4 STRAIPSNIS

Ginkluotiems kariškiams neleidžiama būti ir judėti už karinių miestelių ir atskirų karinių objektų ribų, išskyrus atvejus, kai kariškiai vyksta atlikti sargybos, lydi pinigų ir materialines vertybes pagal su Lietuvos Respublikos Vyriausybės

Igaliotiniu suderintą grafiką. Šalių Vyriausybių Igaliotiniai turi teisę derinti ir kitus Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų ginkluotų kariškių judėjimo iš vienos vietos į kitą atvejus.

Kai nesilaikoma šio straipsnio nuostatų, šiuos ginklus ir šaudmenis paima Lietuvos Respublikos policija Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka.

5 STRAIPSNIS

Lankyti kultūros ir kitas įstaigas, būti už karinių miestelių ir objektų ribų būtinios tarnybos kariškiai gali tik su karine uniforma ir grupėmis, kurias lydi karininkas arba praporščikas.

6 STRAIPSNIS

Joks karinis patruliavimas miestuose, gyvenamosiose vietovėse, keliuose ir kitose Lietuvos Respublikos teritorijoje neleidžiamas.

Karinė automobilių inspekcija veikia tik su Lietuvos Respublikos Vyriausybės Igaliotiniu suderintais atvejais ir tvarka.

7 STRAIPSNIS

Karinis automobilių transportas kirsti Lietuvos Respublikos valstybės sieną gali tik Lietuvos Respublikos Vyriausybės Igaliotiniui leidus per nustatytus valstybės sienos perėjimo punktus ir Lietuvos Respublikos muitinei pateikus gabenamų krovinių dokumentus ir deklaracijas.

8 STRAIPSNIS

Jokios Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių kovinės parengties palaikymo ir patikrinimo priemonės už karinių miestelių ir karinių objektų ribų nevykdomos.

9 STRAIPSNIS

Joks, net trumpalaikis, Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių, dalinių ir karinės technikos buvimo vietos Lietuvos Respublikos teritorijoje pakeitimas yra negalimas, jeigu tai nėra jų išvedimas.

Keisti ir papildyti Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių asmeninę sudėtį yra neleidžiama.

Taip pat nekeičiama ir nedidinama ginkluotė, karinė technika ir šaudmenų kiekis.

10 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalys, daliniai ir kariškiai Lietuvos Respublikos teritorijoje, oro erdvėje, teritoriniuose vandenyse, taip pat iš Lietuvos Respublikos teritorijos nevykdo žvalgybinės veiklos.

11 STRAIPSNIS

Mokyti karinio autotransporto vairuotojus galima tik karinių miestelių teritorijose ir tik dienos metu.

12 STRAIPSNIS

Vikšrinei karinei technikai už karinių miestelių ribų važinėti neleidžiama, išskyrus atvejus, kai ji važiuoja dalies ar dalinio išvedimo suderintu maršrutu. Vikšrinei karinei technikai gabenti paprastai turi būti naudojamos specialios platformos.

13 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių vadovybė užtikrina ir atsako už saugų ginkluotės, šaudmenų, nuodingųjų, radioaktyvių ir kitų pavojingų medžiagų laikymą ir išsaugojimą karinių miestelių ir objektų sandėliuose ir teritorijose.

14 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių vadovybė už užimamų kultūros paveldo objektų saugumą ir išsaugojimą atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

15 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių naudojimosi radijo dažniais tvarka nustatoma Šalių Vyriausybių Įgaliotiniams tarpusavyje ją suderinus.

16 STRAIPSNIS

Skrydžiai Lietuvos Respublikos oro erdvėje, karinių laivų plaukiojimas Lietuvos Respublikos teritoriniuose ir vidaus vandenyse galimi tik pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ir Šalims suderinus.

17 STRAIPSNIS

Iki visiško Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo Lietuvos Respublikos Vyriausybė išvedamoms dalims ir daliniams toliau tiek vandenį, šilumą ir elektros energiją, teiks ryšių, pašto, taip pat kitas paslaugas už mokestį, atitinkantį normatyvus, nustatytus Lietuvos Respublikos valstybinėms įstaigoms, o maisto produktus – pagal sutartines kainas.

18 STRAIPSNIS

Šis Susitarimas įsigalioja nuo jo pasirašymo dienos.

Sudarytas Maskvoje 1992 m. rugsėjo 8 d. dviem egzemplioriais, kiekvienas lietuvių ir rusų kalbomis. Abu tekstai turi vienodą galią.

Už Lietuvos Respubliką

Už Rusijos Federaciją

RUSIJOS FEDERACIJOS GINKLUOTŲJŲ PAJĖGŲ IŠVEDIMO IŠ LIETUVOS RESPUBLIKOS TERITORIJOS TECHNINIŲ IR ORGANIZACINIŲ KLAUSIMŲ SPRENDIMO TVARKOS

PROTOKOLAS

Remdamosi Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos Susitarimo „Dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos“ 3 straipsniu, Šalys
susitarė:

1 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalys ir daliniai išvedami planingai pagal Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos Susitarimo „Dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos“ 1, 2 ir 3 straipsnių nuostatas, taip pat pagal Šalių patvirtintą išvedimo grafiką ir jo priedą.

2 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos Vyriausybės Įgaliotinis paraišką dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių išvedimo Lietuvos Respublikos Vyriausybės Įgaliotiniui įteikia ne vėliau kaip prieš mėnesį iki planuojamo išvedimo pradžios.

Šis terminas sutrumpinamas dalims ir daliniams, kurie išvedami anksčiau kaip per mėnesį, nuo šio Protokolo pasirašymo.

3 STRAIPSNIS

Paraiškoje dėl dalių ir dalinių išvedimo nurodoma: išvedamos dalies ar dalinio numeris; buvimo vieta; planuojamas išvedimo terminas; pareigūnas, įgaliotas perduoti išvedamos dalies ar dalinio turtą, užimamus žemės sklypus ir objektus; kariškių (nurodant, kiek karininkų, praporščikų, mičmanų, kareivių, jūreivių), civilių asmenų ir jų šeimų narių skaičius; karinės technikos rūšių pagrindinių tipų kiekiai bei karinio turto pobūdis (įskaitant ir pavojingus krovinius); kariškiams, civiliams asmenims ir jų šeimų nariams priklausantis turtas; dalių ar dalinių pa-

krovimo vietos; transportavimo būdas; judėjimo iki Lietuvos Respublikos valstybės sienos maršrutas (maršrutai); Lietuvos Respublikos valstybės sienos perėjimo punktas (punktai).

4 STRAIPSNIS

Paraišką dėl dalies ar dalinio išvedimo nagrinėja Lietuvos Respublikos Vyriausybės Įgaliotinis. Leidimas, kuriame nurodomos būtinos išvedimo sąlygos, duodamas ne vėliau kaip prieš 10 dienų iki planuojamo dalies ar dalinio išvedimo pradžios. Tais atvejais Lietuvos Šalis palankiai nagrinės paraiškas dėl jūros transporto laivų pasiuntimo iš Rusijos Federacijos.

Būtinais atvejais suderinus su Lietuvos Respublikos Vyriausiuoju Įgaliotiniu ir pagal Šalių nustatytas sąlygas Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedamų dalių ir dalinių kilnojamajam turtui pakrauti gali būti komandiruotos neginkluotos darbo komandos.

5 STRAIPSNIS

Dar iki leidimo išvesti dalį ar dalinį išdavimo Lietuvos Respublikos inspekcijos grupė inspektuoja išvedamą dalį ar dalinį, jų užimamus žemės sklypus ir objektus.

Inspekcijos tvarką ir apimtį nustato Protokolas dėl iš Lietuvos Respublikos teritorijos išvedamų Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų dalių ir dalinių inspektavimo, patvirtintas Šalių Vyriausybių Įgaliotinių.

6 STRAIPSNIS

Rusijos Federacijos Įgaliotinis ne vėliau kaip prieš 72 valandas praneša Lietuvos Respublikos Įgaliotiniui, kada turtas ir karinė technika pradedama krauti į konteinerius, vagonus ir transporto priemones.

Pakrautus konteinerius, vagonus ir transporto priemones tikrina ir užplombuoja Lietuvos Respublikos muitinės ir geležinkelio atstovai. Šiais atvejais bus naudojamos paprastesnės formos muitų deklaracijos.

7 STRAIPSNIS

Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos Vyriausybių Įgaliotiniai ne vėliau kaip prieš 7 dienas iki dalies ar dalinio išvedimo parengia išvedamos dalies ar dalinio paliekamų žemės sklypų, objektų, įrengimų, inventoriaus ir turto perdavimo Lietuvos Respublikai dokumentus.

Išvedamų dalių ar dalinių paliekamų žemės sklypų, objektų ir turto perdavimo Lietuvos Respublikai dokumentų formas ir tvarką derina ir tvirtina Šalių Vyriausybės Įgaliojiniai.

Rengiant ir įforminant nurodytus dokumentus, Lietuvos Respublikos Vyriausybės Įgaliojimo inspekcijos grupė visapusiškai patikrina žemės sklypus ir objektus.

8 STRAIPSNIS

Dalių ir dalinių išvedimo iki Lietuvos Respublikos valstybės sienos pagrindinės transporto magistralės yra šios:

- 1) automobilių transportui – Klaipėdos – Vilniaus plentas, pietinis Vilniaus aplinkkelis iki Minsko plento – Medininkų pasienio punktas;
- 2) geležinkelio transportui – visi Lietuvos Respublikos geležinkeliai;
- 3) oro transportui – iš Šiaulių, Kėdainių, Panevėžio aerodromų;
- 4) jūrų keliu – iš Klaipėdos uosto.

Judančias išvedamų dalių ir dalinių kolonas iki Lietuvos Respublikos valstybės sienos arba iki pakrovimo į geležinkelio, jūros ar oro transporto priemones vietas lydi Lietuvos Respublikos kelių policija ir kitų žinybų atstovai, karinė automobilių inspekcija.

9 STRAIPSNIS

Išvedant dalį ar dalinį, jų atsakingi pareigūnai Lietuvos Respublikos pasienio tarnybos ir muitinės atstovams pateikia: kolonoje, sąstate, laive esančių asmenų vardinį sąrašą; išvežamo karinio turto deklaracijas; išvežamo asmeninio turto deklaracijas. Nurodyti dokumentai pateikiami: gabenant geležinkeliu – pakrovimo stotyje arba paskutinėje geležinkelio stotyje Lietuvos Respublikos teritorijoje; gabenant automobilių transportu – sustojus nustatytoje vietoje prie Lietuvos Respublikos valstybės sienos; gabenant jūrų transportu – pakrovimo uoste; gabenant oro transportu – pakrovimo aerodrome.

10 STRAIPSNIS

Lietuvos Respublikos muitinės atstovai turi teisę patikrinti, ar yra ir ar nepažeistos kontenerių, vagonų ir transporto priemonių plombos. Jeigu plombos pažeistos, krovinys turi būti patikrintas, dalyvaujant išvedamų kariuomenės dalių ar dalinių atstovams.

Deklaracijoje nenurodyti kroviniai per Lietuvos Respublikos valstybės sieną nepraleidžiami.

11 STRAIPSNIS

Kariškių šeimų narių išvažiavimo tvarką nustato Šalių Vyriausybių Įgaliotiniai, o jų asmeninio turto išvežimo tvarką – Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos Susitarimas „Dėl iš Lietuvos Respublikos teritorijos išvedamų Rusijos Federacijos ginkluotosioms pajėgoms priklausančių kariškių ir kitų asmenų turto ir butų klausimų reguliavimo tvarkos“.

12 STRAIPSNIS

Papildomus pasienio kontrolės punktus, be tų, kurie nurodyti šio Protokolo 8 straipsnyje, per kuriuos išvedamoms dalims ir daliniams leidžiama pereiti Lietuvos Respublikos valstybės sieną, nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybės Įgaliotinis, derindamas su Rusijos Federacijos Vyriausybės Įgaliotiniu.

13 STRAIPSNIS

Dalis ar dalinys laikomi išvesti iš Lietuvos Respublikos teritorijos tik tuomet, kai per Lietuvos Respublikos valstybės sieną pereina paskutinis šios dalies ar dalinio kariškis ir pergabenami visa išgabenti privaloma karinė technika bei turtas.

Dalies ar dalinio išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos faktas fiksuojamas akte, kurį pasirašo Šalių Vyriausybių Įgaliotiniai.

14 STRAIPSNIS

Šis Protokolas įsigalioja nuo jo pasirašymo dienos.

Sudarytas Maskvoje 1992 m. rugsėjo 8 d. dviem egzemplioriais, kiekvienas lietuvių ir rusų kalbomis. Abu tekstai turi vienodą galią.

Už Lietuvos Respubliką

Už Rusijos Federaciją

Asmenvardžių rodyklė

Attali Jacques 16

Abišala Aleksandras Algirdas 33,

37, 42, 45, 51, 61, 62, 64, 72, 77

Andrikienė Laima Liucija 31, 34

Baburin S. 34

Baker J. 22, 24, 25

Beschloss Michael 15, 16, 17, 22,
23, 25

Bičkauskas Egidijus 25, 26, 36, 37,
42, 51, 56, 64, 79

Bondarev G. 34

Budrys P. 31

Bukinas E. 30, 34

Burbulis Genadij 48, 73

Bush George 16, 17, 19, 22, 23, 50

Butkevičius Audrius 45, 51, 61, 62,
72, 73, 104, 113, 114

Chasbulatov Ruslan 33, 34, 35

Čepaitis Virgilijus 31, 34

Čuplygin A. 34

Čurkin Vitalij 73

Degtiov A. 66

Dobrynin Anatolij 22

Dogužijev Vitalij 40, 42, 43, 50, 51,
52, 79, 90

Dumas Roland 17

Fitzwater M. M. 17

Frolovas V. 67

Gajauskas Balys 45, 76

Gečas Jonas 66, 67

Glaveckas Kęstutis 31, 34, 51, 64

Gorbačiov Michail 11, 12, 13, 15, 16,
17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 43, 44,
45, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 75

Gorbunovs Anatolijs 24, 32, 46

Gračiov Pavel 73, 104, 113

Grakauskas Eimantas 45

Grinberg Aleksandr 34

Gulevičius Vladimiras 56

Havel Vaclav 30, 38

Iešmanas Gintautas 45

Ilgūnas Gediminas 45

Isakov Viktor 63

Jakovlev Anatolij 27

Jarašiūnas Egidijus 61, 62, 63, 72

Jarmolenko Vladimiras 27, 62, 64,
72, 77

Jelcin Boris 12, 13, 29, 30, 31, 32, 46,
47, 48, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60,
63, 64, 73, 75, 97, 100

Juknevičius Jonas 64, 76

Juknevičius Zenonas 76

Jurgaitis Romas 70

Jurna V. 31

Karvelis Juozas 31, 34

Katkus Valdemaras 31, 34, 51, 72, 77

Kažokin E. 34

Kennedy Edward 22

Kerenskij Aleksandr 48

Kohl Helmut 23

Kozyrev Andriėj 55, 56

Kozyrovičius Romualdas 36

Krasavčenko S. 34

Krastinis A. 35

Kravčiuk Leonid 59

Kropas Stasys 45

Krukauskas Romualdas 42, 51, 79

Kūris Pranas 31, 33, 36, 37, 42, 51

Kuzmickas Bronislavas Juozas 25,
31, 36, 37, 76

Landsbergis Vytautas 9, 13, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30,
31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
41, 42, 43, 45, 46, 50, 51, 54, 55,
56, 57, 60, 61, 64, 65, 66, 72, 73,
75, 76, 77, 80, 97, 98, 100

Lapinskas Kęstutis 31

Laurinkus Mečys 45, 61, 76

Lileikis Paulius 68, 69

Lippmaa E. 35

Lubys Bronislovas 76

Lukin Vladimir 49, 54

Lukjanov Anatolij 20, 26, 27

Mananikov V. 34

Merčaitis A. 31

Mitterrand François 16, 18, 23

Moisejev M. 41

Motieka Kazimieras 31, 76

Natkevičius Ladas 37

Navickas Vytas 72, 77

Nišanov R. 81

Obertyšev N. 67

Okinčicas Česlavas 27, 31, 34

Olekas Juozas 76

Ostrovskij J. 42

Ozolas Romualdas 31, 33, 36, 37,
40, 42, 45, 51, 62, 72, 77

Patackas Algirdas 45

Paulauskas R. 31

Pečeliūnas Saulius 61, 62, 64, 72, 77

Pikauskas O. 66

Počinok A. 34

Prunskienė Kazimira Danutė 23, 24,
25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 36, 37,
38, 39, 40, 41

Rakauskas Romualdas 45

Rasimavičius Liudvikas Narcizas 31,
34, 56, 64

Ryžkov Nikolaj 22, 24, 27, 30, 35,
37, 38, 39, 40, 41, 43, 80

- Ross Dennis 22
Ruckoj Aleksandr 56
Rudys Audrius 31
Rüütel Arnold 24, 32, 46
- Sabutis Liudvikas 76
Sakalas Aloyzas 31, 42
Satkauskas R. 18
Saudargas Algirdas 31, 33, 36, 37,
42, 45, 47, 51, 55, 56, 62, 77
Silajev Ivan 30, 31, 55, 56
Sinkevičius Vytautas 63, 72, 77
Stačiokas Stasys 72, 77
Stalin Josif 21, 37
Stankevičius Česlovas Vytautas 14,
25, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 49, 51,
52, 54, 56, 61, 62, 63, 64, 72, 74,
76, 77, 79, 90, 100, 101, 102
Staselis Jonas 67
Svarinskas Alfonsas 76
Svitojus Gediminas 66
- Šachraj Sergej 61, 63, 100, 101
Šaltenis Saulius 27, 45
Šapošnikov Jevgenij 59
Šelov-Kovediajev Fiodor 34, 53, 64, 65
- Šerkšnys Gediminas 31, 61, 62, 63,
64, 67, 77
Ševardnadzė Eduard 22, 43, 57, 58
Šimėnas Albertas 45
Šličytė Zita 31
Šuškevič Stanislav 59
- Talbott Strobe 15, 16, 17, 22, 23, 25
Tarasenko Sergej 22
Tymko Aleksandr 114
Treinys Mečislovas 45
Tutkus V. 67
- Uoka Kazimieras 31, 34, 45
Urbšys Juozas 21, 37
- Vadapalas Vilenas 72, 77
Vagnorius Gediminas 31, 51, 55, 56
Vaišvila Zigmas 45, 61, 62, 63
Valionytė Birutė 45
Venskus Adolfas 72
Vilkas Eduardas 31, 34
- Zingeris Emanuelis 33, 37, 51, 63
Žalimas Dainius 58

Česlovas Vytautas Stankevičius

St74 **Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais /**

Česlovas Vytautas Stankevičius. – Vilnius: „Petro ofsetas“, 2013. – 128 p.: iliustr.

ISBN 978-609-95533-5-1

UDK 327(474.5:470+571)

Skiriama atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės,
1991-ųjų Sausio 13-osios pergalės ir okupacinės kariuomenės
išvedimo iš Lietuvos dvidešimtosioms metinėms.

Tiražas 1200 egz. Užsakymo Nr. 968
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius